

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาของไทยได้รับการพัฒนา เปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย แล้วแต่ความต้องการอันจำเป็นของสังคมยุคนั้น ๆ โดยนำเอาหลักบางประการของปรัชญาอันเป็นแม่บทมาดัดแปลงให้เป็นระบบเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา¹ หรือนำเอาปรัชญามาประยุกต์ใช้กับการศึกษา² จะเห็นว่าปรัชญาการศึกษาจึงมีบทบาทอันสำคัญในการควบคุมทิศทางของการศึกษา³ แต่การที่จะนำเอาปรัชญามาประยุกต์ใช้กับการศึกษาได้นั้น จะต้องเข้าใจในปรัชญาเสียก่อน⁴

ในบทที่ 2 นี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอเอกสาร การสัมภาษณ์ และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องตามลำดับดังนี้

ตอนที่ 1 โดยจะศึกษาตามหัวข้อต่อไปนี้
 ความหมายของปรัชญา
 ความหมายของการศึกษา

¹ สาโรช บัวศรี, "ปรัชญาการศึกษาในประเทศไทย" จุดยืนและทิศทางการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 3.

² สุตักษณ์ สิวรักษ์, ปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2516), หน้า 47.

³ ภิญโญ สารุท, หลักการบริหารการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: องค์การคำของคุรุสภา, 2526), หน้า 91.

⁴ จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2525), หน้า 2.

ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษา

ความหมายของปรัชญาการศึกษา

ลัทธิปรัชญาการศึกษา

ตอนที่ 2 พุทธปรัชญา

ความเป็นมา

แนวคิดพื้นฐาน

อภิปรัชญา

ญาณวิทยา

คุณวิทยา - จริยศาสตร์

- สุนทรียศาสตร์

ปรัชญาเกี่ยวข้องกับกรปฏิบัติอย่างไร

ตอนที่ 3 พุทธปรัชญาการศึกษา

ความหมายของการศึกษา

ความมุ่งหมายของการศึกษา

ธรรมชาติของมนุษย์

พุทธญาณวิทยา

กระบวนการของการศึกษา

สถาบันการศึกษา

ผู้บริหาร

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน

ผู้สอน

ผู้เรียน

วิธีสอน

หลักสูตร

การวัดผลและประเมินผล

- ตอนที่ 4 ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม
 ปรัชญาการศึกษานิรันดรนิยม
 ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม
 ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม
 ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1

ความหมายของปรัชญา

ปรัชญาคืออะไรนั้นตอบไม่ได้ เพราะเนื้อหาของวิชาปรัชญาเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัยตามท้องที่แล้วแต่ว่าจะสนใจศึกษาประเด็นปัญหาใด จึงไม่มีนิยามใดที่เป็นที่ยอมรับกัน ทุกนิยามจะต้องมีฝ่ายอื่นคัดค้าน เพราะนิยามของปรัชญาสร้างกันขึ้นมาด้วยใจลำเอียง เพื่อตอบสนองสัทธิตของตนฝ่ายเดียว⁵ จะเห็นว่าการให้คำนิยามแก่ปรัชญานั้นเป็นสิ่งที่ง่ายนัก คำนิยามหนึ่งอาจเป็นที่ยอมรับของคนกลุ่มหนึ่ง แต่ไม่เป็นที่ยอมรับของคนอีกกลุ่มหนึ่งก็ได้ แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าคำนิยามนั้นผิด มันขึ้นอยู่กับการมองปรัชญาของแต่ละคน⁶ อย่างไรก็ตาม เพื่อช่วยให้มีความเข้าใจในคำความหมายของปรัชญาดีขึ้น ผู้วิจัยได้รวบรวมความคิดเห็นของผู้รู้ต่าง ๆ ไว้ดังนี้

⁵ กิรติ บุญเจือ, ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 5.

⁶ ศักดา ปรารงค์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเคียนส์โตร์, 2526), หน้า 3.

ก. ความหมายตามรูปศัพท์

การพิจารณาความหมายของปรัชญาตามรูปศัพท์ พิจารณาได้ 2 แนวทาง คือ รูปศัพท์ภาษาไทย และรูปศัพท์ภาษาอังกฤษ

ตามรูปศัพท์ภาษาไทย คำว่า "ปรัชญา" เป็นศัพท์บัญญัติของพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (พระองค์วรวงศ์) เพื่อแปลคำว่า "Philosophy" ในภาษาอังกฤษ⁷ คำว่า "ปรัชญา" ในภาษาไทยมาจากรากศัพท์สันสกฤตว่า ชญา แปลว่า รู้ เข้าใจ เติมอุปสรรค ปฺร เป็น ปฺรชญา แปลว่า ความปราถนาหรือ ความรอบรู้ เพราะฉะนั้นปรัชญาจึงแปลว่า ความรอบรู้ปราถนาหรือ⁸

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ใช้คำว่า "ปรัชญา" มาเป็นชื่อของวิชาการสาขาหนึ่ง เรียกว่า วิชาปรัชญา หมายถึง "วิชาที่ว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง"⁹

ตามรูปศัพท์ภาษาอังกฤษ คำว่า "Philosophy" มีต้นกำเนิดของศัพท์มาจากภาษากรีกว่า "Philosophia" ซึ่งประกอบด้วยคำว่า Philos และคำ Sophia คำว่า Philos หมายถึง ความรัก หรือความพึงพอใจสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Loving) และคำว่า Sophia หมายถึง ความรู้ หรือปัญญา (Wisdom)¹⁰ เมื่อรวมคำทั้งสองคำเข้าด้วยกัน ก็จะได้อีกว่า "Love of Wisdom" ดังนั้น

⁷ กิริติ บุญเจือ, ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน, หน้า 1.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

⁹ พระยาอนุমানราชชน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แพรวพิทยา อินเทอร์เน็ตเนชั่นแนล, 2522), หน้า 574.

¹⁰ มุขย์ นิลเกษ, ปรัชญาเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2525), หน้า 2.

Philosophy จึงหมายถึง ความรักในความรู้ คือ ความรักในการแสวงหาความรู้ หรือความรักในความเรื่องปัญญา ¹¹

ความหมายตามรูปศัพท์ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ แม้จะมีความหมายไม่ตรงกัน แต่ก็มีความหมายในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน มีสิ่งที่ร่วมกันอยู่อย่างหนึ่ง คือ ความรู้ ไม่ว่าจะเป็นตัวความรู้ หรือการแสวงหาความรู้ก็ตาม ปรัชญาจึงหนีไม่พ้นเรื่องความรู้ไปได้ ¹²

ข. ความหมายตามทัศนะของนักปรัชญา

คำว่าปรัชญา ใค้มีผู้ให้คำนิยามไว้แตกต่างกันมากมาย ตามทัศนะ ความคิด ความเชื่อพื้นฐาน และตามความต้องการของตนเอง ดังนี้

จอห์น เอส บรูบาเคอร์ (John S. Brubacher) ใ้ให้ความหมายของปรัชญาไว้ว่า "ปรัชญาคือความรักในความฉลาด เพราะการทำให้ประสบความสำเร็จใ้ความฉลาดจะมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของชีวิต ฉะนั้น ปรัชญาจึงเป็นความพยายามที่จะคิดอย่างฉลาดรอบคอบ โดยการรวบรวมรายละเอียดของโลกและชีวิตไว้ทั้งหมด ¹³

จอร์จ เอฟ เนลเลอร์ (George F. Kneller) ใ้ค้ธิบายความหมายของปรัชญาไว้ว่า "ปรัชญานั้นเป็นวิธีการศึกษาอย่างมีอิสระเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ

¹¹ ทิพวรรณ ยุทธโยธิน, การศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูธนบุรี, 2529), หน้า 4.

¹² ไพฑูรย์ ลินลาวัณย์, ปรัชญาเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 3.

¹³ John S. Brubacher, Modern Philosophy of Education (New York: McGraw-Hill, 1962), p. 20.

ที่มีอยู่ หรือเป็นความพยายามที่จะค้นหาความคล่องจองกันของแนวความคิดกับประสบการณ์
ทั้งหมด ¹⁴

คริสโตเฟอร์ เจ ลูคัส (Christopher J. Lucas) ได้ให้ความ
หมายของปรัชญาเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. ปรัชญาคือทัศนคติของบุคคลที่มีต่อโลกและชีวิต
2. ปรัชญาคือวิธีการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณและการแสวงหาความรู้ด้วย

เหตุผล

3. ปรัชญาคือความพยายามที่จะหาภาพรวม
4. ปรัชญาคือการวิเคราะห์ภาษา เพื่อให้เข้าใจความหมายความคิดของ
ภาษาในเชิงเหตุผล
5. ปรัชญา คือ กลุ่มของปรัชญาและทฤษฎีต่าง ๆ ที่ใช้ในการแก้ปัญหา ¹⁵

คาร์เตอร์ วี กูด (Carter V. Good) ได้ให้ความหมายปรัชญา
ว่า "เป็นศาสตร์ที่มีวัตถุประสงค์ในการที่จะจัดหมวดหมู่ของความรู้ เพื่อนำมาใช้เป็น
เครื่องมือในการอธิบายทำความเข้าใจกับข้อเท็จจริงต่าง ๆ ใดอย่างดี ซึ่งศาสตร์
เหล่านั้นประกอบด้วย ตรรกศาสตร์ จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ และศาสตร์ที่ว่า
ด้วยเรื่องความรู้ของมนุษย์" ¹⁶

¹⁴ George F. Kneller, Introduction to the Philosophy of Education (New York: John Wiley and Sons, Inc., 1971), p. 1.

¹⁵ Christopher J. Lucas, What is Philosophy of Education (New York: the Macmillan Company, 1970), p. 24.

¹⁶ Carter V. Good, Dictionary of Education (New York: McGraw-Hill Book Company, 1973), p. 395.

แมกซีน กรีน (Maxine Green) กล่าวว่า "ปรัชญาคือวิธีการของการไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิด ไคร่ครวญ และวิพากษ์วิจารณ์ว่าอะไรสำคัญ มีค่า และมีความหมาย ควรแก่การยกย่อง" ¹⁷

เมธี ปิรันชนานนท์ กล่าวว่า "ปรัชญาเป็นแนวคิดที่เราเชื่อว่าดีที่สุด ซึ่งได้จากการวิเคราะห์รอบคอบอย่างถี่ถ้วนและลึกซึ้ง เพื่อที่จะสามารถยึดเป็นแนวทางในการดำเนินงานใด ๆ หรือในการดำเนินชีวิตของบุคคลใด" ¹⁸

วิทย์ วิศทเวทย์ ให้ความหมายโดยสรุปว่า "ปรัชญาคือวิชาที่มุ่งศึกษา ค้นคว้าหาความจริงอันเป็นที่สุด เป็นการศึกษาว่าอะไรคือของจริงแท้" ¹⁹

สกล นิลวรรณ ใ้กล่าวว่า "ปรัชญา หมายถึง ขอบเขตของความคิดที่อยู่เหนือปรากฏการณ์ของสภาวะทั้งหลายของชีวิต ขอบเขตของความคิดที่พยายามเพื่อจะทำความเข้าใจสรรพสิ่งทั้งปวง รวมทั้งความพยายามนั้นด้วย" ²⁰

สมัคร บุรवास ใ้อธิบายถึงปรัชญาไว้ว่า "ปรัชญาหมายถึงความพยายามที่จะอธิบายเหตุผลของการเชื่อมั่นในเรื่องต่าง ๆ " ²¹

¹⁷ Maxine Green, Teacher as Stranger Educational Philosophy for the Modern Age (California: Wadsworth Publishing Company, 1970), p. 7.

¹⁸ เมธี ปิรันชนานนท์, ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2531), หน้า 3.

¹⁹ วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาทั่วไป (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 166-167.

²⁰ สกล นิลวรรณ, ปรัชญาเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, 2522), หน้า 3.

²¹ สมัคร บุรवास, วิชาปรัชญา (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยาการพิมพ์, 2515), หน้า 12.

จำนงค์ ทองประเสริฐ ให้ความหมายของปรัชญาว่า "ปรัชญาคือความคิดเห็นโดยที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ หรือยังสรุปไม่ได้แน่นอน แต่ถ้าพิสูจน์ได้ชัดเจนแน่นอนแล้ว จะจัดว่าเป็นวิทยาศาสตร์"²²

อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ อธิบายว่า "ปรัชญาคือการจัดความรู้ทางวิทยาศาสตร์และประสบการณ์ทางค่านิยมศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ และศาสนา ให้เป็นระบบ วิเคราะห์ความคิด และพิจารณาความสมเหตุสมผล แล้วนำความคิดนั้นมาสัมพันธ์กันและกัน"²³

ภิญโญ สาธร ให้ความหมายว่า "ปรัชญาคือศาสตร์ชนิดหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ที่จะจัดหมวดหมู่ หรือแบบความรู้สาขาต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือทำความเข้าใจ และแปลความหมายขอเท็จจริงต่าง ๆ อย่างสมบูรณ์"²⁴

จะเห็นว่าความหมายของปรัชญา จะมีความแตกต่างกันแล้วแต่นวความคิด ความสนใจของผู้ให้ความหมายนั้น ๆ แต่พอจะสรุปได้ว่า ปรัชญาคือทัศนะ หรือความเชื่อที่บุคคลใดคิดไตร่ตรองเป็นอย่างดี เพื่อนำไปใช้ค้นหาความจริง โดยอาศัยความรู้จากศาสตร์ต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาย่างมีระบบ ดังนั้น ปรัชญาจึงมีประโยชน์ต่อสังคมมนุษย์มาก ในการที่จะช่วยให้นำหลักปรัชญามาใช้ในการดำเนินชีวิต ได้อย่างมีความสุขในสังคม

²² จำนงค์ ทองประเสริฐ, ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยาการพิมพ์, 2514), หน้า 2.

²³ อมร โสภณวิเชษฐวงศ์, ปรัชญาเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520), หน้า 2.

²⁴ ภิญโญ สาธร, "ปรัชญาการศึกษาไทย," วารสารสภาการศึกษา-แห่งชาติ 7 (กุมภาพันธ์ 2514) : 21.

ความหมายของการศึกษา

คำว่าการศึกษา เป็นคำที่ทุกคนได้ยินได้ฟังมานาน แต่ถ้าวจะถามว่า "การศึกษาคืออะไร" มักจะมีข้อถกเถียงและอภิปรายกันในหมู่นักการศึกษาเสมอ เพราะคำว่าศึกษานั้นเป็นคำที่มีความหมายกว้าง และสามารถให้ความหมายได้หลายนัย ขึ้นอยู่กับว่าใครจะมีความเชื่อหรือมีจุดยืนอย่างไร ซึ่งค่านิยมของแต่ละคนย่อมคล้อยไปตามสิ่งที่แต่ละคนถือว่ามีค่าสูงสุด²⁵ ดังนั้น จึงมีนักการศึกษาได้ให้ความหมายของการศึกษาแตกต่างกัน ดังนี้คือ

ก. ความหมายตามรูปศัพท์

การพิจารณาความหมายของการศึกษาตามรูปศัพท์ พิจารณาได้ 2 แนวทาง คือ รูปศัพท์ภาษาไทย และรูปศัพท์ภาษาอังกฤษ

ตามรูปศัพท์ภาษาไทย คำว่า การศึกษา ในภาษาไทยมาจากคำว่า ศึกษา ในภาษาสันสกฤต ซึ่งมาจากรากศัพท์ว่า สกฺ ในความหมายว่า สามารถ เมื่อกลายรูปมาเป็นศัพท์ว่า ศึกษา ก็มีความหมายว่า 1) การเล่าเรียน, การแสวงหาความรู้ 2) ความปรารถนาที่จะเป็นผู้สามารถกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 3) การสอน การฝึก 4) มรรยาทและความถ่อมตน ส่วนในภาษาบาลีว่า สิกฺข มีความหมายว่า ยึดมั่นในวิทยาการ²⁶ ดังนั้น คำว่าการศึกษาในภาษาไทยจึงหมายถึงความปรารถนาที่จะแสวงหาความรู้ในวิทยาการต่าง ๆ

²⁵วิทย์ วิศทเวทย์, "ปรัชญาการศึกษา," ปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 27.

²⁶วิจิตร เกตุวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท" (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 126.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของการศึกษาว่า "การ
เล่าเรียนฝึกฝนและอบรม"²⁷

ตามรูปศัพท์ภาษาอังกฤษ คำว่า การศึกษา ตรงกับคำว่า Education ซึ่ง
มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า Educere มีความหมายว่า ดึงออก (to draw
out) ดังนั้น คำว่า Education จึงหมายถึง การดึงพลังที่ซ่อนอยู่ในตัวคน
ออกมาพัฒนา หรือการแสดงออก และควรจะมีการหล่อหลอม (to nourish) และ
การคำจุนควย ดังนั้น Education จึงหมายถึง การปลูกฝังความคิด การสร้าง
อุดมคติ และพัฒนาความสามารถในตัวคนออกมา²⁸

ข. ความหมายตามทัศนะของนักการศึกษา

คำว่า การศึกษา ได้มีผู้ให้คำนิยามไว้อย่างแตกต่างกันตามแนวคิด ความเชื่อ
ของแต่ละบุคคลดังนี้

เอ เอส เนลล์ (A. S. Neill) ได้ให้ความหมายของการศึกษา
ไว้ว่า "การศึกษานำมาซึ่งการเตรียมตัวเพื่อชีวิต เพราะเนลล์เชื่อว่า เป้าหมายของ
ชีวิตนั้น ก็คือ การแสวงหาความสุขความพอใจนั่นเอง"²⁹

อัลเฟรด นอร์ธ ไวท์เฮด (Alfred North-Whitehead) ได้
ให้ความหมายของคำว่าการศึกษาว่า "การแนะแนวทางให้บุคคลได้เข้าใจในศิลปะของ

²⁷ พระยาอนุমানราชชน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 857.

²⁸ วิจิตร เกจิวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท " หน้า 125-126.

²⁹ A. S. Neill, Summerhill: A Radical Approach to Child Learning (New York Publishing Co., 1960), p. 24.

ชีวิต การมีอิสรภาพ อันหมายถึง การหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งแวดล้อม"³⁰

ซีโธคอร์ บรามเมลด์ (Theodore Brameld) ได้อธิบายถึงความหมายของคำว่า การศึกษาไว้ว่า "การศึกษาคืออำนาจ เพราะบรามเมลด์เชื่อว่าการศึกษาคือเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคม การศึกษาสามารถนำไปสู่การสร้างสังคมใหม่"³¹

วิลเลียม ซี แบกเลย์ (William C. Bagley) ได้ให้ความหมายของการศึกษาว่า "การศึกษาคือการรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมและมรดกทางสังคมให้แก่คนรุ่นหลัง"³²

จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า "การศึกษาคือชีวิตในปัจจุบัน ไม่ใช่เตรียมตัวเพื่อชีวิตในอนาคต"³³

พระราชวรมุนี ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า "การศึกษาคือความพยายามแสวงหาจุดหมายให้แก่ชีวิต คือ ความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด หรือการมีอิสรภาพทั้งอิสรภาพภายนอก อันหมายถึง การหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งแวดล้อม และอิสรภาพภายในคือความหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสตัณหา หรือการศึกษาคือกิจกรรมของชีวิต โดยชีวิตและเพื่อชีวิต"³⁴

³⁰ Alfred North Whitehead, The Aims of Education (New York: Macmillan Publishing Co., 1929), p. 58-61.

³¹ Theodore Brameld, Education as Power (New York: Holt Rinehart and Winston, 1965), p. 10.

³² Arthur K. Ellis et al, The Foundation of Education (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1981), p. 85.

³³ Arthur K. Ellis et al, The Foundation of Education, p.85.

³⁴ พระราชวรมุนี, ปรัชญาการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, 2528), หน้า 10-13.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวว่า การศึกษาคือ "ความสามารถที่จะเจริญเติบโตไปสู่จุดหมายอันพึงประสงค์ ซึ่งความเจริญเติบโตนี้มีทั้งทางกาย ทางสมอง และทางจิตใจ" ³⁵

สาโรช บัวศรี ไทกล่าวถึงการศึกษาไว้ว่า "การศึกษาคือการพัฒนาขั้น 5 เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามในด้านต่าง ๆ เช่น ทางกาย ปัญญา วิชาการ ศีลธรรม วัฒนธรรม สังคม และอารมณ์" ³⁶

เอกวิทย์ ณ. ถलग ไทให้ความหมายของการศึกษาว่า การศึกษาคือ "การมุ่งให้มนุษย์มีความเข้าใจในสาระสำคัญ หรือแก่นแท้ของสิ่งต่าง ๆ และมุ่งให้เกิดความคิดที่มีประสิทธิภาพมากกว่าการรู้เนื้อหาวิชาต่าง ๆ " ³⁷

คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา ได้อธิบายความหมายของการศึกษาไว้ว่า "การศึกษาคือการเสริมความรู้ ความคิด ทักษะ และทัศนคติให้คนไทยรู้จักตนเอง รู้จักชีวิต เข้าใจสังคม และสิ่งแวดล้อม อันตนมีส่วนร่วมอยู่ แล้วนำความรู้ความเข้าใจมาใช้แก้ปัญหา และเสริมสร้างสังคมให้ดีขึ้นโดยกลมกลืนกับธรรมชาติ" ³⁸

³⁵ บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, "การศึกษาตามพุทธวิธี" พุทธศาสนากับการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คุรุสภา, 2513), หน้า 10.

³⁶ สาโรช บัวศรี, "พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่" พุทธศาสนากับการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คุรุสภา, 2513), หน้า 31.

³⁷ เอกวิทย์ ณ. ถलग, วรรณไวทยาภรณ์กับการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 4.

³⁸ คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา, แนวทางปฏิรูปการศึกษาสำหรับรัฐบาลในอนาคต (กรุงเทพมหานคร: สารสยามการพิมพ์, 2518), หน้า 30.

ระวี ภาวิไล ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้สั้น ๆ ว่า "การศึกษา คือการพัฒนามนุษย์"³⁹

ไพฑูรย์ สินดารัตน์ ได้กล่าวถึงความหมายของการศึกษาไว้ 2 แนว ดังนี้ "แนวแรกหมายถึงกระบวนการถ่ายทอดแนวคิด ความเชื่อ พฤติกรรม ศิลปกรรม และ วัฒนธรรมต่าง ๆ ของสังคมจากชนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ส่วนแนวที่ 2 การศึกษา หมายถึง กระบวนการศึกษาเล่าเรียนที่เป็นรูปแบบ มีสถาบันและองค์ประกอบเฉพาะที่สามารถจัดและดำเนินการได้อย่างมีระบบ"⁴⁰

วิทยากร เชียงกุล ได้ให้ความหมายการศึกษาไว้ว่า "การศึกษาคือการ เรียนรู้ที่จะมีชีวิตอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความหมายเพิ่มขึ้น การเรียนรู้นั้น นอกจากเป็นในค่านาอาชีพ ในค่านาความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ และการพัฒนาตัวเอง แล้ว ยังรวมทั้งความเข้าใจเกี่ยวกับความจำเป็นของการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วย และความเกี่ยวข้องกันระหว่างตัวเองกับสังคม การศึกษาเกิดขึ้นจากการที่เราได้ติดต่อกับ สัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ได้จำแนกอย่าง ได้สังเกต ได้รับการบอกเล่า และได้คิด ได้ ทดลองทำจากความหมายของการศึกษา"⁴¹

วิจิตร ศรีสะอ้าน ได้อธิบายถึงการศึกษาไว้ว่า "การศึกษาคือการพัฒนา บุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายใดเป้าหมายหนึ่ง เป้าหมายถูกกำหนดขึ้นตามคุณค่าที่แต่ละคน

³⁹ ระวี ภาวิไล, "อุดมคติและแนวทางการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพความ เปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและเอกลักษณ์ไทย" บนเส้นทางแสวงหาโฉมหน้าใหม่ ของการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, 2516), หน้า 6.

⁴⁰ ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 18.

⁴¹ วิทยากร เชียงกุล, แนวคิดใหม่ทางการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: โปธิ์สามัคการพิมพ์, 2518), หน้า 2.

ปิดถือ ซึ่งมักจะแตกต่างกัน" 42

วิทย์ วิศทเวทย์ ได้กล่าวถึงความหมายการศึกษาไว้ 2 แห่ง คือ "ในแง่กว้าง การศึกษาหมายถึงอิทธิพลทุกอย่างที่มีต่อชีวิต บุคลิกภาพ และความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ กำหนดโดยปัจจัยหลายอย่าง การศึกษาในแง่นี้ไม่มีวันสิ้นสุดตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น การศึกษาจากประสบการณ์ทั้งหมดของชีวิต ไม่ได้จำกัดอยู่ในโรงเรียน หรือสถาบันทางสังคมประเภทอื่นเท่านั้น ในแง่แคบ การศึกษาคือกระบวนการที่สังคมถ่ายทอดวัฒนธรรม ความรู้ ความชำนาญ ค่านิยมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านโรงเรียนหรือสถาบันสังคมอื่น ๆ " 43

บุญโญ สาคร ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า "หมายถึง กระบวนการทุกชนิดที่ช่วยพัฒนาหรือปรับปรุงจิตใจ อุปนิสัย และคุณสมบัติทางกายภาพต่าง ๆ ของมนุษย์ให้ดีขึ้น" 44

แสง จันทร์งาม ได้อธิบายความหมายของการศึกษาไว้ว่า "การศึกษาคือ กระบวนการเรียนรู้ความจริงระดับต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ทั้งตนเอง คนอื่น และสิ่งแวดล้อม" 45

42 วิจิตร ศรีสะอ้าน, เอกสารการสอนชุดวิชาพื้นฐานการศึกษา เล่มที่ 2 หน่วยที่ 6-10 (กรุงเทพมหานคร: สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมมาธิราช, 2523)

43 วิทย์ วิศทเวทย์, "ปรัชญาการศึกษา" บทความทางการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2527), หน้า 102.

44 บุญโญ สาคร, หลักการบริหารการศึกษา, หน้า 14.

45 แสง จันทร์งาม, วิธีสอนของพระพุทธเจ้า (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรพกาล, 2526), หน้า 1.

จากค่านิยมของการศึกษาค้างกล่าว พอจะสรุปได้ว่า การศึกษาคือขบวนการของการเรียนรู้ การพัฒนาในค่านต่าง ๆ ตลอดจนการถ่ายทอดค่านิยม วัฒนธรรม จากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของตนเอง และยกระดับสังคมให้สูงขึ้น ดังนั้น การศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการพัฒนาบุคคลและสังคมเป็นอย่างยิ่ง

ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษา

จะเห็นว่าปรัชญากับการศึกษามีความสัมพันธ์กันอย่างมากโดยเนื้อหา ปรัชญาทั่วไปช่วยให้ความกระจ่างแก่การศึกษา และวิธีการทางปรัชญาที่ช่วยให้การดำเนินการศึกษารัดกุม และชัดเจนขึ้น โดยเหตุนี้ปรัชญาการศึกษาจึงเป็นความพยายามที่จะวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจาร์ณ และพิจารณาคุณภาพการศึกษาอย่างละเอียด ลึกซึ่งทุกแง่ทุกมุมให้เข้าใจถึงแก่น ถึงเหตุผล ความสำคัญและความสัมพันธ์ต่าง ๆ อย่างชัดเจน มีความต่อเนื่อง และมีความหมายต่อมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม⁴⁶ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าปรัชญาและการศึกษามีความสัมพันธ์กันดังนี้คือ⁴⁷

1. ปรัชญาเสนอเป้าหมายให้การศึกษา เนื่องจากการศึกษาเป็นกิจกรรมที่มุ่งผล คือ ต้องการแปรสภาพคนทั้งทางกายภาพและจิตภาพ จากภาวะหนึ่งไปสู่ภาวะหนึ่ง จึงเกิดปัญหาว่าภาวะของคนที่ต้องการแปรสภาพไปสู่นั้นเป็นอย่างไร ปรัชญาจะเป็นผู้ชี้แนะว่าเป้าหมายที่จะไปสู่นั้นเป็นอย่างไร เป้าหมายของการศึกษานั้นปรัชญาอาจช่วยกำหนดได้ดังนี้

1.1 ปรัชญาอาจช่วยชี้ให้เห็นว่า เป้าหมายการศึกษาที่เลือกนั้น สอดคล้องกับข้อเท็จจริงทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศาสนา ที่กำลังปรากฏอยู่ใน

⁴⁶ ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 45-46.

⁴⁷ วิทย์ วิศทเวทย์, "ปรัชญาการศึกษา" ใน แนวคิดทางการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2523), หน้า 76-93.

สังคมหรือโลก ถ้าเป้าหมายที่เลือกจะขัดแย้งกับสิ่งเหล่านี้อย่างรุนแรง อะไรจะเกิดขึ้น ที่เป็นเรื่องที่สังคมจะต้องตัดสินใจว่า เป้าหมายอะไรเหมาะสมที่สุด

1.2 เป้าหมายการศึกษาที่เลือกนั้นขัดแย้งกับเป้าหมายของกิจกรรมอื่น ๆ ของสังคมหรือไม่ โดยเฉพาะกิจกรรมทางการเมืองและสังคม ถ้าไม่ขัดก็ไปกันได้ แต่ถ้าขัดก็ต้องเลือกว่าจะละทิ้งเป้าหมายอันไหน หรือจะแก้ไขให้สอดคล้องกันได้อย่างไร

1.3 เป้าหมายทางการศึกษาที่จะเลือกนั้นสอดคล้องกับการมีชีวิตที่ดีหรือไม่ ชีวิตที่ดีควรเป็นอย่างไร ธรรมชาติของมนุษย์คืออะไร ปัญหาเหล่านี้นักปรัชญาอาจเสนอความเห็น เพื่อประกอบการพิจารณาในการเลือกเป้าหมายทางการศึกษา

2. ปรัชญาวิพากษ์และวิเคราะห์ ปรัชญาช่วยนักการศึกษาในแง่ของการวิพากษ์และวิเคราะห์เนื้อหาของปัญหาการศึกษา บริการค่านิยมองได้ 3 แก่งคือ

2.1 ปรัชญาอาจช่วยวิเคราะห์และชักใช้สมมุติฐาน (Assumption) ของการศึกษา

2.2 ปรัชญาอาจช่วยให้นักศึกษามองเห็นปัญหาของเขากระจ่างขึ้น โดยการช่วยถามคำถาม และขยายคำถามให้แจ่มแจ้ง ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างปัญหานี้กับปัญหาอื่น ๆ เสนอแนะให้เห็นว่าการแก้ปัญหาที่มีข้อมลอะไรที่เกี่ยวข้องบ้าง

2.3 ปรัชญาช่วยขจัดความกำกวมของคำที่ใช้ในวงการการศึกษา

3. ปรัชญาให้ภาพรวมที่กลมกลืน วิชาปรัชญาเป็นวิชาที่พยายามวาดภาพรวม โดยเชื่อมโยงความรู้ที่ได้จากศาสตร์ต่าง ๆ มาประมวลเข้าเป็นระบบเดียวกัน เพื่อให้ศาสตร์ทั้งหลายกลมกลืนกัน และมีความหมายต่อมนุษย์ เมื่อนำปรัชญามาประยุกต์กับการศึกษาก็ใช้วิธีเดียวกันนี้ ในการนี้อาจทำได้ 2 ระดับ คือ

3.1 เป็นการเชื่อมโยงศาสตร์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาให้กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อจะได้ใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษา เช่น วิชาสังคมวิทยา จิตวิทยาการศึกษา เศรษฐศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม ฯลฯ ศาสตร์เหล่านี้จะถูกประมวลกันเข้า แล้วผนวกกับเป้าหมายการศึกษาที่น่าจะเป็นไปได้ก็กลายเป็นแม่บทของการจัดกิจกรรมการศึกษาโดยส่วนรวม

3.2 เป็นการเชื่อมโยงแม่บทดังกล่าวเข้ากับประสบการณ์ด้านอื่น ๆ

ของมนุษย์ เป็นการวางแผนที่รวมทั้งหมดของกิจกรรมมนุษย์

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าปรัชญามีส่วนสัมพันธ์กับการศึกษาในการวางแผนค่าเงิน การศึกษา อาจสรุปได้ว่า ปรัชญามีส่วนช่วยการศึกษา 2 ประเด็น คือ ในแง่เนื้อหา และในแง่วิธีการ

1. ในแง่เนื้อหา ปรัชญาช่วยกำหนดเป้าหมาย หรือการกำหนดสิ่งอันมีค่า สูงสุดในการดำเนินกิจการศึกษา การศึกษามีไว้เพื่อชีวิต และก็ต้องมีไว้เพื่อชีวิต ที่ดีที่สุดและน่าพึงปรารถนาที่สุด เป็นอย่างไรนั้นเป็นสิ่งที่นักปรัชญาให้คำตอบ นอกจากนี้ ชีวิตมนุษย์ยังเกี่ยวข้องกับอยู่ในสังคมกับผู้อื่น ปรัชญาจะช่วยบอกถึงลักษณะสังคมที่ดี อันเป็น เรื่องที่ปรารถนาการเมืองและปรัชญาสังคมแสวงหา เมื่อใดมีคติเกี่ยวกับปัญหาแน่ ๆ แล้ว จุดหมายของการศึกษาก็จะปรากฏขึ้นชัดเจน เมื่อได้จุดหมายของการศึกษา ก็สามารถ กำหนดหลักสูตร เนื้อหาวิชา บทบาทของครู และบทบาทของโรงเรียน ได้ชัดเจน

2. ในแง่วิธีการ วิธีการของปรัชญา คือ การวิเคราะห์ และตีความ โดยใช้เหตุผลตามวิธีการของตรรกวิทยา นักปรัชญาช่วยนักการศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ มूलบทของการศึกษาตีความหมายของค่าในวงการศึกษา ซึ่งจะให้นักการศึกษาเข้าใจ จุดยืนของตนชัดเจนขึ้น

จะเห็นว่าปรัชญาการศึกษาเป็นศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่าง แยกกันไม่ได้ การศึกษาต้องอาศัยปรัชญาในการกำหนดเป้าหมายทางการศึกษา ซึ่งจะ ช่วยในการวางแผนการศึกษาได้ดี ทั้งในการกำหนดแผนการศึกษาของชาติ กำหนด หลักสูตร วิธีการสอน ตลอดจนบทบาทของครู และบทบาทของโรงเรียน นอกจากนี้ ปรัชญาช่วยนักการศึกษาในการวิเคราะห์และวิพากษ์ปัญหาต่าง ๆ ทางการศึกษา ทำให้เกิดความเข้าใจปัญหาอย่างแท้จริง ซึ่งจะช่วยให้การแก้ไขปัญหาค่าเงินไปจน บรรลุความสำเร็จ นอกจากนี้ ปรัชญาช่วยในการผสมกลมกลืนศาสตร์อื่น ๆ ที่มี ส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิชาการศึกษาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย

ความหมายของปรัชญาการศึกษา

ได้มีผู้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับความหมายของปรัชญาการศึกษาไว้หลายท่าน ดังนี้

จอร์จ เอฟ เนลเลอร์ (George F. Kneller) ได้กล่าวถึงความหมายของปรัชญาการศึกษาว่า "ปรัชญาการศึกษาเป็นการทำความเข้าใจการศึกษาเป็นส่วนรวม พร้อมทั้งพยายามที่จะแปลความหมายให้เป็นมโนภาพทั่วไป ซึ่งสามารถนำไปเป็นหลักในการกำหนดความมุ่งหมาย ตลอดจนนโยบายทางการศึกษาได้" ⁴⁸

คริสโตเฟอร์ เจ ลูคัส (Christopher J. Lucas) กล่าวว่า "ปรัชญาการศึกษาหมายถึงความเชื่อ ความคิด หรือทักษะเกี่ยวกับการศึกษาที่โรงเรียนและบุคลากรที่เกี่ยวข้องทางการศึกษาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในการพัฒนาผู้เรียน" ⁴⁹

กอดเฟร ทอมสัน (Godfrey Thomson) ได้กล่าวว่า "ปรัชญาการศึกษา คือ ความพยายามที่จะพิจารณาการศึกษาโดยตลอดแล้ว พยายามให้ได้ความคิดที่สมเหตุ สมผล และชี้ให้ไต่ผลเกี่ยวกับการศึกษาให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้" ⁵⁰

แมกซีน กรีน (Maxine Green) กล่าวถึงความหมายของปรัชญาการศึกษาว่า "ปรัชญาการศึกษา คือ การคิดในเชิงวิเคราะห์ในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการเรียน

⁴⁸ George F. Kneller, Introduction to Philosophy of Education, p. 2.

⁴⁹ Christopher J. Lucas, What is Philosophy of Education, p. 136.

⁵⁰ Godfrey Thomson, A Modern Philosophy of Education (London: George Allen and Unwin Ltd., 1929), p. 4.

การสอน " 51

สาโรช บัวศรี ได้ให้คำนิยามไว้ว่า ประชญาการศึกษาคือ "การนำเอาหลัก
บางประการของปรัชญาอันเป็นแม่บทมาดัดแปลงให้เป็นระบบเพื่อประโยชน์ในการ
ศึกษา" 52

ภิญโญ สาธร ได้กล่าวถึง ความหมายของปรัชญาการศึกษาว่า "ปรัชญา
การศึกษาคือทัศนคติและวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาโดยระบบโรงเรียน ซึ่ง
โรงเรียนและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษายึดเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อพัฒนา
ผู้เรียน หรือการให้การศึกษแก่ผู้เรียน" 53

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ได้กล่าวถึง ความหมายปรัชญาการศึกษาว่า "ปรัชญาการ
ศึกษา หมายถึง ความพยายามที่จะพิจารณาการศึกษาโดยตลอดแล้ว พยายามที่จะให้
ความคิดที่ลงรอยร้อยเกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมดนั้นให้สมเหตุสมผล และให้เข้าใจได้มากที่สุด
ที่สุกเท่าที่จะทำได้" 54

ศักดิ์ ประจักษ์ประธานพร ได้กล่าวถึง ปรัชญาการศึกษาว่า "ปรัชญาการ
ศึกษา คือ ความคิดเห็นอย่างวิพากษ์วิเคราะห์เกี่ยวกับกระบวนการ ก่อให้เกิดการ
เรียนรู้ของมนุษย์ ซึ่งความคิดเห็นนี้ตั้งอยู่บนรากฐานของอภิปรัชญา ญาณวิทยา และ
อัมภวิทยา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ปรัชญาการศึกษาพิจารณาองค์ประกอบของการศึกษาทุก ๆ
ส่วน อย่างถี่ถ้วนและความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษานี้จะเข้าใจเป็นเครื่องนำทางหรือยึด

51 Maxine Green, Teacher as Stranger Educational Philosophy for the Modern Age, (1970), p. 7.

52 สาโรช บัวศรี, "ปรัชญาการศึกษาในประเทศไทย" จุดยืนและทิศทางการศึกษาไทย, หน้า 3-5.

53 ภิญโญ สาธร, หลักบริหารการศึกษา, หน้า 13.

54 สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 15.

เป็นหลักในการจัดการศึกษา และพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ทางการศึกษาโดยส่วนรวม" 55

สมบุญ พรหมภาพ ให้ความหมายว่า "ปรัชญาการศึกษาหมายถึง แนวความคิดทางปรัชญาที่มีอยู่ในปรัชญาแม่บท แล้วนำมาเรียบเรียง ร้อยกรองใหม่จนเป็นระบบสำหรับประยุกต์ใช้ในการศึกษา" 56

วรวิทย์ วสันตรากร กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษาคือ "ปรัชญาที่นำมาใช้ในการจัดระบบการศึกษา ได้แก่ การสร้างรากฐานเพื่อทำความเข้าใจในกระบวนการศึกษา หรือเพื่อสร้างความมุ่งหมายของการศึกษา หรือเพื่อประเมินผลความมุ่งหมายของการศึกษา ซึ่งผลที่จะได้จะเป็นแนวทางสำหรับประกอบการศึกษาและค้นคว้าต่อไป" 57

ไพฑูรย์ สินดารัตน์ กล่าวว่า "ปรัชญาการศึกษา คือ ความพยายามที่จะวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจารณ์ และพิจารณาการศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้ง ทุกแง่ทุกมุม ให้เข้าใจถึงแนวคิดหลัก ความสำคัญ ความสัมพันธ์ และเหตุผลต่าง ๆ อย่างชัดเจน มีความต่อเนื่อง และมีความหมายต่อมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม" 58

จากความหมายของปรัชญาการศึกษาดังที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่ามีความแตกต่างกันไปตามทัศนะของผู้ให้นิยาม ในการที่จะกำหนดปรัชญาการศึกษาใด ๆ ขึ้นมา ต้องให้เหมาะสมกับแต่ละสังคม ต้องคำนึงถึงความเป็นจริง คำนึงถึงความถูกต้อง และคำนึงถึงประโยชน์หรือคุณค่าที่พึงได้รับ ดังนั้น ปรัชญาการศึกษาจึงเป็นแบบแผน

55 ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 45.

56 สมบุญ พรหมภาพ, ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเคียนส์ไตร์, 2524), หน้า 5.

57 วรวิทย์ วสันตรากร, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 7.

58 ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 34.

ของการจัดการศึกษา โดยนำเอาแนวคิด หลักทฤษฎีทางปรัชญาและการศึกษาเข้ามา ใช้ เพื่อมองเห็นปัญหาของการจัดการศึกษาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ท้ายเหตุนี้ปรัชญาการศึกษา จึงเปรียบเหมือนกับทางเลือของเรือ ที่จะทำให้นักการศึกษาได้แนวทางที่จะนำไปใช้ได้ เป็นระบบอย่างชัดเจน และอย่างสมเหตุสมผล

ลัทธิปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาการศึกษานั้นเป็นการพยายามคิดอย่างถ่องแท้ อย่างพินิจพิเคราะห์ อย่างมีระบบ ที่จะพิจารณาองค์ประกอบทุก ๆ ส่วนของการศึกษาโดยส่วนรวม ที่จะใช้เป็นเครื่องนำทางหรือเป็นหลักยึดในการดำเนินการศึกษา⁵⁹ ซึ่งสมาคมปรัชญาการศึกษาของสหรัฐอเมริกาได้มีการประชุม และได้ออกแถลงการณ์ว่า เนื้อหาของปรัชญาการศึกษาควรมีลักษณะดังนี้

1. การพรรณนา-วิเคราะห์ (Descriptive-Analytical) ปรัชญาการศึกษาควรมีส่วนหนึ่งที่อธิบายถึงแนวความคิดของนักปรัชญาการศึกษาว่า ทำไมถึงคิดเช่นนั้น มีหลักการอะไรในการคิด และวิเคราะห์ที่ว่าความคิดของนักปรัชญาการศึกษาเหล่านั้นมีความสอดคล้องกันหรือไม่ ให้ความหมายอะไรแก่เราได้บ้าง เสนอวิธีการใหม่ ๆ หรือเปล่า

2. การวิจารณ์-ประเมินผล (Critical-Evaluative) ปรัชญาการศึกษาควรมีส่วนหนึ่งที่วิเคราะห์และวิจารณ์ความคิดต่าง ๆ ทางการศึกษา ประเมินผลว่าความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาในปัจจุบันนั้นถูกต้องแล้วหรือยัง และมีผลกระทบต่อการจัดการศึกษาอย่างไร รวมทั้งเสนอความคิดใหม่ให้กับการศึกษาคด้วย

3. การอนุมาน (Speculative) อีกส่วนหนึ่งของปรัชญาการศึกษาก็คือ ส่วนที่เกี่ยวกับการอนุมาน หรือคาดคะเนว่าความคิดของเราเกี่ยวกับระบบการศึกษาหรือ

⁵⁹บรรจง จันทรส, ปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 24.

ปรัชญานั้นมีรูปแบบอื่นอีกได้ไหม จักรวาลนี้แท้ที่จริงเป็นอย่างไร ชรรษชาติของมนุษย์ เป็นอย่างไร ทั้งสองอย่างนี้เกี่ยวข้องกับการศึกษาอย่างไร ปรัชญาการศึกษาส่วนนี้ เป็นการมองปัญหาอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับอภิปรัชญามาก ⁶⁰

ปรัชญาการศึกษาสามารถแบ่งตามลักษณะที่มาได้ 4 ประเภท ดังนี้

1. ปรัชญาการศึกษาที่ยึดปรัชญาทั่วไปเป็นแม่บท ⁶¹ ซึ่งเป็นการประยุกต์ ปรัชญาทั่วไปมาใช้ในการศึกษา โดยทั่วไปแล้วจะมี 5 สัทธิ

- 1.1 ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม
- 1.2 ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม
- 1.3 ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม
- 1.4 ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม
- 1.5 ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม ⁶²

2. ปรัชญาการศึกษาที่มาจากความคิดของนักปรัชญาแต่ละคน เพื่อให้เข้าใจ ระบบความคิด ข้อเสนอแนะของนักปรัชญาแต่ละคนอย่างลึกซึ้ง ปรัชญาการศึกษานี้ใช้ ระบบปรัชญาของนักปรัชญาแต่ละคนเป็นพื้นฐานในการประยุกต์ใช้กับการศึกษา เช่น เพลโต (Plato) โคลเสนอระบบการศึกษาในหนังสืออูคมรัฐ (The Republic) และ จัง-จาค รุสโซ (Jean-Jacques Rousseau) เสนอระบบการศึกษาในหนังสือ อีมิล (Emile) ⁶³ และพุทธปรัชญาการศึกษาของพระพุทธเจ้า ⁶⁴ เป็นต้น การ

⁶⁰ ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 41-42.

⁶¹ ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 35-36.

⁶² George F. Kneller, Introduction to the Philosophy of Education, p. 42.

⁶³ อ้างถึงใน ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 42-43.

⁶⁴ คุรายละเอียดได้จาก พระราชวรมณี, ปรัชญาการศึกษาไทย, 2528.

เสนอปรัชญาการศึกษาในแนวนี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้สัมผัสกับความอัจฉริยะของนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ในอดีต

3. ปรัชญาการศึกษาที่ปิดการศึกษาเป็นแกนกลาง การเสนอปรัชญาการศึกษาในแนวนี้ ไม่ได้ยึดปรัชญาแม่บทของลัทธิใด หรือของนักปรัชญาคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ แต่นำเอาความคิดต่าง ๆ มาผสมกัน แล้วนำเอากระบวนการศึกษาที่มีอยู่ในปัจจุบัน มาวิเคราะห์ข้อดีข้อเสีย และเสนอระบบการศึกษาใหม่ ที่ได้มาจากรากฐานทางปรัชญาใหม่นี้บวกกับรากฐานทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม เป็นความพยายามที่จะเสนอปรัชญาการศึกษาจากมุมมองที่ไม่อิงอยู่กับปรัชญาใด มีลักษณะเป็นของตัวเอง และเสนอเพื่อขจัดข้อบกพร่องของระบบการศึกษาปัจจุบัน⁶⁵ นักปรัชญาการศึกษาที่เสนอความคิดในแนวนี้ก็มี เช่น เปาโล เฟรเร (Paulo Freire) นักปรัชญาการศึกษาชาวบราซิล เสนอให้นำการเมืองและวัฒนธรรมมาวิเคราะห์ร่วมกับปรัชญาในการกำหนดเป้าหมายและวิธีการของการศึกษา ทีโอดอร์ บรามเมลด์ (Theodore Brameld) เสนอให้นำวัฒนธรรมมาวิเคราะห์ด้วยเช่นกัน ส่วนอิวาน อิลลิช (Ivan Illich) และ เอฟเวอเรท โรเมอร์ (Everett Reimer) หลังจากวิเคราะห์ระบบการศึกษาปัจจุบันแล้วเสนอให้เลิกระบบโรงเรียน⁶⁶

4. ปรัชญาการศึกษาที่เป็นกิจกรรมในการแสวงหาความกระจ่างให้กับความคิดทางการศึกษา ซึ่งปรัชญาการศึกษานี้ได้เน้นที่กิจกรรมของปรัชญา โดยใช้หลักเกณฑ์ทางปรัชญามาวิเคราะห์หรือแสวงหาความกระจ่างให้กับความคิดต่าง ๆ ทางการศึกษา และขจัดค่ากำกวมต่าง ๆ เท่านั้น⁶⁷

ในงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงปรัชญาการศึกษาที่มาจากความคิดของนักปรัชญาคือ พุทธปรัชญาการศึกษา ซึ่งกำลังเป็นที่สนใจของนักการศึกษาไทยในปัจจุบัน และลัทธิปรัชญาการศึกษาที่ประยุกต์มาจากปรัชญาทั่วไปเป็นแม่บท 5 ลัทธิ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายใน

⁶⁵ ศักดา ปรากฏประธานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 44.

⁶⁶ อ้างถึงใน ศักดา ปรากฏประธานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 44.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43-44.

วงการศึกษากลับไป ทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยแต่ละลัทธิปรัชญาการศึกษาจะ
พูดถึงภูมิหลัง แนวคิดพื้นฐาน และแนวคิดทางด้านการศึกษาในเรื่องต่าง ๆ

ตอนที่ 2

พุทธปรัชญา (Buddhism)

ความเป็นมา

พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย เป็นศาสนาของคนส่วนใหญ่ในชาติ
เป็นหัวใจของวัฒนธรรมไทยมาแต่โบราณกาล จนสามารถพูดได้ว่า หลักธรรมคำสอน
ในพระพุทธศาสนาได้สอดแทรกอยู่ในจิตใจของประชาชน โดยกระบวนการวัฒนธรรม
จนเรียกว่า "จิตวิญญาณ" ของชาติที่เก่าแก่ ปัจจุบันปัญหาแก่นจิตวิญญาณของคนในชาติ
นับวันจะรุนแรงยิ่งขึ้น เป็นเพราะการอบรมความรู้ในสถานศึกษาได้ขาดการอบรมใน
เรื่องความดี และความงามไปมาก⁶⁸ สำหรับประเทศไทยหลักธรรมคำสอนใน
พระพุทธศาสนา ได้มีส่วนอย่างสำคัญในการรับใช้ชาติ แก้ปัญหาของชาติตลอดมา⁶⁹
พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ เป็นศาสนาแห่งความเพียรที่มุ่งผลในทาง
ปฏิบัติ⁷⁰ การศึกษาที่จัดกันอยู่ทุกวันนี้ เป็นการศึกษาที่ทำให้พอเป็นมนุษย์ที่ดีได้ แต่
ไม่ได้หลุดพ้นจากกิเลสที่ครอบงำได้ ซึ่งปัจจุบันนี้ประเทศไทยกำลังตื่นตัวที่จะนำเอา
พุทธปรัชญามาใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษา โดยมีรากฐานมาจากหลักธรรมใน
พระพุทธศาสนา⁷¹ ซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นผู้คิดค้นด้วยพระองค์เอง จนในที่สุดได้

⁶⁸ สาโรช บัวศรี, การศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1 ปรัชญาการศึกษา
(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กราฟิคาอาร์ต, 2526), หน้า คำนำ.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้าคำนำ.

⁷⁰ พระราชวรมุนี, พุทธธรรม (กรุงเทพมหานคร: คำนสุทธา-
การพิมพ์, 2529), หน้า 6.

⁷¹ สาโรช บัวศรี, "แนวคิดปรัชญาการศึกษาไทยทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท"
คำสอนประกอบคำบรรยายวิชาปรัชญาการศึกษา ศร 417 อัมพร แก้วสุวรรณ รวบรวม
(กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), หน้า 1-2.

ตรัสรู้⁷² ดังนั้น สัททปริชฌานี้ถือว่าการตรัสรู้พระธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นบ่อเกิด
ของพุทธปริชฌา⁷³

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นบุคคลแรกที่ได้อธิบายแนวคิดใน
การที่จะนำเอาพุทธปริชฌามาใช้เป็นปริชฌาการศึกษาไทย ในปี พ.ศ. 2510 ท่าน
ได้อธิบายข้อเขียนใน "พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่"⁷⁴ และในพ.ศ. 2512
ท่านได้อธิบายในที่ประชุมทางวิชาการของกรมสามัญศึกษา ครั้งที่ 3 ซึ่งเป็นผลให้
นักการศึกษา และนักปริชฌาการศึกษา ได้ให้ความสนใจและสนับสนุนในแนวคิดของ
ท่าน ต่อมาในปี พ.ศ. 2524 คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้แต่งตั้ง
คณะกรรมการเฉพาะกิจของโครงการศึกษาเพื่อหลักวิชาการตามแนวพุทธศาสตร์
โดยมีศาสตราจารย์ ดร.ระวี เป็นประธานอำนวยการ และมี ศาสตราจารย์
ดร.สาโรช บัวศรี เป็นประธานอนุกรรมการดำเนินการศึกษา และกำหนดหลักวิชา
การศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ซึ่งได้จัดพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. 2526 และ
ต่อมาในปี พ.ศ. 2529 ก็ได้มีการประชุมทางวิชาการในการที่จะนำเอาแนวพุทธศาสตร์
เข้าสู่หลักสูตรระดับปริญญาตรีในสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งในปัจจุบันนี้ได้มีงานเขียน
เกี่ยวกับพุทธปริชฌาการศึกษาเป็นจำนวน เช่น พระราชวรมุนี พระพุทธทาสภิกขุ
พันโทประสาร ทองภักดี ระวี ภาวิไล วิทย์ วิศทเวทย์ สุนน อมรวิวัฒน์
สังวร พรหมเสน แสง จันทร์งาม จิตรกร ทั้งเกษมสุข วศิน อินทสระ และ
วิจิตร เกิกวิสิษฐ์ เป็นต้น

⁷² พระราชวรมุนี, พุทธธรรม, หน้า 4.

⁷³ วิจิตร เกิกวิสิษฐ์, "ปริชฌาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท"
หน้า 37.

⁷⁴ สาโรช บัวศรี, พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 3
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513), หน้า 4-40.

แนวคิดพื้นฐาน

คำว่า "พุทธปรัชญา" แปลว่า ปัญญา หรือความรู้อย่างแจ่มแจ้งของผู้นั้น ความรู้อย่าง
ในที่นี้คือความรู้อย่างแจ่มแจ้งในความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย ทั้งที่เป็นรูปธรรม นามธรรม
ที่สำคัญ ก็คือ ความรู้อย่างแจ่มแจ้งที่ว่านี้เกิดจากการเล่าเรียนฝึกฝน จำแนกแยกแยะและคิดค้น
ด้วยเหตุผลตามที่เป็นอย่างจริง จนกระทั่งได้พบกับความเป็นจริง หรือสัจจธรรมด้วย
ตนเองในที่สุด ⁷⁵

ในการที่จะมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริงในทางพุทธปรัชญา ก็คือ "ชีวิตที่
บรรลุดุสภาวะแห่งนิพพาน" อันเป็นจุดหมายปลายทางที่พึงประสงค์ของการประพฤติ
ปฏิบัติพุทธธรรม ⁷⁶ และการที่จะดำรงชีวิตที่ดีที่สุดในชีวิตด้วยการปฏิบัติให้ถึงพร้อมด้วยหลัก
ไตรสิกขา ⁷⁷ ดังนั้น พุทธปรัชญาจึงถือเอาตัวบุคคลเป็นจุดศูนย์กลาง จะต้องเป็นการ
เรียนรู้ด้วยตนเอง จึงเป็นการศึกษาที่ถูกต้องอย่างแท้จริง ⁷⁸

พุทธปรัชญา ในปัจจุบันมีการมุ่งค้นหาความจริงเป็นหลักการสำคัญ เมื่อ
วิเคราะห์ความเป็นจริงแล้ว ก็วิเคราะห์ต่อไปว่าจะรู้ความจริงนั้นอย่างไร แล้วจะ
ประพฤติตนอย่างไร จึงจะเหมาะสมกับความจริง ซึ่งจากพื้นฐานของความจริงนี้
สามารถแบ่งปรัชญาได้ 3 สาขาใหญ่ คือ

⁷⁵ วิจิตร เกศวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท",
หน้า 24.

⁷⁶ จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาของไทย,
หน้า 71-72.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

⁷⁸ สัจจพร พรหมเสน, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์
ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1 ปรัชญาการศึกษา, หน้า 20-21.

1. อภิปรัชญา (Metaphysics)
2. ญาณวิทยา (Epistemology)
3. คุณวิทยา (Axiology)⁷⁹

อภิปรัชญา (Metaphysics)

ปรัชญาสาขานี้ถกเถียงเกี่ยวกับปัญหาและสภาวะแห่งความเป็นจริงอันที่สุด (Ultimate Reality) อะไรเป็นสิ่งที่จริงแท้ อะไรเป็นผลพลอยได้จากสิ่งจริงแท้ จิตหรือวัตถุเป็นความจริงมูลฐาน มีสภาวะที่อยู่นอกเหนือจากปรากฏการณ์หรือไม่ มนุษย์คืออะไร มนุษย์มีฐานะอย่างไรในโลกแห่งความเป็นจริง ซึ่งปัญหาเหล่านี้ไคมี นักปรัชญาพยายามหาคำตอบ⁸⁰

สาโรช บัวศรี ได้พูดถึงอภิปรัชญาในพุทธปรัชญาไว้ว่า "ชีวิตหรือโลกหรือประสบการณ์ เราถือว่าจริงจึงนั้นมีลักษณะเป็นทุกข์ อนิจจัง และ อนัตตา ซึ่งรวมเรียกว่า ไตรลักษณ์ ล้วนไม่มีตัวตน"⁸¹

สังวร พรหมเสน ได้อธิบายถึงอภิปรัชญาตามแนวพุทธปรัชญาว่า "หมายถึง ความรู้อะไรที่ไม่จริงแท้ (สิ่งที่อยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์) ตามความเป็นจริง และรู้อะไรที่สภาวะแห่งความเป็นจริงที่อยู่เหนือความเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น"⁸²

⁷⁹ ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 6.

⁸⁰ วิทย์ วิศเวศย์, "ปรัชญาการศึกษา" ใน ปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 24.

⁸¹ สาโรช บัวศรี, "ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไทย" วารสารคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 7 (ตุลาคม 2515) : 29.

⁸² สังวร พรหมเสน, "ความจริงคืออะไร" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1 ปรัชญาการศึกษา, หน้า 94.

พระมหาจินดา อาจารย์กุสโล ได้กล่าวเกี่ยวกับอภิปรัชญาตามแนวพุทธปรัชญา คือ "เมื่อทำความเข้าใจของโลกสมมุติได้หมดสิ้นแล้ว ความจริงที่มีไต่อยู่ในอำนาจ เหตุปัจจัยก็ปรากฏขึ้นมาเอง เช่นเดียวกับเมื่อแสงสว่างปรากฏ ความมืดก็หายไป" ⁸³

พระราชวรมุนี ได้กล่าวถึงอภิปรัชญาไว้ว่า

พระพุทธศาสนาไม่สนใจ ไม่มาดกเตียงในปัญหาทางอภิปรัชญา แต่สนใจสิ่งที่ปฏิบัติได้ ไซ้ประโยชน์ใดในชีวิตจริง เช่น เมื่อมนุษย์มีปัญหาก็คงแก้ปัญหาในปัญหา หมุดสิ้นไป โดยวิธีสืบสาวหาสาเหตุมุ่งถึงผลที่ต้องการ แล้วก็มุ่งว่าเป็นไปได้อย่างไร... พระพุทธเจ้าไม่ใคร่สนใจในอภิปรัชญา แต่ต่อมาถึงลูกศิษย์ มาศึกษาคำสอนของพระองค์ แล้วพิจารณาหาเหตุผลของคำสอนหรือหลักธรรมใน พุทธศาสนานั้นในการหาเหตุผลของลูกศิษย์ จึงกลายเป็นพุทธปรัชญาไป ถึงอย่างไรก็ตามพื้นฐานของพุทธศาสนาไม่สนใจอภิปรัชญาว่าใครจะสร้างโลก โลกเกิดขึ้น ใดอย่างไร สำหรับชาวพุทธถือว่า เป็นเรื่องส่วนตัวที่ใครอยากจะสนใจในอภิปรัชญา ก็สนใจไป การที่จะใคร่ประโยชน์ใดใดเกี่ยวของในเรื่องเหล่านี้ ⁸⁴

ทั้งนั้น อภิปรัชญา จะเป็นการพิจารณาหาความจริงที่จะดำเนินชีวิตให้มี ความสุข พร้อมทั้งเน้นการปฏิบัติที่จะแก้ปัญหาต่าง ๆ ทำให้ชีวิตพ้นจากความทุกข์โดย สิ้นเชิง

ญาณวิทยา (Epistemology)

ญาณวิทยา ว่าด้วยกำเนิดของความรู้ ความรู้คืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาถือว่า อายตนะเป็นทางรับรู้ หรือสื่อแห่งความรู้ ในการเกิด ความรู้นั้นก็โดยที่อายตนะภายในกับอายตนะภายนอกมากระทบกัน เช่น ตากับรูปมากระทบ

⁸³ พระมหาจินดา อาจารย์กุสโล, "ความจริงคืออะไร" ศึกษาศาสตร์ตาม แนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1 ปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กรวิศการพิมพ์, 2526), หน้า 8-9.

⁸⁴ สัมภาษณ์ พระราชวรมุนี, วัดพระพิเรนทร์, 21 เมษายน 2529.

ก็เกิดความรู้ เรียกว่า การเห็น หรือจุมูกกับกลิ่นมากกระทบกันเกิดความรู้ คือ ไต่กลิ่น เหล่านี้เป็นกรเกิดของความรู้ (รูป) แล้วความรู้นั้นก็จะกำหนดหมาย เรียกว่า สัญญา ทำให้รู้สิ่งที่ได้รับมานั้นมีอาการ มีคุณสมบัติอย่างไร เช่น สูง ต่ำ คำ ขาว เสียงแหลม เสียงทุ้ม ฯลฯ แล้วมาปรุงแต่ง (สังขาร) ว่าดี ไม่ดี คึกคักหนทางที่จะไต่กลิ่นนั้นหรือ หลีกหนี อันนี้จะสัมพันธ์กับความรู้สึก (เวทนา) สุขหรือทุกข์ ถ้าทำให้รู้สึกเกิดสุข สบายก็จะชอบ ถ้ารู้สึกไม่สบายก็อยากหนี ซึ่งในทางพุทธศาสนาถือเอาใจเป็นอายตนะ 6 นอกเหนือจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 เช่น รู้สึกดีใจ เสียใจ อายตนะอื่นรับไม่ได้เพราะ เป็นความรู้ประจักษ์ และความรู้ประเภทนี้ เป็นตัวสำคัญที่จะนำความรู้จากประสาทสัมผัส ทั้ง 5 มาปรุงแต่งเป็นอารมณ์ หรือความรู้สึกทางใจ⁸⁵

สาโรช บัวศรี ไต่กล่าวถึงญาณวิทยา ในพุทธปรัชญาว่า "มนุษย์เกิดความรู้ ควบสัญญา เช่น ไต่ยิน ไต่ฟัง ไต่สัมผัส (ตรงกับสมัยใหม่ว่า Learning by doing) และมนุษย์เกิดความรู้ควบทิวี่ (ตรงกับสมัยใหม่ว่า Learning by Thinking) และมนุษย์เกิดความรู้ควบญาณ (Learning Through insight)"⁸⁶

แสง จันทร์งาม ไต่อธิบายถึงญาณวิทยาในพุทธปรัชญาไว้ว่า "หมายถึง ระบบความรู้เกี่ยวกับความจริงของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับหลักเหตุผล กังนั อริยสัจ 4 ซึ่งเป็นหลักของพุทธศาสนาถือว่าเป็นความรู้ระบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความจริงแท้ ของชีวิต 4 ประการควบกัน เป็นระบบความรู้ที่มีเหตุผล"⁸⁷

วสิน อินทสระ ไต่กล่าวว่า ญาณวิทยานหมายถึง "ความรู้ที่เข้าถึงไต่ ควบใจ ไม่ใช่ควบประสาทสัมผัส ไม่ใช่ควบเหตุทางตรรก หรือการอนุมาน แต่ควบ

⁸⁵ สัมภาษณ์ พระราชวรมณี, วัดพระพิเรนทร์, 21 เมษายน 2529.

⁸⁶ สาโรช บัวศรี, "ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไทย," วารสาร คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 7 (ตุลาคม 2515) : 29.

⁸⁷ แสง จันทร์งาม, "ญาณวิทยาในพุทธปรัชญา," วารสารธรรมศาสตร์ 10 (มีนาคม 2524) : 21.

การฝึกจิตให้รู้ความจริงหรือเข้าถึงความจริงโดยตรง เช่น การรู้ความดี ความชั่วอย่างละเอียด หรือรู้เหตุการณ์ต่าง ๆ " 88

วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ ได้ให้ความหมายว่า "ญาณวิทยาเน้นความรู้ที่ถูกต้องว่าทำลายอวิชชา มุรธาของความสุขได้ และเป็นเหตุให้ความดีเกิดขึ้นได้" 89

จิตรกร ตั้งเกษมสุข ได้พูดถึงญาณวิทยาไว้ว่า "เป็นการค้นคว้าหาคำตอบว่ามนุษย์รู้ความเป็นจริง หรือธรรมชาติของโลกและชีวิตนั้นอย่างไร" 90

ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร ได้ให้ความหมายว่า "ญาณวิทยาเป็นความรู้ที่เป็นสัจธรรม ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการสนองตัณหาของร่างกายมนุษย์ ซึ่งเป็นที่พึงปรารถนาที่สุดของมนุษย์ คือ ความสมบูรณ์ทางปัญญาที่จะทำให้เข้าใจโลกแห่งความเป็นจริงได้" 91

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าญาณวิทยาจะต้องเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการที่ใคร่ฟัง ใคร่คิด และฝึกฝนอบรมด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดปัญญา และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

แบบต่าง ๆ ของความรู้

ในพุทธปรัชญา "ญาณวิทยา" เป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะเป็นกุญแจสำคัญเปิดประตูไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิต พุทธศาสนาทั้งหมดเกิดมาจากความรู้ของพระพุทธเจ้า คำ "พุทธ" ก็แปลว่า "ผู้รู้แล้ว ผู้ตื่นแล้ว" ความรู้เป็นหัวใจสำคัญที่สุดที่ทำให้

88 วศิน อินทสระ, "ปัญญาคืออะไร" การศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1 ปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กราฟิคอร์ป, 2526), หน้า 43.

89 วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท" หน้า 103.

90 จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาของไทย, หน้า 33.

91 ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 30.

เจ้าชายสิทธัตถะกลายเป็นพุทธะ ตามหลักพุทธปรัชญานั้น คนเราเกิดมาเพื่อการเรียนรู้ ไม่ใช่เกิดมาเพื่อใช้กรรม โลกมนุษย์เป็นโลกที่เหมาะสมสำหรับการเรียนรู้⁹²

แสง จันทรงาม ได้แบ่งความรู้เป็นแบบต่าง ๆ ดังนี้

1. ความรู้ระดับวิญญาณหรือการรับรู้ ได้แก่ อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไปกระทบกับอายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งต้องกาย และสิ่งที่ใจนึก หรือจะเรียกว่าอารมณ์ ก็จะทำให้เกิดการรับรู้ได้

2. ความรู้ระดับปัญญา หรือการจำได้หมายรู้ คือ การรู้ลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์นั้น ๆ เช่น เมื่อตาเห็นรูปแล้วเกิดความรู้ว่าเป็นรูปขึ้นมาแล้ว ต่อจากนั้นก็เกิดความรู้เกี่ยวกับรายละเอียดของรูปนั้นต่อไป

3. ความรู้ระดับทฤษฎีหรือความเห็น ความเข้าใจ ซึ่งความรู้ในขั้นนี้เป็นนามธรรม ลึกซึ้ง สลับซับซ้อนยิ่งกว่าระดับวิญญาณและสัญญา เพราะความรู้ระดับทฤษฎีเป็นการรู้ถึงความคิดรวบยอดที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์นั้น ๆ

4. ความรู้ระดับอภิปัญญา หรือการรับรู้โดยไม่ต้องอาศัยประสาททั้ง 5 ซึ่งความรู้ระดับนี้เป็นความสามารถพิเศษทางจิตที่รับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ได้โดยตรงโดยไม่ต้องอาศัยประสาทสัมผัสใด ๆ อารมณ์ที่อภิปัญญาเห็น คือ อารมณ์ทั้ง 6 (อายตนะภายนอก) นั้นเอง แต่เป็นอารมณ์ที่อยู่นอกเหนือวิสัยประสาทธรรมคา บางที่เป็นอารมณ์ละเอียดอ่อน เช่น รูปทิพย์ กายทิพย์ เป็นต้น

5. ความรู้ระดับญาณหรือปัญญา ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับความรู้ระดับทฤษฎี แต่ในระดับญาณนี้ ความจริงจะปรากฏชัดเจน แจ่มใส คงเห็นด้วยตา บางครั้งใช้ "ดวงตา" บาง "แสงสว่าง" บาง แทนความรู้ระดับญาณ ทั้งนี้ ความรู้ระดับญาณก็คือวิธีการรับรู้ ซึ่งมีความแจ่มชัดเจนไม่น้อยไปกว่าความรู้ที่เกิดจากสติปัญญาเลย กลับจะสูงส่งยิ่งกว่า

6. ความรู้ระดับตรัสรู้ หรือสัมโพธิญาณ หมายถึง การเห็นอริยสัจทั้ง 4

⁹² แสง จันทรงาม, "ญาณวิทยาในพุทธปรัชญา" วารสารธรรมศาสตร์
10 (มีนาคม 2524) : 21.

จนเกิดการเปลี่ยนแปลงถึงขั้นกลายเป็นอริยบุคคล 93

บรรจง จันทรสา ไค้แบ่งแบบต่าง ๆ ของการรู้ไค้ดังนี้

1. การไค้มาซึ่งความรู้ไค้โดยทางประสาทสัมผัส (Sense data) การไค้ความรู้ไค้ด้วยวิธีนี้ ไค้จากการไค้ยิน ไค้เห็น ไค้สัมผัสจับต้องไค้ เช่น เรารู้ว่าไฟร้อน เพราะเราสัมผัสค้พบว่ามีร้อน
2. การไค้มาซึ่งความรู้ไค้ โดยสามัญสำนึก (Common Sense) เช่น เด็กเมื่อหิวจะร้อง แม่จะให้นม ค้มาเด็กรู้ว่าถาจะไค้กินนม เป็นตน
3. การไค้มาซึ่งความรู้ไค้โดยตรรกวิธี (Logic) วิธีนี้ไค้หลักเหตุและผลเป็นเครื่องมืออธิบายความรู้ไค้ เช่น สิ่งมีชีวิค้ของเคลื่อนไหวไค้ คนเคลื่อนไหวไค้ สัตว์เคลื่อนไหวไค้ ค้ทั้งนั้น คนและสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิค้
4. การไค้มาซึ่งความรู้ไค้โดยญาณทัสน์ หรือการหยั่งรู้ (Intuition) วิธีนี้ เป็นความรู้ไค้ที่เกิดขึ้นเองจากการคิดไค้ครวญ วิเคราะห์ ของบุคคลไค้บุคคลหนึ่ง ทำให้เกิดความรู้ไค้แวบขึ้นในสมอง ความรู้ชนิดนี้มักเกิดกับบุคคลไค้มีความรู้ ประสบการณ์ ค้อนข้างสูงอยู่แล้ว
5. การไค้มาซึ่งความรู้ไค้โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) เป็นการศึกษาค้ด้วยวิธีการสังเกต ทดลอง และการพิสูจน์ เพื่อให้ไค้ความจริงที่ เหมาะสม เมื่อไค้ความจริงแล้วยังมาสรุปเป็นหลักหรือทฤษฎี 94

พันโท ประสาร ทองภักค้ ไค้จัดความรู้ไค้ 3 ระดับ ค้ดังนี้

1. ระดับสัญญา (ความจำ) หมายถึง การที่คนรับรู้และจดจำข่าวสาร หรือ เนื้อหาวิชาต่าง ๆ ไค้ค้ เช่น รู้และจำไค้ว่าอริยสัจ 4 ค้ หุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ความรู้ในระดับสัญญานี้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้รู้ไค้ค้คนอยมาก หรืออาจไม่เปลี่ยนแปลงเลย ฉะนั้น คนที่เรียนรู้มาก ๆ จึงไม่เป็นหลักประกันว่าจะเป็นคนค้เสมอไป ซึ่งขั้นนี้เรียกว่า ขั้นรู้ ซึ่งความรู้ระดับสัญญาเกิดจากการฟัง การอ่าน การสังเกตด้วย ตนเอง

93 แสง จันทร้งาม, "ญาณวิทยาในพุทธปรัชญา" วารสารธรรมศาสตร์
10 (มีนาคม 2524) : 22-26.

94 บรรจง จันทรสา, "ปรัชญากับการศึกษา," หน้า 108-113.

2. ระคับพิฏฐิ (ความเห็นหรือทัศนะ) หมายถึง การเห็นด้วยใจอย่างแจ่มแจ้ง เช่น เมื่อรู้ว่าอริยสัจ 4 แล้วยกนำมาพิจารณาให้เห็นชัดเจนว่า ทุกข์เป็นปัญหาชีวิตของทุกคนแน่ ๆ ค้นหาที่เป็นมูลเหตุให้เกิดทุกข์ สภาพที่ปราศจากทุกข์ คือนำนิโรธ ความดับทุกข์ได้ ดังนั้น อริยมรรค จะเป็นหนทางอันแน่นอนที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์

ความรู้อริยสัจจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมของผู้ใดมาก กล่าวคือ เมื่อเกิดทัศนะขึ้นมาก ๆ มักจะทำให้เจตคติขึ้นมากด้วย และเจตคตินี้จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและวิถีชีวิตของคนให้เป็นไปในแนวทางใหม่ได้ ซึ่งขั้นนี้อาจจะเรียกว่าขั้นเข้าใจได้ ความรู้อริยสัจจะเกิดจากการใคร่ครวญ ไตร่ตรอง พินิจพิจารณา

3. ระคับญาน หมายถึง การเห็นแจ้งอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ด้วยอำนาจญาณพิเศษ (ญาณทัศนะ) ที่เกิดจากการดำเนินตามอริยมรรคครบถ้วน⁹⁵

จะเห็นได้ว่า ญาณวิทยาเป็นแหล่งที่ทำให้เกิดความรู้ที่แท้จริง พร้อม ๆ ทั้งเกิดจริยธรรมขึ้นในตัวบุคคล ปราศจากกิเลสทั้งปวง สามารถดำรงชีวิตด้วยความสุข และพัฒนาสังคมให้เจริญ มีความสงบสุขได้

คุณวิทยา (Axiology)

คุณวิทยา หมายถึง ความดีงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นศิลปะ⁹⁶ ในการเข้าถึงความดี ก็คือ การรักษาศีล และปฏิบัติธรรมสภาพที่เป็นความดีที่แท้จริง อันสูงสุด (Summun Bonum) ได้แก่ สภาพที่เรียกว่านิพพาน อันเป็นสภาพที่

⁹⁵ สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, อาจารย์มหาวิทยาลัยสุโขทัยวิทยาเขต, 4 กันยายน 2529.

⁹⁶ สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, วัดบวรนิเวศวิหาร, 29 เมษายน 2529.

หลุดพ้นจาก ความโลภ ความโกรธ ความหลงผิด เป็นสภาพที่ความทุกข์ทั้งปวงดับไป
หมดสิ้น จึงเป็นความดีแท้จริงอันสูงสุด จะต้องประพฤติก่อให้เกิดความดีอันแท้จริง ไม่มี
โลก ไม่โกรธ ไม่หลง ปะปนอยู่เลย หรือปะปนให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ สำหรับผู้ที่
ไม่ครองเรือนก็ต้องทำให้บรรลุความดีแท้จริงอันสูงสุด คือ นิพพาน ในการกระทำ
ความดี เช่น ให้ความเมตตากรุณา ประกอบอาชีพสุจริต มีความสำรวม ถือความสัตย์
และมีสติรอบคอบ ⁹⁷

โดยทั่วไปคุณวิทยาแยกเป็น จริยศาสตร์ (Ethics) และสุนทรียศาสตร์
(Aesthetics) ในทางพุทธปรัชญาได้ให้ความสนใจในจริยศาสตร์มาก "โดยเฉพาะ
ในค่านจริยศาสตร์ มีธรรมชาติ หนวคต่าง ๆ อยู่มาก" ⁹⁸

จริยศาสตร์ (Ethics)

พระราชวรมณี ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับจริยศาสตร์ในพุทธปรัชญาว่าดังนี้คือ

เรื่องจริยธรรม หมายถึง ชีวิตที่ดีงามเป็นชีวิตอย่างไร ชีวิตที่ดีงามหรือชีวิตที่
ควรจะเป็นก็เกิดจากความประพฤติสิ่งที่ดีควรประพฤติ ความดีงามที่มนุษย์ควรจะทำ
ทำให้เกิดมีขึ้น การดำเนินชีวิตของคนก็ตามหลักพระพุทธศาสนา จะเห็นว่า
Ethics หรือชีวิตที่ดีงามนี้ เราเรียกว่า พรหมจริยะ เป็นชีวิตที่ดีงามโดย
ถูกต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง เพราะหาความจริงเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะให้
เกิดความถูกต้องในการดำเนินชีวิตได้ เพราะถาดำเนินชีวิตไม่ถูกต้องสอดคล้อง
กับความเป็นจริง ต้องขัดกับความเป็นจริงก็เกิดปัญหาขึ้น อันนี้ก็คือเรื่อง
สังขธรรม หรือพวกกฎธรรมชาติดู ฎาไซ้พหุของปรัชญาปัจจุบันก็คือว่า Ethics
ก็สัมพันธ์กับ Metaphysics แต่ว่าดูไซ้พหุที่เราว่า จริยธรรม สอดคล้องกับ
สังขธรรม และต้องมีสังขธรรมเป็นพื้นฐาน คือ อาศัยหลักความจริงหรือกฎของ
ธรรมชาติตามที่เป็นจริงนั่นเอง มาวางเป็นแนวหรือเป็นหลักแห่งความประพฤติ

⁹⁷ สาโรช บัวศรี, ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1 ปรัชญา
การศึกษา, หน้า 73.

⁹⁸ สาโรช บัวศรี, "ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไทย," วารสาร
คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, หน้า 30.

ปฏิบัติของมนุษย์ ควรปฏิบัติให้ถูกต้องสอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ การ
 ประพฤติตัวหรือดำเนินชีวิตให้ที่ใดก็ถูกต้องสอดคล้องกับความจริง
 หลักความจริงของกฎธรรมชาตินั้น ถ้าไม่ประพฤติให้สอดคล้องผลก็ไม่เกิดตามที่
 ต้องการ การดำเนินชีวิตนั้นก็ผิด ไม่โค่นผลก็ ไม่เป็นชีวิตที่ดี ยุกตัวอย่างงาย ๆ
 ทั่วๆ ไป เหตุก็ ผลก็ เหตุชั่ว ผลก็ชั่ว ในเมื่อต้องการผลที่ดีต้องใช้ความรู้ในตัว
 สัจธรรมคือว่า เหตุให้เกิดผล ของสร้างเหตุที่ดีให้เกิดผลที่ดี ใช้ความรู้สัจธรรม
 นั้นมาประพฤติ ประพฤติก็คือทำสิ่งที่ดีให้เกิดผลที่ดี นี้ก็คือความสอดคล้องกันระหว่าง
 สัจธรรม ในทัศนะของพุทธปรัชญานั้นจริยศาสตร์นั้นต้องมีสัจธรรมเป็นพื้นฐานและ
 อาศัยความรู้ในสัจธรรมมาประพฤติทำนองนี้ กลายเป็นว่าชีวิตที่ดีงามก็คือชีวิตที่
 ประพฤติถูกต้องที่สอดคล้องกับกฎธรรมชาติหรือสัจธรรม โดยมีสัจธรรมเป็นรากฐาน
 มีความรู้ทางสัจธรรม ของเขาใจสัจธรรม ก็เหมือนกับหลักอริยสัจ ว่า ทุกข
 สมุทัย เป็นโรช นี้เป็นตัวสัจธรรม ของรู้จักความมันคืออะไร สภาวะของสิ่งทั้งหลาย
 เป็นอย่างไร เช่น รู้จักหลักไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกข อุญจตา รู้จักกฎแห่ง
 เหตุผล ปฏิจสงมฺพูปาท พวกนี้ ทุกข์หรือปัญหาเกิดขึ้นไปอย่างไร มีสภาวะที่
 ปราศจากปัญหา ที่พ้นจากทุกข์ก่อน ทุกข์คืออะไร รู้ว่ามันจะถึงจุดหมาย หรือ
 ภาวะที่ปราศจากปัญหานั้นอย่างไร เมื่อรู้เขาใจแล้ว วางระบบความประพฤติ
 ขึ้นมาเรียกว่า มรรค ซึ่งให้สอดคล้องกับสัจธรรมดังที่กล่าว เมื่อวางระบบ
 ความประพฤติปฏิบัติแล้ว โคนผลสอดคล้องกันก็แก้ปัญหาได้ เรื่องสัจธรรมกับ
 จริยธรรมก็ของสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน แต่สัจธรรมไม่ของอาศัยจริยธรรม แต่
 จริยธรรมของอาศัยสัจธรรม 99

จริยศาสตร์ หมายถึง ชีวิตที่ดีงามที่ดำเนินไปถูกต้อง สอดคล้องกับความจริง
 ควบคู่การทำดี รักษาศีล และปฏิบัติธรรมนั่นเอง เพื่อเกิดกุศลให้มีชีวิตที่ดีงาม

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetic)

พระราชวรมุนี ไฉ่ไพฑูริย์คณะวชิราวุฒวิทยาลัย

สุนทรียศาสตร์ คือ ความงามเรื่องศิลปะ ความงามขึ้นอยู่กับ การปรุงแต่งของ
 จิตที่ใคร่รับการพัฒนามากหรือน้อยในเรื่องความงาม ตามหลักของพระพุทธศาสนา
 สิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุปัจจัย มีกฎเกณฑ์ มีระเบียบ เมื่อ
 เป็นระเบียบก็เอาความเป็นระเบียบว่าเป็นความงามอยู่ในตัว เพราะฉะนั้นจะ
 ถือว่าธรรมชาติมีความงามอยู่ทั่วไป แล้วแต่ว่าจะสามารถมองเห็นได้หรือไม่

99 สัมภาษณ์ พระราชวรมุนี, วัดพระพิเรนทร์, 21 เมษายน 2529.

ผู้ที่บรรลุธรรมแล้วจึงสามารถมองเห็นเงาไม้หมอก เหมือนกับการไต่พัฒนา
 ความสามารถในการมองโง่เงาที่มองงามใด จะโหดในทางตรงกันข้ามก็ทำได้
 ซึ่งเรียกว่า อินทรีย์ภาวนา เรียกว่า การฝึกอินทรีย์ ในกรณีนี้ เช่น ตา
 มองเห็นสิ่งที่คนธรรมดาว่าไม่งาม พระอรหันต์อาจมองโง่เงาใด เหมือนกับว่า
 ธรรมชาตินั้นมีศักยภาพที่จะโหดเห็นงามใดอยู่ในตัว เพราะว่ามีระเบียบอยู่ในตัวเอง
 เป็นไปตามเหตุปัจจัยอยู่แล้ว ถ้าจะถือความเป็นระเบียบเป็นความงาม ก็จะมี
 ความงามอยู่ในตัวแล้ว ผู้ที่เป็นคนสามัญก็จะมองไปตามกิเลสของตัว เห็นเป็น
 งามบาง ไม่งามบาง แต่สำหรับคนที่ใคร่กับพัฒนาจิต เช่น พระอรหันต์ก็จะมอง
 เห็นความงามใดทั้งนั้น 100

วสิน อินทสระ ไต่กล่าวถึงความงามว่าเป็นคุณสมบัติ หรือคุณลักษณะอัน
 กลมกลืนหรือความพอดีที่ปรากฏทาง กาย วาจา และใจ ซึ่งก่อให้เกิดความพอใจ
 สุขใจ หรือก่อให้เกิดความรื่นรมย์ทางตา หู เช่น คิดถึงสิ่งที่ดีงามก่อให้เกิดความ
 สุขใจ หรือคุณภาพอันดีของใจ 101 นอกจากนี้ยังไต่แบ่งความงามตามแนวพุทธศาสตร์
 ไต่ดังนี้

1. ความงามที่เกี่ยวกับกิจกรรมารยาททางกาย วาจา ซึ่งมุ่งให้เรียนรู้
 แล้วนำไปปฏิบัติ เพื่อฝึกหัดกาย วาจาให้เรียบร้อยดีงาม เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข
 แก่ตนเองและผู้อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. ความงามเพราะพระวินัย เพื่อให้ภิกษุภริษาอยู่ในระเบียบอันดีงาม
 ก่อให้เกิดความกลมกลืน และความงามขึ้นในหมู่สงฆ์ ในค่าน กิริยา วาจา และการ
 อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ไม่ก่อปัญหาความยุ่งยากแก่กัน
3. ความงามเพราะศีล ทำให้บุคคลงามวาจา มีจริยวัตรน่าเลื่อมใส ผู้
 ที่มีความประพฤติเรียบร้อย ย่อมเป็นที่ยกย่องของคนทั้งหลาย

100 สัมภาษณ์ พระราชวรมุนี, วัดพระพิเรนทร์, 21 เมษายน 2529.

101 วสิน อินทสระ, "ความงามคืออะไร" ศึกษาศาสตร์ตามแนว
พุทธศาสตร์ ภาคที่ 1 ปรัชญาการศึกษา, หน้า 97.

4. ความงามแห่งพระธรรม ซึ่งจะทำให้บุคคลผู้มีธรรมใจงาม ผู้ปฏิบัติตาม จะหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ ธรรมที่จะทำให้ใจงาม ได้แก่

4.1 ชันติ ความอดทนต่อสิ่งต่าง ๆ เช่น อดทนต่อความลำบาก ความหิว ความหนาว ฯลฯ นอกจากนี้ จะต้องอดทนต่ออารมณ์ทั้งหลายที่ไม่ปรารถนา รักษาจิตให้บริสุทธิ์

4.2 โสรัจจะ ความสุภาพอ่อนโยนทำให้สบายใจแก่ผู้เข้าใกล้ชัก ก่อให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย ¹⁰²

ดังนั้น สุนทรียศาสตร์ตามแนวคิดของ วศิน อินทสระ พงจะสรุปได้ดังนี้

ความงามในเบื้องต้น หมายถึง คำสอนที่ชักนำให้บุคคลมีความประพฤติดี มีมารยาทงาม เว้นจากการเบียดเบียนทุกรูปแบบ คือ ศีล ความงามในเบื้องกลาง หมายถึง คำสอนอันชักนำให้บุคคลมีความสงบใจ มีความเบิกบานอันเกิดขึ้นภายใน ชุมเย็น ปราศจากความเร่าร้อนทางจิต ไม่ถูกเบียดเบียนด้วยกิเลส คือ สมาธิ ความงามในเบื้องปลาย หมายถึง งามด้วยปัญญา จิตใจ สง่าด้วยเหตุจริง ฐาแน่นในสิ่งทั้งปวง ตามเป็นจริง พ้นจากความมีคมน คือ โมหะ และอวิชา ¹⁰³

ดังนั้น ความงามในพระพุทธศาสนา ก็คือ บุคคลที่สามารถพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น มีความละเอียดอ่อน เข้าใจสังขธรรม เห็นคุณค่าความงามที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ เห็นความงามในความดี ปฏิบัติแต่ความดี จะทำให้ชีวิตประกอบด้วยคุณธรรม เป็นชีวิตที่น่าชื่นชม มีความเต็มบริบูรณ์ในตัวเอง

¹⁰² วศิน อินทสระ, "ความงามคืออะไร" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 1 ปรัชญาการศึกษา, หน้า 97-105.

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.

ปรัชญาเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติทางการศึกษาอย่างไร

ปรัชญาเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานทางด้านการศึกษาก็เพราะว่า แนวคิดและความเชื่อทางการศึกษา ก็คือ เรื่องของปรัชญาการศึกษา ถ้าการจัดการศึกษาโดยขาดปรัชญาการศึกษาเป็นหลักแล้ว ย่อมส่งผลเสียถึงการพัฒนาการศึกษาโดยรวม ทั้งนี้เพราะว่าปรัชญาการศึกษานั้นทำหน้าที่เป็นมีคฤเทศก์นำทางในการจัดการศึกษา และมีอิทธิพลต่อการเรียนการสอน การจัดประสบการณ์ในชั้นการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนมากที่สุด¹⁰⁴ และการนำเอาปรัชญาการศึกษาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา เป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะถ้าผู้บริหารหรือครูมีแนวคิดความเชื่อทางปรัชญาการศึกษาอย่างไร ก็จะกำหนดแนวทางของการเรียนการสอนไปตามแนวปรัชญาที่ตนเองยึดถือ¹⁰⁵

ดังนั้น การส่งเสริมความรู้ทางปรัชญาการศึกษาที่ถูกต้อง เหมาะสม ให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องกับทางการศึกษา จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะมนุษย์มีแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมตามความเชื่อที่ตนยึดถือ และตนเองคิดอยู่เสมอ และความคิดนั้น ๆ ก็มีอำนาจและอิทธิพลในการตัดสินใจของมนุษย์¹⁰⁶

ศักดิ์ ประจักษ์ประธานพร ไต่กล่าวถึง ความสำคัญของปรัชญาการศึกษาว่า "ปรัชญามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์นับตั้งแต่จุดเริ่มต้น เพราะเมื่อเรามีทรรณะเกี่ยวกับ

¹⁰⁴ ภิญโญ สาขร, "วิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทย," เอกสารประกอบวิชา วิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 1. (อัครสาเนา)

¹⁰⁵ ภิญโญ สาขร, การบริหารการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: มส. การพิมพ์, 2525), หน้า 99.

¹⁰⁶ อรสา สุขเปรม, "ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดทางปรัชญาการศึกษา กับคำรายงานพฤติกรรมการสอนของอาจารย์วิทยาลัยครู เขตกรุงเทพมหานคร" (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 110.

ความหมายของการศึกษาไปในทางใด ก็ย่อมจะสนับสนุนให้มีการจัดการศึกษาไปในทางนั้น คือ

1. ประชญาการศึกษาช่วยวางรูปแบบให้การศึกษา
2. ประชญาการศึกษาช่วยสร้างภาพรวมที่สมบูรณ์และกลมกลืนให้กับเป้าหมายและเทคนิคทางการศึกษา

ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ ประชญาการศึกษากระทำโดยการเชื่อมโยงวิชาการทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาให้กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา ¹⁰⁷

นอกจากนี้ ไพฑูรย์ สินลารัตน์ ยังได้กล่าวถึงคุณค่าของประชญาการศึกษาไว้หลายประการ ดังนี้

1. ประชญาการศึกษาช่วยในการตั้งคำถาม ตั้งข้อสงสัยต่อแนวคิด หรือกิจกรรมต่าง ๆ ทางการศึกษาได้อย่างลึกซึ้ง
2. ประชญาการศึกษาช่วยให้เกิดความเข้าใจต่อแนวคิด และกิจกรรมทางการศึกษาที่เป็นอยู่ชัดเจนยิ่งขึ้น และยังช่วยขจัดความกำกวมในการศึกษาให้น้อยลงด้วย
3. ประชญาการศึกษาช่วยขจัดความไม่สอดคล้องกันในวงการการศึกษา เพราะผู้ที่ศึกษาประชญาการศึกษาอย่างลึกซึ้ง จะขจัดปัญหาความไม่สอดคล้องนี้ได้
4. ประชญาการศึกษาช่วยให้เห็นภาพรวมของกระบวนการทางการศึกษาได้

ทั้งหมด

5. ประชญาการศึกษาช่วยเสนอแนวคิดใหม่ ๆ ให้กับวงการการศึกษา ¹⁰⁸

ดังนั้น จะเห็นว่าประชญาจะมีส่วนช่วยในการกำหนดเป้าหมายทางการศึกษาให้มีแนวทางที่ชัดเจน เพื่อทำให้การจัดการศึกษาได้ไม่หลงทางและบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้แล้วสามารถที่จะนำไปปฏิบัติได้จริง

¹⁰⁷ ศักดา ปรารงค์ประทานพร, ประชญาการศึกษามบับพื้นฐาน, หน้า 38.

¹⁰⁸ ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ประชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 44-45.

ตอนที่ 3

พุทธปรัชญาการศึกษา

พุทธปรัชญาการศึกษา เป็นปรัชญาการศึกษาที่นำมาจากพุทธปรัชญา ซึ่งเป็นปรัชญาแม่บท เพื่อใช้ในการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาคู่บ้านคู่เมืองของไทยมาโดยตลอด และคนไทยส่วนใหญ่คุ้นเคยกับวิถีชีวิตตามหลักพุทธปรัชญา ควบคู่การเน้นการปฏิบัติเพื่อแก้ความทุกข์ทั้งปวง

ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด และหาข้อสรุปเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษาจากนักการศึกษา และผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธปรัชญาการศึกษาจากเอกสาร จากการสัมภาษณ์ และข้อสรุปสารัตถ์พุทธปรัชญาการศึกษานี้ ได้ผ่านความเห็นชอบจากผู้เชี่ยวชาญในรอบที่ 3 แล้ว จึงจะนำเสนอในลำดับต่อไป

ความหมายของการศึกษา

ความหมายของการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาได้มีกล่าวถึงไว้หลายท่าน ดังนี้

พระราชวรมณี กล่าวว่า ทางแก้ไขปัญหาในการพัฒนาการศึกษา และโดยเฉพาะกรณีนี้เราต้องพิจารณาว่าจะนำพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาการศึกษาได้อย่างไร ควรพิจารณาว่า การศึกษาคืออะไรก่อน

การศึกษา คือ กระบวนการสร้างปัญญาและคุณธรรม ความสามารถอันเป็นส่วนประกอบอย่างอื่น ๆ ที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถแก้ไขปัญหาล่วงพ้นสิ่งบีบคั้นขัดข้อง นำชีวิตให้เจริญงอกงามไปสู่ความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด และเสวยผลแห่งความมีชีวิตโดยสมบูรณ์ ชีวิตที่ดีที่เราต้องการก็คือ ความเป็นอยู่ที่ดีทั่ว ๆ ไป และความเป็นอยู่ที่ดีร่วมกันทั้งของเรา ของเขา "การศึกษานั้นมิใช่เป็นการศึกษาเพื่อตัวคน แต่เป็นการศึกษาเพื่อชีวิต" หรือจะเรียกว่า "การศึกษาเพื่อชีวิต เพื่อสังคม และเพื่อธรรมชาติก็ได้" หรือ

จะพูดว่าสั้นก็จะได้ว่า "การศึกษาเป็นกิจกรรมของชีวิต โดยชีวิต และเพื่อชีวิต" 109

นอกจากนี้ พระราชวรมุนี ยังได้ให้ความหมายการศึกษาอีกทรงคนะหนึ่ง ว่า "การศึกษาคือการทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากปัญหาและอำนาจครอบงำของปัจจัยแวดล้อม ภายนอก เข้าถึงสิ่งที่ตั้งงาม หรือสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตทั้งมีและมีอิสรภาพสมบูรณ์" 110

กระบวนการแห่งการศึกษาตามหลักไตรสิกขา มี สីล สมาธิ ปัญญา มี 3 ชั้นตอน

1. การฝึกอบรมด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริต กาย วาจา และอาชีวะ เรียกว่า สील
2. การฝึกอบรมทางจิตใจ การปลุกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพ และสมรรถภาพของจิต เรียกว่า สมาธิ
3. การฝึกอบรมทางปัญญาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำให้จิตใจบริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดมั่นในสิ่งต่าง ๆ คัมภีเลส คัมภุชโคได้ เป็นอยู่ด้วยจิตใจเป็นอิสระ แจ่มใส เบิกบาน เรียกว่า ปัญญา

ผล เพื่อให้บุคคลเป็นคนดี มีอิสระจากกิเลสทั้งปวง 111

ความหมายของการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญา ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าววว่า

109 พระราชวรมุนี, ปรัชญาการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ การศาสนา, 2528), หน้า 124-138.

110 พระราชวรมุนี, ปรัชญาการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ เคล็ดไทย, 2528), หน้า 35-47.

111 พระราชวรมุนี, "ความคิด: แหล่งสำคัญของการศึกษา" ศึกษาศาสตร์ ตามแนวพุทธศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: กราฟิเคอาร์ท, 2526), หน้า 55.

การศึกษาต้องเพื่อให้นักเรียนได้สิ่งที่ดีที่สุดที่นักเรียนควรจะได้ การศึกษาคควรมุ่งที่การทำลายสัญชาติญาณอย่างสัตว์ ซึ่งติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิด การทำลายเสียซึ่งสัญชาติญาณอย่างสัตว์ จะทำให้นักเรียนได้รับผลคือการได้สิ่งที่ดีที่สุดที่นักเรียนควรจะได้ คือ บรมธรรม (บรมธรรม คือ สิ่งอันจำเป็นที่สุดสำหรับมนุษย์)

แนวปฏิบัติของ Training คือ มีการกระทำลงไปจริง ๆ เพื่อปรามปรามส่วนที่ควรปรามปราม เช่น ละเว้นกิเลสต่าง ๆ และพอกพูนส่วนที่ควรพอกพูน คือ พัฒนาในสิ่งที่เป็นความดี ความงาม ความถูกต้อง ด้วยการกระทำจริง ๆ ผลเพื่อมนุษย์มีความประพฤติ การกระทำอย่างมนุษย์ที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์ คือ มีบรมธรรม ¹¹²

คำว่า บรมธรรมก็คือนิพพาน นอกจากนี้ ท่านยังได้อธิบายคำว่า นิพพานไว้ดังนี้

ทางพระพุทธศาสนา คำว่า นิพพาน แปลว่า เย็น เย็นอย่างถูกต้องคือไม่มีกิเลส กิเลสที่คนเห็นแก่ตัว คือ ตัณหา - ขอกุ อยู่ในรูปต่าง ๆ กันคือ

เป็นความโลภ ความอยากได้นี้ก็ร้อน

เป็นความโกรธ ความไม่ชอบใจนี้ก็ร้อน

เป็นความโง่ ความหลงเป็นโมหะนี้ก็ร้อน

นี่คือความร้อน ไม่เย็น ถ้าหมกกิเลสเหล่านั้นเสีย ก็เป็นความเย็นที่ถูกต้อง นี่คือคำว่านิพพาน ในคำจำกัดความที่บัญญัติไว้ในเฉพาะในหลักพระพุทธศาสนา ¹¹³

¹¹² พุทธศาสนิกชน, การศึกษาคืออะไร (กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์, 2527), หน้า 36-68.

¹¹³ พุทธศาสนิกชน, บรมธรรม(ฉบับย่อ) (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สุขกายใจ, 2525), หน้า 14-15.

นอกจากนี้ ท่านโคได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับความหมายการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญา คือ "การศึกษาตัวเองให้รู้จักความถูกต้อง ประพฤติปฏิบัติควบคุมให้ดีที่สุดเป็นตัวของตัวเอง ให้สำเร็จประโยชน์ด้วยตนเอง ทั้ทุกขโคได้สิ้นเชิง เรียกว่า การศึกษาตามแนวพุทธเรื่องเรียนหนังสือ เรียนคัมภีร์นั้นเป็นส่วนประกอบให้เราสามารถศึกษาตัวเอง"¹¹⁴

พระโสภณคณาจารย์ โคให้ความหมายการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญา คือ

การุเรียนรูเพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นของบุคคลเหล่านั้น เน้นไปในด้านพัฒนาปัญญา ความคิดเห็นของบุคคล เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิต การทำตนเองให้รอดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงด้วยประการต่าง ๆ จนถึงหลุดพ้นจากทุกข์ มีสุขอย่างแท้จริง ดังนั้น ในชั้นของการศึกษาจึงแบ่งเป็นระบบ คือ ทั้งการศึกษาด้วยประสาทสัมผัส การลงมือปฏิบัติตามเรื่องที่ศึกษา โดยสรุปก็คือ ศึกษาเรียนรูตามโครงสร้างของอริยสัจ โคแก

ให้เรียนรูในกระบวนการของธรรมชาติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ดำรงอยู่แล้วหายไป ตามเหตุ บังคับพยายามแสวงหาความรู้ในชั้นนี้ใหม่มากที่สุด

การเรียนรูเรื่องของเหตุให้เกิดผล ให้มองเห็นโทษของสิ่งเหล่านั้น แล้วเพียรพยายามลดละบรรเทาให้ดับไป

ศึกษา เรียนรูในเชิงของความหมายแห่งชีวิตของคนแต่ละคนที่เกิดมา คือ ท่องการความสุข

เน้นหลักการและวิธีการ เพื่อจะให้บุคคลเรียนรูเกิดความเข้าใจแล้วลงมือปฏิบัติ ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจะทำหน้าที่ขจัดตัวเหตุที่ทำให้ทุกข์ได้ ¹¹⁵

พระธรรมญาณมุนี โคกล่าวถึง ความหมายของการศึกษา คือ การเตรียมชีวิต (การจัดหาสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นให้พอสำหรับการดำรงชีวิตใหม่มั่นคง) และการดำเนินชีวิตให้งอกงาม ไร้ลอคภย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิธรรมเป็นพื้นฐาน อาชีพเป็นการทั้งตน และสังคม เป็นการขยายตนให้กว้างขวาง

¹¹⁴ สัมภาษณ์ พุทธศาสนิกชน, สวนโมกขพลาราม, 28 ตุลาคม 2529.

¹¹⁵ สัมภาษณ์ พระโสภณคณาจารย์, วัดบวรนิเวศวิหาร, 15 กันยายน 2529.

โดยมีการเรียนรู้เป็นพื้นฐาน เกิดจากการฝึกอบรม การฝึกอาชีพ และการสังเกตพิจารณา เพื่อให้รู้จักแต่กรูจักผู้ใหญ่ รู้จักเชื่อฟังกัน ความมีวินัย และยอมรับผิดชอบต่อหน้าที่ สามารถประกอบอาชีพ และมีความเป็นอยู่ร่วมกับคนอื่นอย่างคนได้¹¹⁶

สาโรช บัวศรี ได้อธิบายความหมายของการศึกษาไว้ดังนี้ ทางพระพุทธศาสนากล่าววว่า มนุษย์ประกอบด้วยรูปและนาม

รูป หมายถึง ร่างกาย อันได้แก่ ศีรษะ ลำตัว แขน ขา กระดูก สมอง หัวใจ ลำไส้ เลือด ฯลฯ

นาม หมายถึง ส่วนที่เกี่ยวกับจิตใจ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

เวทนา หมายถึง ความรู้สึกต่าง ๆ ของเรา

สัญญา หมายถึง การจำได้ หมายถึง

สังขาร หมายถึง ความคิดหรือการคิด

วิญญาณ หมายถึง การรู้ หรือการเรียนรู้ หรือความรู้

สรุป มนุษย์ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวม 5 ประการ ชั้นที่ 5 นี้ สร้างโลกะ โทสะ โมหะ ให้แก่ตนเองทั้งสิ้น ซึ่งเรียกว่า อุกุศลมูล

ดังนั้น การศึกษาตามแนวคิดนี้คือ "การพัฒนาชั้นที่ 5" เพื่อว่า โลกะ โทสะ โมหะ จะไคล่ลดน้อยหรือหมดไปในที่สุด และได้บรรลุชีวิตที่ดี

โดยการได้รับการศึกษาให้อ่านออกเขียนได้ ฝึกฝนในหน้าที่เป็นพลเมืองที่ได้รับการฝึกฝนการประกอบอาชีพที่สุจริต ได้รับการสั่งสอนอบรมเรื่องจริยธรรมอย่างเพียงพอ

¹¹⁶ พระธรรมญาณมุนี (กิตติทินนเถระ), ธรรมญาณนิพนธ์ (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์การพิมพ์, 2528), หน้า 305-306.

ผล คือมนุษย์ผู้นั้นจะเกิดความรู้ ความเข้าใจในชีวิตของคน รู้จักละเอียดต่อความชั่ว ปฏิบัติตามแนวทางจริยธรรมที่โคเล่าเรียนมา โลภะ โทสะ โมหะของเขา จะลดลงตามลำดับ ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตก็จะลดลงตามกันไปด้วย อาจกล่าวได้ว่า ได้ประสบกับชีวิตที่ดีพอสมควร 117

จิตรกร ตั้งเกษมสุข ได้ให้ความหมายของการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญา เป็นการศึกษาที่ช่วยให้คนไทยมีวัฒนธรรมทางจิตใจและกาย เป็นเป้าหมายประการสำคัญ และมีความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพ โดยการฝึกอบรมเพื่อยกระดับจิตใจ และสติปัญญาของมนุษย์ให้สูงขึ้น เพื่อช่วยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในทางร่างกายและจิตใจ 118

บุญจวน อินทรกำแหง ได้พูดถึงความหมายของการศึกษาในแนวพุทธปรัชญา คือ การให้ผู้เรียนมีความเจริญในทุกชั้นตอนของชีวิต สามารถใช้ความรู้ที่ได้รับการอบรมศึกษาไปแก้ปัญหาได้ รู้จักทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง 119

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ กล่าวถึง ความหมายของการศึกษา "ควรเป็นไปโดยนัยแห่งพุทธภาษิตที่ว่า "ไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตนเอง ไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่น เมื่อคิดย่อมคิดเพื่อเกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และเกื้อกูลแก่ชาวโลกทั้งหมดทีเดียว" ความหมายนัยนี้ เน้นว่ามนุษย์ต่างมีหน้าที่ในสังคม ดำเนินตามหลักแห่งไตรสิกขา ความเป็นไปในโลกย่อมเป็นไปเพื่อความสว่าง ความสะอาด และความสงบ ไม่ร้อนรนทุรนทุราย" 120

117 สาโรช บัวศรี, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า 11-12.

118 จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 88-89.

119 สัมภาษณ์ บุญจวน อินทรกำแหง, สวนโมกขพลาราม, 28 ตุลาคม 2529.

120 สุลักษณ์ ศิวรักษ์, "อุดมคติทางการศึกษาไทย" วารณไวทยาการชุมนุมบทความทางวิชาการ (ชุดการศึกษา) (โครงการตำราสังคมศาสตร์, 2514), หน้า 63.

แสง จันทร์งาม ให้คำนิยามของ "การศึกษา" ตามหลักพระพุทธศาสนา
ว่า

การศึกษา คือ กระบวนการเรียนรู้ความจริงระดับต่าง ๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีในตัวผู้รู้เอง ในคนอื่น และในสิ่งแวดล้อม การศึกษาในพระพุทธศาสนาประกอบด้วย 3 ชั้นตอน คือ

1. ปรัชญา การศึกษาเพื่อให้รู้ความจริงเกี่ยวกับเรื่อง
 - ของโลกและจักรวาล (ภพภูมิต่าง ๆ)
 - ของชีวิตว่าชีวิตคืออะไร เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ประกอบด้วยอะไรบ้าง ต่างจากสัตว์อื่นอย่างไร
 - เป้าหมายสูงสุดของชีวิต
 - เรื่องการปฏิบัติเพื่อไปสู่เป้าหมายสูงสุดนั้น

2. ปฏิบัติ หมายถึง การคัดกาย วาจา ใจ ของตนตามหลักการเท่าที่ได้ศึกษามาแล้วโดยพิศดาร ไต่แก่ การสร้างมรรค มีองค์ 8 ให้เกิดขึ้นในตนโดยย่อ ไต่แก่ การคัดกาย วาจา ควบคู่คิด คัดจิตใจควบคู่สมาธิและปัญญา

3. ปฏิเวธ หมายถึง ความรู้ระดับสูงที่เกิดขึ้นจนเกิดการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นในตัวผู้รู้ ¹²¹

ศักดา ปรากฏ์ประธานพร ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ดำเนินต่อเนื่องไปตลอดชีวิตของมนุษย์ ¹²²

กิติมา ปรีดีคิลก มีความเห็นสอดคล้องในเรื่องความหมายของการศึกษาตามแนวคิดของพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับ ดร.สาโรช บัวศรี ว่า การศึกษา คือ

¹²¹ แสง จันทร์งาม, "วิธีสอนตามแนวพุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กราฟิเคอาร์ท, 2526), หน้า 27.

¹²² ศักดา ปรากฏ์ประธานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 168.

พัฒนาการของขั้นที่ 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) 123

สุมน อมรวิวัฒน์ กล่าวถึงความหมายของการศึกษาไว้ว่า "การศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในแง่ของการฝึกฝน และปฏิบัติจริงว่า ความหมายของ "มนุษย์" คือผู้ที่มีใจสูง การฝึกปฏิบัติที่แท้จริงในทุกวิถีทาง คือ การฝึกฝนจิตใจของคนผู้เป็นสัตว์โลกให้เปลี่ยนแปลงสภาพของจิตใจ สัตว์โลกมาเป็นจิตใจของมนุษย์ ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นกระบวนการของการเรียนการสอน และการฝึกอบรม ซึ่งเป็นการปฏิบัติจนเกิดปัญญาด้วยตนเอง" 124

วีรยุทธ วิเชียรโชติ ได้ให้ความหมายของการศึกษา คือ "ระบบโครงสร้าง และระบบการตลอดชีพ ในการพัฒนาศักยภาพของบุคคลและสังคม เพื่อให้บรรลุถึง อุดมลักษณะการแห่งความสุข ความเจริญ ทั้งทางโลกและทางธรรม (ศักยภาพ คือ ความสามารถที่มีแฝงอยู่ทั้งทางโลกและทางธรรม)

อุดมลักษณะการ คือ ลักษณะและอาการสูงสุดที่ศักยภาพได้รับการพัฒนา เช่น สติปัญญาของคนที่ได้รับการพัฒนาสูงสุด

ศักยภาพของบุคคล หมายถึง ศักยภาพในการเรียนรู้ดังต่อไปนี้

1. การรับรู้ ความคิด และสติปัญญา
2. อารมณ์ ทศนคติ ค่านิยม และจริยธรรม
3. แรงจูงใจ พลังใจ และปณิธาน
4. ทักษะ
5. บุคลิกภาพ

123 กิติมา ปรีดีคิลก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: อักษรบัณฑิต, 2523), หน้า 141.

124 สุมน อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิกา (กรุงเทพมหานคร: ทวีวัฒนา, 2528), หน้า 19.

6. ความสามารถในสังคม
7. ความถนัดและอาชีพ
8. ความเจริญทางร่างกาย และสุขภาพอนามัย
9. ความเป็นพลเมืองดี

บุคคลที่พัฒนาศักยภาพของตนจนบรรลุถึงอุดมสังฆนาการแห่งความสุข ความเจริญ ทั้งทางโลกทางธรรม คือ อารยธรรม ¹²⁵

หลวงประดิษฐา โยควินุลย์ กล่าวถึงความหมายของการศึกษาไว้ดังนี้ "การศึกษา คือ การอบรมจนเกิดสติปัญญา สามารถจะเผชิญปัญหาชีวิตได้ในท่ามกลางธรรม ทุกคนต้องมีปัญหาชีวิต หากได้รับการศึกษาที่ถูกต้องสามารถเผชิญปัญหาชีวิตได้โดยต้องอบรมในเรื่องศีลธรรม ปัญญา อาชีพ และสุขภาพอนามัย เพื่อให้สติปัญญาที่สามารถเผชิญปัญหาชีวิตได้ ในท่ามกลางธรรม และสามารถบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและคนอื่น" ¹²⁶

เอกวิทย์ ๗ ถलग ได้แสดงแนวคิดความหมายของการศึกษาไว้ดังนี้

ความหมายของการศึกษาควรเป็นไปเพื่อการหลุดพ้น ความหลุดพ้นในเชิงวิชาการศึกษา หมายถึง ความหลุดพ้นทางปัญญา หรือหลุดพ้นจากความไม่รู้ โดยเริ่มจากการอ่านออกเขียนได้ ขึ้นไปจนถึงโหราวิชาต่าง ๆ ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ช่วยให้บุคคลเข้าใจสรรพสิ่งโคคีขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งแตกฉานถึงพรมแดนของวิทยาการและเทคโนโลยีสาขาต่าง ๆ แล้วบุกเบิกให้วิทยาการเหล่านั้นก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปอีกจนไม่รู้จักจบสิ้น และอาจนำมาซึ่งความหลุดพ้นจากสภาพคอบพัฒนา

¹²⁵ วีรยุทธ วิเชียรโชติ, ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: กราฟิการ์ต, 2526), หน้า 32.

¹²⁶ หลวงประดิษฐา โยควินุลย์, "แนวคิดปรัชญาการศึกษาไทยทางพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาท" แนวคิดเรื่องปรัชญาการศึกษาไทย เล่ม 1 แนวคิดทางพุทธศาสนา อัมพร พงษ์ชา รวบรวม (กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), หน้า 15.

ทางเศรษฐกิจสังคม การมีศิลปวัฒนธรรมต่ำ และในทางจริยธรรม เพื่อให้คน
คลายความทุกข์ลงเป็นลำดับ โดยให้อ่านออกเขียนได้ วิเคราะห์และสังเคราะห์
วิชาการ และคลายความทุกข์ลง หรือหลุดพ้น ก็คือ การพัฒนาความรู้ ความคิด
ทัศนคติ และพฤติกรรมต่าง ๆ ให้เจริญขึ้นจนสามารถก้าวล่วงพ้นปัญหา ¹²⁷

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ไค้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับความหมายของการศึกษา
ดังนี้

การศึกษา คือ ความเจริญงอกงาม ผู้ได้รับการศึกษา หรือคนมีการศึกษาก็
คงมีความหมายว่า ผู้ที่ได้รับการนำทางไปสู่ความเจริญ หรืออีกนัยหนึ่ง ผู้ที่
สามารถที่จะเจริญงอกงามได้

เจริญงอกงาม หมายถึง เจริญทางกาย ทางสมอง ทางใจ

เจริญทางกาย หมายความว่าอย่างไร หมายถึงว่ามีความรู้ในเรื่องสุขภาพ
อนามัย มีคนเข้าใจในเรื่องการรักษาสุขภาพอนามัยของตนและชุมชนที่เขาเป็น
สมาชิกอยู่ การได้รับการนำทางไปสู่ความเจริญดังกล่าวนี้คือ การศึกษาใน
ทางกาย

ความเจริญทางสมอง หรือ Intellectual นักการศึกษาในปัจจุบันใช้
คำนี้ หมายความหมายว่า การนำทางไปสู่ความสามารถที่จะใช้ความคิดโดยคิด
อย่างแจ่มแจ้ง คิดอย่างลึกซึ้ง และคิดอย่างยุติธรรม หมายถึง คิดควยใจเป็น
กลาง การใฝ่มีความคิดเช่นนี้ไค้ ของไค้เรียนประวัติศาสตร์ เพื่อเข้าใจ
บรรพบุรุษของเขาว่าทำอะไรทำอะไร ทำพลาดพลั้งอย่างไร ไค้ของเรียน
ภูมิศาสตร์เพื่อใค้เข้าใจภาวะแวดล้อมธรรมชาติ ไค้ของเรียนหลักวิชาวิทยาศาสตร์
เพื่อใค้เข้าใจโลกที่เขาอาศัยอยู่ เพื่อจะไค้สามารถควบคุมภาวะทางธรรมชาติ
ในโลกนั้นอีกทอดหนึ่ง และความรู้อื่น ๆ อีกหลายประการ

ความเจริญทางจิตใจ เป็นความเจริญที่สำคัญที่สุด แต่เข้าใจยากที่สุด อบรม
และรักษาไว้ไค้ยากที่สุด บุคคลอาจจะเจริญทางกาย และเจริญทางสมอง แต่
อาจไค้มีความสามารถที่จะเจริญในคานจิตใจเลย อาจจะกล่าวไค้ว่านี่คือความ

¹²⁷ เอกวิทย์ ณ ถลาง, "อันอาจจะนำไปสู่ปรัชญาการศึกษาที่เป็นของเราเอง"

ปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช,
2523), หน้า 84-85.

ไม่สำเร็จของระบบการศึกษาทั่วโลก เห็นได้จากภาวะซ้ำตัวตายมีเพิ่มขึ้น การ
เพิ่มขึ้นซ้ำเราและโรคจิตชนิดต่าง ๆ เพิ่มขึ้นด้วยอยู่ทั่วไป

บุคคลจะแสดงว่าตนเป็นผู้มีความเจริญในด้านนี้ ก็โดยรู้จักควบคุมตนเองไว้ได้
โดยไขปัญญา ในเมื่อต้องเผชิญกับภาวะที่ก่อความคับแค้นต่าง ๆ ดังนี้ เราจึงจะ
แน่ใจได้ว่าเขาเป็นผู้ควบคุมอารมณ์ของเขาให้อยู่ในอำนาจของสติปัญญาของเขา
ได้แน่ ความเจริญทางความคิดนี้ขึ้นอยู่กับความเจริญทางจิตใจ
นั่นแหละคือจุดหมายปลายทางอันแท้จริงของการศึกษา 128

วิจิตร เกทวิสิษฐ์ ได้ให้ความหมายของการศึกษาว่า "หัวใจของพุทธศาสนา
การศึกษาควรทำความประพฤติทำให้เป็นคนดี มีจริยศาสตร์เท่ากับ สอนวิชาใดก็ให้แทรก
จริยศาสตร์ให้ได้"

พุทธศาสนาบางส่วนเป็นจิตวิทยา เช่น การอ่านใจคนว่ามีแนวทางไหน ก็ให้
การศึกษาไปในแนวนั้น อ่านนิสัยคนได้

พุทธศาสนาเน้นเรื่องทฤษฎี หรือปฏิบัติ ถ้าขาดการปฏิบัติ และปฏิบัติไร้นัด

บุคคลควรรู้ทางโลก รู้ทางธรรม ต้องมีจริยะด้วย อะไรที่เป็นสาระของ
ตะวันตกที่ตีกรับได้ เลือกสรรมาใช้" 129

วิทย์ วิศทเวทย์ ได้กล่าวถึงความหมายการศึกษาตามพุทธปรัชญาคือ

อุดมคติสุดท้ายคือนิพพาน แต่ในทางการศึกษานั้นความเกี่ยวข้องกับสิ่งสูงสุดของ
ศาสนา นิพพานคืออะไร ของดีความ คงจะหมายถึงการที่มนุษย์เป็นอิสระทางใจ
หลุดพ้นจากการบีบบังคับของโลกภายนอก หรือคือความสงบทางใจ หรือคือ
การให้ความสำคัญแก่จิตใจมากกว่าวัตถุ เน้นความสุขทางใจมากกว่าวัตถุ

128 บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, "การศึกษาตามพุทธวิธีจะมีได้หรือไม่ใน
สมัยปัจจุบัน" วารสารวัฒนธรรมไทย 4 (เมษายน 2524) : 15-19.

129 สัมภาษณ์ วิจิตร เกทวิสิษฐ์, รองศาสตราจารย์ ภาควิชาปรัชญา
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 15 สิงหาคม 2529.

ความสุขทางใจเกิดจากการที่เป็นอิสระแก่ตัวเอง สิ่งจากภายนอกมีความสำคัญน้อย
ต่อความสุขของชีวิต การศึกษาของพาไปสลดคนนั้น แต่ไม่จำเป็นที่จะไปสู่ขั้นสุดยก
ก็โค สอนใหม่มนุษย์มีชีวิตที่ดี ความสุขทางใจเป็นใหญ่ รุจักตัวเอง รุจักควบคุม
กิเลสตัณหาของตนเอง เน้นความเป็นคนที่สมบูรณ์ 130

ประสาร ทองภักดี ได้พูดถึงความหมาย การศึกษาคือ "การศึกษอบรม
โดยเน้นที่ตัวผู้ศึกษาให้เรียนรู้ทั่ว ๆ ไป และให้เกิดคิดเป็นนิสัย" 131

สุนทร ณ รังษี ได้ให้ความหมายของการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาว่า
หมายถึง สิกขา 3 คือ ศิลสิกขา จิตสิกขา ปัญญาสิกขา

สิกขา คือ การศึกษานั้นเอง หมายถึง การพัฒนาตนเองให้มีความรู้ ความ
ประพฤติกี่ขึ้น เนื่องจากพุทธศาสนายกย่องผู้ที่มีความรู้ดี และมีความประพฤติกี่ว่าเป็น
ผู้ประเสริฐที่สุด ทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์

บุคคลที่มีความสมบูรณ์ ถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติกี่ เป็นผู้ประเสริฐสุด
แสดงให้เห็นว่า พุทธปรัชญาถือว่าการศึกษาหาความรู้เป็นการพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น แต่
ความรู้นั้นก็จะต้องมากคู่กับความประพฤติกี่เสมอ

ศิลสิกขา หมายถึง การศึกษาที่ควบคุมความประพฤติกี่ทางกาย วาจา ให้
เรียบร้อย ปราศจากโทษ

จิตสิกขา หมายถึง การควบคุมจิตใจของตนเองให้มั่นคงหรือตั้งมั่น เพื่อ
ประโยชน์แก่การศึกษาในชั้นปัญญาสิกขา

130 สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, ศาสตราจารย์ ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 8 ตุลาคม 2529.

131 สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, อาจารย์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต,
4 กันยายน 2529.

ปัญญาศึกษา คือ การศึกษาโดยใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งทั้งปวงให้เห็นแจ้งตามความเป็นจริง

ทั้ง 3 ประการเกี่ยวเนื่องกันและกัน อุปการะกันและกัน โดยถือว่า การศึกษาในระดับต้น คือ ศีลศึกษา เป็นอุปการะแก่การศึกษาระดับจิตศึกษา การศึกษาระดับ 2 คือ จิตศึกษา เป็นอุปการะแก่การศึกษา ระดับที่ 3 คือ ปัญญาศึกษา

วิชาจรรยาสัมปยุโน เน้นว่า ความรู้อย่างเดียวไม่พอ จำเป็นต้องมีความประพฤติที่ดีด้วย คือ มีความรู้จะนำไปสู่ความประพฤติดี จึงจะเป็นคนที่ได้รับการศึกษาที่สมบูรณ์ ¹³²

วสิน อินทสระ ได้ให้ความหมายการศึกษาไว้ว่า ความหมายของการศึกษาตามแนวพุทธ เน้นการศึกษาที่เกี่ยวกับไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)

คำว่า การศึกษา ในความหมายตามแนวพุทธ ไม่ได้หมายถึงการเรียนอย่างเดียว ยังหมายถึง การปฏิบัติด้วย การปฏิบัติคือการกระทำ

ดังนั้น ไตรสิกขาที่พูดถึงเป็นเรื่องของการปฏิบัติ

ศีล คือ การปฏิบัติทางกาย วาจา

สมาธิ คือ การปฏิบัติทางจิต

ปัญญา คือ การปฏิบัติทางจิต ผักผ่อนเพิ่มพูนให้มีปัญญา

มนุษย์ เมื่อแยกออกไปจะเป็นสองส่วน คือ กายกับจิต ซึ่งศีลจะช่วยการศึกษาทางกาย ทางวาจา ส่วนสมาธิ กับปัญญา ช่วยการศึกษาทางจิต

ไม่ว่าจะศึกษาอะไร หรือเรียนรู้อะไร ให้มุ่งไปตามแนวของศีล สมาธิ

¹³² สัมภาษณ์ สุนทร ณ รั้งมี, รองศาสตราจารย์ ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 28 สิงหาคม 2529.

ปัญญา หรือหลักไตรสิกขา 133

สุมน อมรวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของการศึกษาว่า "หมายถึง การฝึกหัดอบรมตน เพื่อให้รู้จักละเว้น และรู้จักปฏิบัติในสิ่งที่ควรปฏิบัติ การศึกษาที่แท้จริงต้องรู้จักวิเคราะห์ตนเองและผู้อื่น แล้วแสวงหาข้อควรปรับปรุงแก้ไข ข้อควรพัฒนาในแง่ตนเองและสังคม เพราะฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องต้องทำสม่ำเสมอ การศึกษาไม่สามารถเกิดได้อย่างฉับพลัน ต้องอาศัยกระบวนการฝึกหัดซ้ำๆ 134

จะเห็นได้ว่าความหมายของการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญา ก็คือ การพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น โดยให้มีความรู้ ความสามารถ เกิดปัญญา มีคุณธรรม และมีความรู้ประกอบอาชีพได้ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างสงบสุข แก้ปัญหาที่เป็นความทุกข์ต่าง ๆ

ซึ่งสรุป ความหมายของการศึกษาจากผู้เชี่ยวชาญได้ว่า หมายถึง การฝึกฝนอบรม โดยการพัฒนาศีวิตด้วยอภิปัสสิกขา อภิจิตสิกขา อภิปญญาสิกขา ให้มีความเจริญด้วยคุณลักษณะที่พึงามทุกชั้นตอน ตลอดถึงการบรรลุนิพพาน

ความมุ่งหมายของการศึกษา

ความมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาได้มีผู้ให้ความมุ่งหมายไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

สมเด็จพระญาณสังวร ได้อธิบายถึงความมุ่งหมายในการจัดการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาว่า แล้วแต่จะพิจารณา เราต้องตั้งเป้าหมายก่อนว่าเพื่ออะไร เช่น เพื่อ

133 สัมภาษณ์ วศิน อินทสระ, อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัย, 5 กันยายน 2529.

134 สัมภาษณ์ สุมน อมรวิวัฒน์, ศาสตราจารย์ ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2 ตุลาคม 2529.

ความหลุดพ้น เพื่ออิสระ จุดไหนควรจะพูดตอนไหน เช่น คำสอนมุ่งประโยชน์ ในปัจจุบันต้องมองสิ่งต่าง ๆ สำหรับชีวิตปัจจุบัน มีพุทธธรรมที่มุ่งสอนเพื่อประโยชน์ ภายนอก เราไม่มีวันนี้ เราต้องมีวันหน้า มีชั่วโมงนี้ ต้องมีชั่วโมงหน้า เพื่อประโยชน์ต่อไป เพื่อให้หลุดพ้น ต้องเน้นด้านพุทธิและด้านจิตใจ ด้านจิตใจนี้มีประโยชน์มาก¹³⁵

สมเด็จพระญาณสังวร ยังได้สรุปว่า ความมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวพุทธ คือ เพื่อให้เกิดปัญญาและกิเลสลดลง¹³⁶

ท่านพุทธทาสภิกขุ แสดงความคิดเห็นในเรื่องความมุ่งหมายของการศึกษากังนี้คือ

1. เพื่อดับทุกข์ทั้งปวงให้หมดสิ้น ทุกข์ในที่นี้หมายถึง ทุกข์ที่เกิดจากกิเลส อันเป็นเหตุให้เราสูญเสียความเป็นมนุษย์ เพราะการศึกษาในพระพุทธานุศาสนานั้นหมายถึง การสามารถทำให้บุคคลเอาชนะโลกลี้ทั้งหมก (ไม่ต้องการลาภยศทางวัตถุใด ๆ) เอาชนะโลกอื่นทั้งหมก (ไม่ต้องการไปเกิดในคติอื่น) และทำให้อยู่เหนือโลกทั้งปวง (ดับกิเลสโดยสิ้นเชิง ไม่เกิดในโลกไหนอีกต่อไป)

2. เพื่อส่งเสริมศีลธรรมทุกชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของมนุษย์ คือ สร้างความถูกต้องเพื่อความก้าวหน้าทั้งทางวัตถุและจิตใจ ต้องชี้ให้เห็นถึงความสุข 2 อย่าง คือ ความสุขทางกาย ซึ่งยิ่งเสวยยิ่งต้องการมาก และทำความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น กับความสุขทางจิต ซึ่งยิ่งแสวงหาเท่าไรยิ่งทำความร่มเย็นให้มากเท่านั้น

3. เพื่อให้เกิดความรับผิดชอบต่อสังคม เพราะมนุษย์ไม่ได้อยู่คนเดียว แต่อยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วย มนุษย์จึงต้องซจักความเห็นแก่ตัว และร่วมมือกันเสริมสร้างสันติสุขในชุมชน และในโลก

¹³⁵ สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, วัดบวรนิเวศวิหาร, 29 เมษายน

¹³⁶ เรื่องเดียวกัน.

ในการจัดการศึกษาในโรงเรียน ปัจจุบันมุ่งหมายข้างต้นเป็นหลักต่อไปก็คือ
 พุทธิศึกษา ต้องให้ความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องที่สำคัญที่สุดของ
 ชีวิต คือ ราวาเกิดมาทำไม เกิดมาเพื่ออะไร สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้คืออะไร
 อยู่ที่ไหน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ควรได้รับการสั่งสอนตั้งแต่อนุบาล

จริยศึกษา ต้องบังคับตนเองได้ถูกต้อง มีระเบียบวินัย ทำลายความ
 เห็นแก่ตัวและพวกพ้อง และเต็มไปด้วยความสำรวมมีศรัทธา

พลศึกษา ต้องประกอบด้วยกำลังฝ่ายกายและกำลังฝ่ายจิต ในเมื่อพลศึกษา
 ถือการศึกษาเพื่อใช้กำลัง จึงต้องมีกำลังชนิดนี้ด้วย (กำลังฝ่ายจิต) ไม่ควรมีแต่กำลัง
 กล้ามเนื้อสำหรับชกต่อยหรือแสวงหาความสุขทางเนื้อหนังเท่านั้น

หัตถศึกษา ต้องประกอบด้วยวิชาเทคนิคต่าง ๆ เพื่อผู้เรียนจะได้นำไปใช้
 ในการประกอบสัมมาชีพ

ผลจากการปฏิบัติ คือ ผู้เรียนได้เข้าถึงสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิต คับทุกข์หังปวงให้
 หมกสิ้น เอาชนะโลกนี้โลกอื่น โลกหังปวง (ให้ผู้เรียนเข้าถึงระดับโลกุตตระ) 137

นอกจากนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุ ยังได้กล่าวเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายการศึกษาไว้
 อีกแห่งหนึ่งว่า การศึกษานี้เพื่อมนุษย์จะได้มีโอกาสได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ โดย
 การทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ และมีการประพฤติกรรมทำอย่างมนุษย์ที่มีใจสูง
 โดยสมบูรณ์ 138 นั่นคือ การทำลายความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการ
 บรรลุธรรม และการที่จะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีใจสูงโดยสมบูรณ์ ก็ต้องเป็นผู้มีจิตใจสว่าง

137 พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร (กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์,
 2527), หน้า 76-92.

138 พุทธทาสภิกขุ, บรมธรรม ภาคต้น (กรุงเทพมหานคร: ชรรพทาน
 มุลนิธิ, 2518), หน้า 121.

สงบ มั่นคง และว่องไวต่อการทำงาน 139

และท่านพุทธทาสภิกขุ ยังได้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องจุดมุ่งหมายการศึกษาในแนวพุทธนี้ว่า เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ปัญหาทั้งปวง เน้นมนุษย์ เน้นที่สุดแห่งความเป็นมนุษย์ ใฝ่สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้ 140

พระราชวรมุนี กล่าวในเรื่องของจุดมุ่งหมายการศึกษาว่า

"จุดมุ่งหมายการศึกษา คือ การแสวงหาจุดหมายให้กับชีวิต ชีวิตที่มีจุดหมายก็คือชีวิตที่มีการศึกษา ปัญหาเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของชีวิตนั้น มิใช่การแสวงค่าตอบว่าคือ แต่เป็นปัญหาเกี่ยวกับความควร แทนที่จะตั้งคำถามว่าชีวิตเกิดมาเพื่ออะไร ซึ่งไม่มีค่าตอบใด และไม่มีตัวสภาวะที่เป็นคำตอบ ควรจะตั้งคำถามใหม่ว่า ชีวิตควรอยู่เพื่ออะไรและอย่างไร ซึ่งการศึกษาจะช่วยตอบปัญหาข้อนี้" ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่จะทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ และปรับตัวให้อยู่ในสิ่งแวดล้อมโคติ พอดีจะสรุปได้ว่า "จุดหมายของชีวิต ก็คือ ความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า คือ การมีอิสรภาพ ซึ่งโคติแก่ การประสบความสำเร็จที่ให้อยู่ออก และหลุดพ้นอยู่นอกรั้วที่ถูกบีบคั้นควยการคินรนคอส" 141

นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายไว้อีกแง่หนึ่งว่า คือ การทำชีวิตให้เข้าถึงอิสรภาพ เพื่อให้หลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของปัจจัยแวดล้อมภายนอก และมีความเป็นตัวของตัวเอง 142

139 คุรายละเอียดยโคติจาก พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร (กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์, 2527), หน้า 77-139.

140 สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

141 พระราชวรมุนี, ปรัชญาการศึกษาไทย (ฉบับแก้ไข-รวบรวมใหม่) (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2528), หน้า 10-12.

142 พระราชวรมุนี, "ปรัชญาการศึกษาไทย: ทางเลือกที่ไม่มีทางเลือก" วารสารศึกษาศาสตร์ 1 (กุมภาพันธ์ 2528) : 12-20.

พระโสภณคณาภรณ์ ได้อธิบายถึงความมุ่งหมายของการศึกษาดังนี้คือ¹⁴³
 จุดมุ่งหมายของการศึกษา คือ ผู้รับการศึกษาคือประโยชน์สามารถจะดำรงชีวิตได้
 ประสบความสุขจากหลักธรรมของพระพุทธศาสนา โดยผู้รับการศึกษาคือพัฒนาพฤติกรรม
 ในชั้นของศีล สมาธิ ปัญญา ไคโคย

1. พัฒนาให้มีระเบียบ วินัย มีความเคารพในกฎเกณฑ์แบบแผน
2. สามารถควบคุมความคิด อารมณ์ตนเองได้ ตามหลักของอินทรีย์สังวร
3. พัฒนาให้สามารถดำรงชีวิตด้วยหลักสัมมาชีพ ทั้งในการแสวงหาและ

ใช้จ่าย

4. พัฒนาให้สามารถเข้าใจแก่นแท้แห่งการใช้จ่ายจัญ 4 เพื่อไม่ให้หลงคิด

ในคานิยม

5. พัฒนาให้เป็นคนมีวัฒนธรรมในค่านต่าง ๆ เช่น การแต่งกาย และ
 กิจกรรมอื่น ๆ ตามหลักสหธรรม

ทั้งนี้ผู้ศึกษาสามารถบรรลุเป้าหมายของการศึกษาคือ โดยจะพัฒนาในค่าน
 การถือคุณแก่ตนเอง คนอื่น สังคม ประเทศชาติ โดยเป็นบุคคลที่อยู่ในอริยมรรคดังนี้

1. สัมมาวาจา เจรจาชอบ	5. สัมมาสังกัปปะ คำริชชอบ
2. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ	6. สัมมาวายามะ พยายามชอบ
3. สัมมาอาชีวะ อาชีพชอบ	7. สัมมาสมาธิ จิตมั่นชอบ
4. สัมมาทิฎฐิ การเห็นชอบ	8. สัมมาสติ ระลึกชอบ

พระโสภณคณาภรณ์ ยังได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการศึกษาอีกว่า
 "เพื่อให้ผู้ศึกษาคือพัฒนาพฤติกรรมในชั้นของ ศีล สมาธิ ปัญญา สามารถถือคุณตนเอง
 อื่น ๆ ในสังคม ประเทศชาติ สิ่งสำคัญ คือ ความสงบ คัมภีเลส กับทุกข์ได้"

¹⁴³ พระโสภณคณาภรณ์, เอกสารบรรยายประกอบวิชาพุทธปรัชญาการศึกษา"
 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528. หน้า 1-2.

บรรลุนิติบุคคล" 144

พระศรีวิสุทธิโมลี (ปัจจุบันเป็นพระราชาคณะ) ได้กล่าวถึง จุดมุ่งหมายทางการศึกษาว่า "จุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นอันเดียวกับจุดมุ่งหมายของชีวิต เรียกตามภาษาพระว่าความหลุดพ้น ใดแก่ ความปลอดโปร่ง โล่ง เป็นอิสระ หมายถึงสภาพชีวิตที่พร้อมสำหรับใช้ประโยชน์มากกว่าการใช้ประโยชน์นั้นเอง อาจมองได้ 2 แง่

1. ในแง่ลบ หมายถึง ภาวะที่พ้นจากความบีบคั้น ถูกมัด ชักข้อง ปราศจากข้อบกพร่อง
2. ในแง่บวก หมายถึง ภาวะที่มีความเป็นใหญ่ในตัว ซึ่งทำให้พร้อมที่จะทำ (และไม่ทำ) การใดก็ตามใจปรารถนา 145

หลวงปริญญาโยควิบูลย์ ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า ความมุ่งหมายของการศึกษาจะต้องให้เกิดความสามารถบำเพ็ญประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ให้เป็นผู้มีศีลธรรมและปัญญา ประกอบอาชีพที่เป็นสัมมาอาชีพได้ หวังว่าความสุขอนามัยของตนเอง 146 และจะต้องมุ่งให้เกิดสติปัญญา สามารถที่จะเผชิญปัญหาชีวิตได้ในท่ามกลางครองธรรม สามารถบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตน และผู้อื่น โดยอาศัยหลัก 4 ประการ คือ ศีลธรรม ปัญญา อาชีพ และสุขภาพอนามัย 147

144 สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

145 พระศรีวิสุทธิโมลี "ข้อพิจารณาเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องปรัชญาการศึกษาไทย" วารสารการศึกษาแห่งชาติ 8 (สิงหาคม-กันยายน 2516) : 56-57.

146 หลวงปริญญา โยควิบูลย์, แนวคิดเรื่องปรัชญาการศึกษาไทย เล่ม 1 แนวคิดทางพุทธศาสนา, หน้า 15.

147 เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

รณฺจวน อินฺทรกําแหง ไค้กล่าวถึง จุคมุ่งหมายของการศึกษาไว้ว่า
 "จุคมุ่งหมายของการศึกษา คือ การไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งท้หลายท้ปวง ให้แต่ละคน
 รัจักทําหน้าท้อย่างถูกค้อง ให้สอคค้องกับหัวใจของพระพุทฺทศาสนา" 148

สุนน อมรววิวัณน์ ไค้กล่าวถึง ความมุ่งหมายของการศึกษา "มุ่งพัฒนา
 บุคค้และสังคมให้เป็นผู้มีความรู้ที่ประจักษ์แจ้ง สามารถปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ คิคอย่าง
 ถูกค้องตามทํานองค้องธรรม และเกิดประโยชน์ หรือความหลุดพ้นจากปัญหา มี
 อิศรภาพท้กายนอกลงและภายในจิตใจ ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งแวกค้องและวัตถุ เป็นผู้
 ผู้ขึ้น ผู้เบิกบานแจ่มใสตลอดเวลา

จุคมุ่งหมายที่แท้จริงมี 3 ระดับ คือ มุ่งพัฒนาตนเอง สังคม และมนุษยชาติ
 เพื่อให้เกิดประโยชน์ในปัจจุบัน อนาคค และหลุดพ้นจากปัญหาท้ปวง" 149

วศิน อินทสระ ไค้ให้แนวคิคว่า "จุคมุ่งหมายของการศึกษามุ่งให้พันทุกข์
 เช่น ทุกข์ทางเศรษฐกิจ สามารถนํามาช่วยแก้ปัญหาค้ เศรษฐกิจ พนจากความยากจน
 ไค้ เป้าหมายสำคัญจึงเน้นคานจริยธรรม คานจิตใจ ความประพฤคิ ค้แก้ปัญหา
 ท่าง ๆ ไค้ และสามารถที่จะอยู่เหนือความทุกข์ค้ทุกรูปแบบ" 150

สุนทร ฃ รั้งมี ไค้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับจุคมุ่งหมายการศึกษาว่า "ค้องให้
 เป็นบุคคค้ที่มีความสมบูรณ์ ถึงพร้อมค้วยความรู้และความประพฤคิ เป็นผู้ประเสริฐ
 ที่สุด" 151

148 สัมภาษณ์ รณฺจวน อินฺทรกําแหง, สวนโมกขพลาราม, 28 ตุลาคม
 2529.

149 สัมภาษณ์ สุนน อมรววิวัณน์, 2 ตุลาคม 2529.

150 สัมภาษณ์ วศิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

151 สัมภาษณ์ สุนทร ฃ รั้งมี, 28 สิงหาคม 2529.

วิทย์ วิศทเวทย์ ได้เสนอแนวความคิดว่า จุดมุ่งหมายตามแนวพุทธว่าต้อง มุ่งความสุข ความสำคัญ แก่จิตใจมากกว่าวัตถุ รู้จักควบคุมกิเลสตัณหาของตนเอง¹⁵²

ประธาน ทองภักดี ได้อธิบายความมุ่งหมายของการศึกษาไว้ดังนี้ สอนให้ ทุกคนรู้จักสอนตัวเองเพื่อให้พ้นทุกข์ (แก้อริยาวิบัติ) คำว่าทุกข์ แบ่งเป็น 2 ชั้น คือ ทุกข์ชั้นนอกกับทุกข์ชั้นใน

- ทุกข์ชั้นนอก ได้แก่ ความทุกข์อันเกิดจากความขาดแคลนปัจจัยในการ ครองชีพ เป็นปัญหาไปในทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น ความยากจนข้นแค้น การมี หนี้สินรุงรังพันตัว ความต่ำต้อยในสังคม เป็นต้น

- ทุกข์ชั้นใน ได้แก่ ทุกข์ที่เกิดจากกิเลสรักรังใจ เป็นทุกข์ที่เกิดจาก ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นทุกข์ลึกซึ้งซับซ้อน อาจทำให้คนถึงฆ่าตัวตาย ได้¹⁵³

นอกจากนี้ ประสาร ทองภักดี ยังได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับความมุ่งหมาย ของการศึกษาว่า จุดมุ่งหมายการศึกษาให้ผู้เรียนได้รับการศึกษา ให้รู้จักตนเอง ทำตัวให้พ้นทุกข์ได้ แก้อริยาวิบัติทุกกรณี ทุกเวลา ทุกสถานที่¹⁵⁴

จุดมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวพุทธ สาโรช บัวศรี กล่าวไว้ว่ามี 2 ระดับ คือ ระดับสำหรับผู้ครองเรือนอยู่ กับระดับของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้ว

1. ความมุ่งหมายอันสูงสุดของการศึกษาในระดับของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้ว คือ นิพพาน

¹⁵² สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 7 ตุลาคม 2529.

¹⁵³ ประสาร ทองภักดี, "กลวิธีสอนตามแนวพุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์ ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กราฟิควอร์ค, 2526), หน้า 41.

¹⁵⁴ สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

การเล่าเรียนการปฏิบัติธรรมทั้งปวง ก็เพื่อจะได้ดับทุกข์เสียโดยสิ้นเชิง โดยดับสาเหตุของทุกข์ ซึ่งไคแก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลงผิด ที่เรียกว่าอกุศลมูล ชีวิตที่ดับอกุศลมูลโดยสิ้นเชิงนั้น ย่อมเป็นชีวิตที่เป็นสุขสงบที่สุด เป็นชีวิตที่ร่มเย็นที่สุด เป็นชีวิตที่ดีที่สุดในชีวิตที่เรียกว่านิพพาน

2. ความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับของผู้ที่ยังครองเรือนอยู่ หรือ ขรราวาส คือ ชีวิตที่มีบูรณาการ

การศึกษาเล่าเรียนเพื่อบรรลุดังชีวิตที่ร่มเย็นตามควรแก่ภพ โดยการดับหรือระงับปัญหาคำณต่าง ๆ ของชีวิตให้เหลือน้อยลงที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยพยายามลดอกุศลมูลของผู้อื่นเป็นสาเหตุพื้นฐานให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้ชีวิตประสบความสำเร็จเป็นพอสสมควร เรียกว่า ชีวิตที่มีบูรณาการ บูรณาการคือ

1. ชีวิตที่มีบูรณาการ คือ ชีวิตที่มีความเต็ม ชีวิตที่สมบูรณ์ ย่อมเป็นชีวิตที่มีสมคุณเปรียบได้กับเส้นตรง คือ ชีวิตที่มีปัญหาน้อยที่สุด เรียกว่า เป็นชีวิตที่ร่มเย็น ย่อมมีร่างกายแข็งแรง มีโรคภัยไข้เจ็บน้อยมาก มีจริยธรรมสูง จิตใจได้รับการอบรม เรื่องความดี มีศีลธรรมและวินัย เป็นพลเมืองดี มีความรู้ รู้จักประกอบสัมมาอาชีพ
2. ในทางตรงกันข้าม ชีวิตที่มีปัญหามากมายทั้งในค่านุภาพ ค่านเศรษฐกิจ ศีลธรรมมา เป็นชีวิตที่ไม่สมบูรณ์ หรือไม่มีบูรณาการ เปรียบได้กับเส้นตรงที่ตกลงมาเป็นมุม
3. สิ่งที่จะช่วยในการยกเส้นตรงที่ตกลงมาให้กลับเป็นเส้นตรงตามเดิม หรือเรียกว่า มีสภาพเป็นบูรณาการ นั่นคือการศึกษา

เนื้อหาของการศึกษานั้น คงจะกล่าวถึงปัญหาประเภทต่าง ๆ ในชีวิต สาเหตุของปัญหาเหล่านั้นคงจะเป็นวิธีแก้ปัญหานั้นเอง

การศึกษานั้นจะต้องศึกษา

1. ให้อุจกตนเอง ศึกษาเรื่องชั้น 5 ของตนเอง และศึกษาวิชา ความรู้ต่าง ๆ หลาย ๆ แขนง อย่างกว้างขวาง เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ที่มั่นคงครบถ้วน
2. ศึกษาให้อุจกสังคม หรือสิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้ปฏิบัติตนได้ถูกต้อง
3. ศึกษาเรื่องจริยธรรม ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติในเรื่องคุณธรรม ศีลธรรมอย่างกว้างขวาง และลึกซึ้ง เพื่อจะได้ลดการเบียดเบียนกัน และการทุจริต

รู้จักประกอบความดี อันจะก่อให้เกิดความสันติสุข 155

วิรุฑฒ วิเชียรโชติ กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาว่า เน้นการพัฒนาคน ให้เป็นผู้มีคุณลักษณะที่พึงงาม 7 ประการ คือ

1. การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้รู้จักเหตุ
2. การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้รู้จักผล
3. การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้รู้จักตนของตนเอง
4. การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้รู้จักประมาณ
5. การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้รู้จักกาล
6. การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้รู้จักชุมชนและวัฒนธรรมของสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่
7. การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้รู้จักบุคคล 156

นอกจากนี้ วิรุฑฒ วิเชียรโชติ ยังได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายไว้ว่า จุดมุ่งหมายของปรัชญาการศึกษาแบบอารยนิยม ก็คือ การศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคล ให้เป็น "อารยชน" เพื่อพัฒนาสังคมให้เป็น "อารยประชาคม" และพัฒนาวัฒนธรรม ให้เป็น "อารยธรรม"

คำว่า "อารยะ" ในที่นี้ความหมายเช่นเดียวกับคำว่า "อารยนิยม" ทั้งนี้ "อารยชน" ก็คือ ผู้ที่นิยมและมีความสุขความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม

"อารยประชาคม" ก็คือ ประชาคมที่นิยมและมีความสุข ความเจริญ ทั้งทาง

155 สาโรช บัวศรี, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: กราฟิการ์ต, 2526), หน้า 12-17.

156 วิรุฑฒ วิเชียรโชติ, "ปรัชญาการศึกษาแบบอารยนิยมตามแนวพุทธศาสตร์" การศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: กราฟิการ์ต, 2526), หน้า 36.

โลกและทางธรรม 157

สังวร พรหมเสน ให้ทัศนะของความมุ่งหมายของพุทธปรัชญาการศึกษา
ดังนี้

ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสนานั้น สำคัญอยู่ที่การสร้างและการ
เสริมความรู้เพื่อพัฒนาชีวิต หรือยกระดับชีวิตจิตใจให้สูงขึ้นโดยลำดับ จากอนารยะ
มาสู่ความเป็นอารยะ ทั้งในแง่ปัญญาและพฤติกรรมที่แสดงออกมาภายนอก

ในการพัฒนาชีวิต หรือการยกระดับชีวิตจิตใจให้สูงขึ้นอย่างเป็นผล ตาม
แนวพุทธศาสนานั้นมีความจำเป็นอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในฐานะผู้ทำการที่รู้ (พุทธสาวก)
ไม่ใช่ในฐานะผู้ทำเพื่อรู้ สัมมาสัมพุทธ แต่รู้เพื่อทำตาม (อนุพุทธ) นั่นคือ จะต้อง
เรียนรู้หรือเข้าใจวิธีการสร้างความรู้อย่างถูกต้อง (สัมมาทิฐิ)

ตามหลักของพระพุทธเจ้า นั้น เราควรศึกษา

1. ความจริงเกี่ยวกับชีวิตตนเองให้เข้าใจ
2. ความจริงเกี่ยวกับหลักแห่งการกระทำ (กฎแห่งกรรม) และผลแห่ง

การกระทำ 158

ศักดิ์ ประจักษ์ประธานพร กล่าวว่า "จุดมุ่งหมายของการศึกษาที่จะช่วย
พัฒนาคุณภาพของมนุษย์ จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ความเป็นไทย คือ ช่วยทำนุบำรุง
องค์ประกอบของมนุษย์ ที่เรียกว่าสติปัญญา ให้แตกฉานยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อมนุษย์จะได้
เข้าถึงอิสรภาพหรือความเป็นไทย และหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของปัจจัยทั้งภายในตัวเอง

157 วีรยุทธ วิเชียรโชติ, "ปรัชญาการศึกษาระบบอารยนิยมตามแนว
พุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า 32.

158 สังวร พรหมเสน, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์"
ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: กราฟิคอร์ท, 2526),
หน้า 21.

และภายนอก ทำให้มนุษย์มีความเป็นใหญ่ในตัวเองในการที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตน
เมื่อเป็นเช่นนี้มนุษย์ก็ย่อมจะเลือกเส้นทางที่จะอำนวยประโยชน์ให้กับตนเองและสังคม
สังคมก็จะพัฒนา" 159

คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา ได้กล่าวถึงความมุ่งหมาย
ของการศึกษาไว้ดังนี้ "การศึกษาจะต้องส่งเสริมให้บุคคลรักอิสรภาพ รักการแสวงหา
ความจริง และแบบอย่างการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น การปฏิบัติ จะต้องจัดให้สาระและ
กระบวนการเรียนรู้มีความผสมผสานกันระหว่างความมั่งคั่งทางคุณธรรม จริยธรรม
และปัญญา กับความเจริญทางวัตถุ เพื่อการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา" 160

เอกวิทย์ ณ ถลาง กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาว่า "การศึกษาควร
เป็นไปเพื่อความหลุดพ้น ความหลุดพ้นควรมีได้กับบุคคลทุกระดับปัญญา และทุกระดับ
วุฒิภาวะ รู้อะไรและปฏิบัติได้แค่ไหนก็ได้รับผลแค่นั้น ไม่รู้ไม่ปฏิบัติเลยก็ไม่ได้รับผล ความ
หลุดพ้นที่จะนำมาใช้แก่การศึกษานี้ ย่อมไม่ควรมุ่งแต่ในทางอริยมรรค เพื่อนำไปสู่
พระนิพพานในบัดนี้ปลายโศคเดียว เพราะคนส่วนใหญ่ไปไม่ถึง แต่ควรนำมาประยุกต์ให้
เป็นความหลุดพ้นขั้นต่าง ๆ ก่อน แล้วค่อย ๆ สูงขึ้นไปเป็นลำดับ ยากขึ้นเป็นลำดับ จน
ถึงขั้นสูงสุดได้โดยไม่มีขีดชั้น 161

บุญเหลือ เทพสุวรรณ ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับความมุ่งหมายของการ
ศึกษาคามพุทธวิธีว่า

159 ศักดา ปรารักษ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน (กรุงเทพฯ-
มหานคร: โอเคียนส์โตร์, 2526), หน้า 167-168.

160 คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา "การศึกษาเพื่อชีวิต
และสังคม" ปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาของไทย (กรุงเทพมหานคร:
ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 90.

161 เอกวิทย์ ณ ถลาง, ปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 84.

ข้าพเจ้าแน่ใจว่าอาจเป็นไปได้ แท้ที่จริงแล้วการศึกษาตามพุทธวิธี และการศึกษาตามความหมายของนักการศึกษาสมัยปัจจุบัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้าหากบุคคลหนึ่งบุคคลใดจะท่องเที่ยวเป็น "ที่พึ่งแก่ตนเอง" ตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว บุคคลนั้นก็จะต้องใฝ่หาแนวทางเขาไปสู่ความจริงทุกด้านทุกทาง (กาย สมอ งใจ) ดังนั้น คนที่เป็นผู้มีการศึกษาจะเป็นตามพุทธวิธี หรือตามแบบแนวใดก็ตาม ผู้นั้นจะต้องเป็นผู้มีความสามารถที่จะเจริญงอกงามไปสู่ความคิดและความรู้สึกอันถูกต้อง เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ใดใฝ่หาการศึกษาที่แท้จริงตามแนวการศึกษาในปัจจุบันกับผู้ที่ใฝ่หาการศึกษาตามแนวพุทธวิธี ก็คือผู้ที่มีการศึกษาแบบเดียวกันโดยอัตโนมัตินั่นเอง และการศึกษาตามแนวนี้ ก็หาได้ยากมากแม้ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาเอง ยังนิยมการท่องจำ นิยมสิ่งและรปภายนอก นิยมการออกประกาศุณียัตถ์ ปฏิญญา โดยมีใครมีความเข้าใจถึงวิธีการสอนของมนุษย์เลย และไม่ทราบว่าใครเรื่องเหล่านั้น ¹⁶²

กิติมา ปรีดีคิลก มีความเห็นสอดคล้องในเรื่องความมุ่งหมายของการศึกษา
ไว้ดังนี้

1. เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความงอกงามในชั้น 5
2. มุ่งให้พัฒนาสังคมได้ คือ มีความรู้ ความเข้าใจ และใช้ปัญญาเกี่ยวกับเกณฑ์ของสังคมมีความร่วมมือกัน ตลอดจนเคารพนับถือ และให้เกียรติซึ่งกันและกัน โดยสอนให้เข้าใจในสาราณียธรรม 6 อปรีหานิยมธรรม 7 และสัปปริสธรรม 7
3. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักคิดรู้จักใช้เหตุผล เพื่อจะได้นำการรู้จักคิดนี้ไปแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตได้ ¹⁶³

จิตรกร ทั้งเกษมสุข กล่าวว่า "จุดมุ่งหมายการศึกษา คือ การบรรลุสภาวะที่ปราศจากทุกข์ หรือการพ้นทุกข์นั่นเอง" ¹⁶⁴

¹⁶² บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, "การศึกษาตามพุทธวิธีจะมีได้หรือไม่ในสมัยปัจจุบัน" วารสารวัฒนธรรมไทย 20 (เมษายน 2524) : 19.

¹⁶³ กิติมา ปรีดีคิลก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: อักษรบัณฑิต, 2523), หน้า 141.

¹⁶⁴ จิตรกร ทั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 91.

วิจิตร เกกวิสิษฐ์ อธิบายว่า "จุดมุ่งหมายการศึกษาของพุทธปรัชญา ก็เพื่อประโยชน์และความสุข" ¹⁶⁵ ที่หลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง หรือมีเสรีภาพอันสมบูรณ์ของชีวิต ¹⁶⁶

นอกจากนี้ วิจิตร เกกวิสิษฐ์ ยังได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับความมุ่งหมายในแนวพุทธปรัชญาว่า "จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้าหาสัจธรรม พัฒนากาย สังคม สติปัญญา จิต อารมณ์ ให้มีความรู้หาเลี้ยงชีพได้ อยู่ในกรอบของศีลธรรม" ¹⁶⁷

ดังนั้น จะเห็นว่าความมุ่งหมายของการศึกษาก็เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เกิดปัญญา สามารถแก้ปัญหาชีวิตได้ สามารถดับความทุกข์ทั้งปวงตามควรแก่เอกัตบุคคล มีความรับผิดชอบต่อกันเอง ผู้อื่น และมวลมนุษยชาติ เพื่อการมีชีวิตที่ร่มเย็นสงบสุขร่วมกัน

ซึ่งพอสรุปได้ว่า ความมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาจากผู้เชี่ยวชาญก็คือ เพื่อให้ผู้เรียนเจริญทุกชั้นตอน ทั้งด้านความประพฤติ จิตใจ ปัญญา เป็นคนที่สมบูรณ์

ธรรมชาติของมนุษย์

ธรรมชาติของมนุษย์มีความสำคัญในการให้การศึกษา เมื่อจะพิจารณาว่าจะให้การศึกษาอย่างไร ก็ต้องรู้ว่าธรรมชาติของมนุษย์เป็นอย่างไร พระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ เป็นสัตว์ฝึกได้ เมื่อพูดถึงธรรมชาติของมนุษย์ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพุทธศาสนาของมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ มีศักยภาพ สามารถที่จะฝึกฝนตนเอง

¹⁶⁵ วิจิตร เกกวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท," หน้า 13.

¹⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 150

¹⁶⁷ สัมภาษณ์ วิจิตร เกกวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

จนกระทั่งถึงความประเสริฐที่สุด 168

สมเด็จพระญาณสังวร ไค้กล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ไว้ดังนี้ "ธรรมชาติของมนุษย์มีปัญญาที่ไค้มาพร้อมกับชาติ (การเกิด) จึงพัฒนาตนเองไค้ การศึกษามีส่วนช่วยพัฒนาปัญญาให้สูงขึ้น และมนุษย์เกิดมามีกิเลส แต่ในทางพระพุทธศาสนาไม่ถือว่าเป็นธรรมชาติ จึงแสดงว่าคนเราละกิเลสไค้" 169

พระพุทธทาส ไค้อธิบายธรรมชาติของมนุษย์ว่า "เป็นสิ่งที่ธรรมชาติสร้างมา วิวัฒนาการทางจิตใจ เน้นถึงสุดยอดของความเป็นมนุษย์ตั้งแต่เป็นคน จนเป็นมนุษย์มากขึ้น ๆ แล้วถึงที่สุดแห่งความเป็นมนุษย์ เรียกว่า เป็นวิวัฒนาการของความเป็นมนุษย์ตามที่ธรรมชาติกำหนดไค้ กำหนดว่าเป็นแบบวิวัฒนาการหยุดไค้ไค้ ต้องเป็นไปเรื่อย ๆ มนุษย์ก็อยู่ในกระแสอันนี้ เป็นวิวัฒนาการไปเรื่อย ๆ จนไปถึงยอดสุดของความเป็นมนุษย์ ซึ่งจะเรียกว่าพระอรหันต์ หรือพระพุทธเจ้าไค้ตาม" 170

พระโสภณคณาภรณ์ ไค้กล่าวไว้ดังนี้ "ธรรมชาติของมนุษย์ถือว่าเป็นกระบวนการของธรรมชาติ เป็นกระบวนการของเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้น ดำรงอยู่โดยกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ปัจจัยของมนุษย์นั้นประกอบด้วย 2 ฝ่าย

ฝ่ายรูปธรรม คือ ในเชิงชีววิทยา เป็นการผสมระหว่างเชื้อของพ่อและแม่ และในขณะเดียวกัน ก็อาจมีจิตหรือวิญญาณซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษที่มีอยู่ในตัว

ฝ่ายนามธรรม คือ กิเลส กรรม วิญญาณ ทำให้เป็นชีวิต

ชีวิตต้องครบทั้งสองอย่าง คือรูปธรรม นามธรรม จึงจะเกิดเป็นชีวิตขึ้นมาไค้ มีเฉพาะอันใดอันหนึ่งไม่เกิดเป็นชีวิต แมื่อดำรงอยู่ไค้ไม่เป็นคน" 171

168 สัมภาษณ์ พระราชวรมุนี, 21 เมษายน 2529.

169 สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, 8 กันยายน 2529.

170 สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

171 สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

สุนทร ๗ รั้งมี โค้พูดถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า "มนุษย์ประกอบด้วยรูป และนาม คือ ร่างกาย กับจิต เน้นความสำคัญของจิตมากกว่าร่างกาย สภาพแวดล้อม และการศึกษา อบรม มีส่วนในการพัฒนา ทำให้เป็นคนดี หรือคนเลว" 172

สาโรช บัวศรี โค้พูดถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า "ประกอบด้วยรูป และนาม รูป หมายถึง ร่างกาย โค้แก่ สีระมะ ลำตัว แขน ขา กระดูก หัวใจ าลา

นาม หมายถึง ส่วนที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ โค้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ" 173

วสิน อินทสระ โค้พูดถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า "มนุษย์เกิดมาพร้อมกิเลส และกรรม สิ่งแวดล้อม การศึกษา อบรม ทำให้มนุษย์พัฒนาขึ้นได้ อาจดีขึ้นหรือเลวลง" 174

ระวี ภาวีไล โค้กล่าวว่าธรรมชาติมนุษย์ คือ "มนุษย์มีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ใจ กับ กาย ทั้งสองอย่างจะต้องอิงอาศัยกัน มนุษย์มีทั้งดีและเลวเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ มีวิวัฒนาการได้" 175

รัญจวน อินทรกำแหง โค้อธิบายถึงธรรมชาติมนุษย์ว่า "ธรรมชาติมนุษย์นั้น มีกิเลส จึงต้องการที่จะให้โค้อย่างใจอยู่เสมอ การศึกษาอบรมมีส่วนช่วยพัฒนาชีวิต ของบุคคลเหล่านั้นให้มีความเจริญก้าวหน้าได้" 176

172 สัมภาษณ์ สุนทร ๗ รั้งมี, 28 สิงหาคม 2529.

173 สาโรช บัวศรี, ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธ, หน้า 11-12.

174 สัมภาษณ์ วสิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

175 สัมภาษณ์ ระวี ภาวีไล, 21 สิงหาคม 2529.

176 สัมภาษณ์ รัญจวน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

ประสาร ทองภักดี ไต่ถามว่า ขรรษาคิมนุญย์ในทัศนะของพระพุทธศาสนา เห็นว่า "มนุญย์มีกิเลสเป็นพื้นฐานอยู่ในจิตใจ คือ มี โลภะ โทสะ โมหะ พระพุทธเจ้า จึงทรงสั่งสอนเพื่อใ้มนุญย์พ้นจากกิเลสนี้" 177

สุนน อมรวิวัฒน์ ไต่ถามว่า ขรรษาคิมนุญย์เป็นสิ่งที่มิมีชีวิต ลักษณะตามขรรษาคิมนุญย์ของสิ่งมีชีวิต จะมีความเปลี่ยนแปลงและมีปัญหา ลักษณะการเปลี่ยนแปลงตามขรรษาคิมนุญย์นั้น ไม่สามารถควบคุมบังคับได้ จึงควรทำความเข้าใจในขรรษาคิมนุญย์ใน 3 ลักษณะ ต่อไปนี้

1. ไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นลักษณะทางรูปธรรม
2. กิเลส 3 ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นลักษณะทางนามธรรม

ลักษณะกิเลสทั้ง 3 มีลักษณะที่ไม่พึงปรารถนา การศึกษาจะช่วยให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง รู้เท่าทันสิ่งที่มากระทบจิตใจและอารมณ์ต่าง ๆ รู้เท่าทันความทุกข์จนสามารถไขสัจปัญญาแก้ไข และหลุดพ้นจากความทุกข์นั้นได้

3. การรู้จักพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมว่า คนเรามีความแตกต่างกันระหว่างบุคคล มีความสามารถแตกต่างกัน การฝึกหัดอบรมต้องเป็นไปตามขรรษาคิมนุญย์ 178

วิทย์ วิศทเวทย์ ไต่ถามถึงขรรษาคิมนุญย์ว่า

"มนุญย์มีอำนาจฝ่ายสูงและฝ่ายต่ำ การศึกษาคือการพยายามใ้มีอำนาจฝ่ายต่ำหรือความตองการที่เกินขรรษาคิมนุญย์เกินพอดี กล่อมเกลาล้างอันนี้ให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม ไม่ให้ออกนอกทาง ในขณะที่เดียวกันมนุญย์ก็มีปัญญา อำนาจฝ่ายต่ำสามารถอยู่ในความควบคุมของปัญญา คือ สมาธิได้ มนุญย์มีทางรอดจากการพันทุกข์ได้ ขจัดได้ คัมภีร์ ตามแนวพุทธจึงไม่ใช่การมองโลกในแง่ร้าย แต่เป็นการมองโลกตามความเป็นจริง ความทุกข์เป็นปรากฏการณ์สามัญ" 179

177 สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

178 สัมภาษณ์ สุนน อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

179 สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 8 ตุลาคม 2529.

วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ โค้พุดถึงธรรมชาติมนุษย์ว่า "มนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาได้ มีจิต มีร่างกาย เป็นอนัตตา เปลี่ยนแปลงได้ จิตมีองค์ประกอบหลายอย่าง ที่รวมกันเช่นเดียวกับกาย ถ้าจิตใจซักรักก็ห้ององค์ประกอบทางความคิดดี ๆ เข้าไป" 180

จิตรกร ตั้งเกษมสุข โค้พุดถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า ประกอบด้วย 2 ส่วนใหญ่ คือ นามกับรูป หรือจิตกับวัตถุ ซึ่งเป็นสภาวะคู่ที่ต้องอยู่ด้วยกัน ไม่มี ส่วนใดส่วนหนึ่งจริงแท้กว่ากัน และเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกัน ถ้าหากแยกแยะนามกับรูป โดยละเอียดแห่งพุทธปรัชญา จะพบว่าสิ่งที่มีอยู่จริงอย่างยิ่งมีอยู่ 4 สภาวะ ดังนี้

1. รูป หมายถึง สรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่มีอยู่จริง โดยเป็นอิสระต่างหาก จากนามธรรม
2. จิต คือ ธรรมชาติที่รับรู้ รู้จักคิด รู้จักจินตนาการ มนุษย์มีความรู้สึกนึกคิด และมีความรู้อย่างเห็นจริงได้ก็เพราะมีจิต
3. เจตสิก เป็นสิ่งปรุงจิต เป็นธรรมชาติที่ต้องเกิดอยู่กับจิต เกิดขึ้น และดับไปพร้อมกับจิต
4. นิพพาน คือ สภาพของจิตที่ปราศจากกิเลส ตัณหา อุปทานใด ๆ โดยสิ้นเชิง ผู้ที่มีจิตบรรลุสภาวะของนิพพาน จึงเป็นผู้มีความสงบเยือกเย็นอย่างแท้จริง 181 ซึ่งกล่าวโดยสรุป นิพพาน คือ สภาพของจิตที่สะอาด สว่าง และสงบแล้วอย่างสมบูรณ์ 182

ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร โค้พุดถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า "มนุษย์สามารถไขความคึกหาเหตุผลของตนเอง สามารถอยู่รวมกันในเรื่องแวดล้อม ทั้งทางกายภาพ

180 สัมภาษณ์ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

181 จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาของไทย, หน้า 34-36.

182 เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

และสังคมไค"¹⁸³ นอกจากนี้ มนุษย์ยังจะประกอบด้วย กาย และจิต ซึ่งมีองค์ประกอบย่อย ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาไปตามความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งปัจจัยภายในมนุษย์ และปัจจัยภายนอก นอกจากนี้ มนุษย์ยังเป็นผู้มีจิตใจละเอียดอ่อน สามารถซึมซาบถึงคุณค่าความดีงาม และสามารถไขเหตุผลแยกแยะระหว่างความดีความชั่วไค"¹⁸⁴

จะเห็นได้ว่าธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ ที่ประกอบไปด้วย กาย และจิต มีศักยภาพที่จะฝึกฝนให้เป็นคนดี สามารถชดเชยเวลาที่ติดตัวมาไค" และสามารถพัฒนาจนถึงสุดยอดของความเป็นมนุษย์ไค"

สรุปสั้น ๆ จากผู้เชี่ยวชาญไค"ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ มีศักยภาพที่จะพัฒนาไค"อย่างเต็มที่

พุทธญาณวิทยา

แหล่งที่มาของความรู้ คือ อายตนะทั้ง 6 เริ่มจากอายตนะภายใน ไค"แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มากกระทบกันกับอายตนะภายนอก ไค"แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และธรรมารมณ์ เกิดเป็นการรับรู้ พร้อมกับมีความรู้สึกสุข ทุกข์ เฉย ๆ ถ้าไม่ตกอยู่ในความครอบงำของความคิดปรุงแต่งว่า ชอบ ไม่ชอบ ก็ไค"ความรู้ที่แท้จริง ในขั้นของการคิดชอบ หรือไม่ชอบนั้น จะเกิดจริยธรรมขึ้น ดังนั้นในกระบวนการของการรับรู้ จึงมีเรื่องจริยธรรมไปพร้อม ๆ กัน

ความรู้ที่แท้จริง คือ ความรู้ตามที่มีนเป็นจริง ไม่ใช่ความรู้ที่อยากให้เป็น หรือคิดปรุงแต่งให้เป็น เช่น ความรู้เรื่องอริยสัจ 4 เป็นต้น ¹⁸⁵

¹⁸³ ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 166.

¹⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 166-167.

¹⁸⁵ สัมภาษณ์ พระราชวรมณี, 30 กันยายน 2529.

พุทธทาสภิกขุ โคธิบายถึงพุทธญาณไว้ว่า "พุทธญาณวิทยาในความหมายของพระพุทธศาสนาญาณทุกอย่างที่จะทำให้เป็นพระพุทธรเจ้าโดยเฉพาะ พุทธศาสตร์ญาณมีความรอบรู้ รู้อย่างถูกต้อง พร้อมทั้งรู้อะไรต่าง ๆ พร้อมทั้งเหตุ พร้อมทั้งปัจจัยของมัน รู้อย่างไรเป็นไปไค อย่างไรเป็นไปไม่ไค ที่มันเป็นไปไคมันเป็นอย่างไค สามารถทำให้ไคตามนั้น เพื่อให้เกิดเป็นผู้ที่สมบูรณ์ขึ้นมา เรียกว่า พุทธญาณ" 186

พระโสภณคณาภรณ์ กล่าวถึง พุทธญาณวิทยาว่า "มุ่งไขปัญหาพิจารณาจริง ๆ ขึ้นไปถึงระดับวิวิสสนา โดยใหญ่เรียนรู้ความจริงเป็นจุดเริ่มต้น คือ ให้เรียนรู้โดยมองจากชั้น 5 " 187

ประสาร ทองภักดี ไคพูดถึงพุทธญาณวิทยาไว้ว่า พุทธญาณวิทยา จักความรู้ไว้ 3 ระดับ คือ

1. ระดับสัญญา สามารถที่จะจดจำเนื้อหา ข่าวสารต่าง ๆ ไคดี หรือจะเรียกว่าขั้นรู้
2. ระดับทัญญู ความเห็นหรือทัศนะ เข้าใจไคด้วยใจอย่างแจ่มแจ้ง หรือเรียกว่าขั้นเข้าใจ
3. ระดับญาณ เห็นแจ้งชัดครบถ้วนสมบูรณ์ด้วยอำนาจญาณพิเศษ หรือเรียกว่าขั้นฝังใจ 188

สุนทร ฌ รังษี ไคอธิบายเกี่ยวกับพุทธญาณไว้ดังนี้ ญาณวิทยา คือ สาขาของปรัชญาที่ไคด้วยความรู้ ความรู้ตามทรรศนะของพุทธปรัชญาเกิดไค 3 ทาง คือ

1. สุตมยปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการฟัง เป็นความรู้ที่เกิดโดยผ่านประสาทสัมผัส หมายถึง ความรู้โดยฟังคำบอกเล่าจากผู้อื่น ความรู้ที่ไครับโดยผ่าน

186 สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

187 สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

188 สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

ประสาทสัมผัสทางอื่น ก็ส่งเคราะห์เข้าในความรู้ประเภทนี้

2. จินตามยปัญญา ความรู้เกิดจากการคิด ไต่ถาม ความรู้ที่เราเอาข้อมูลทางประสาทสัมผัสมาวิเคราะห์โดยใช้ความคิด ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเพิ่มพูนมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ก. สูงกว่า ข. ข. สูงกว่า ค. ค. สูงกว่า ง. ใครสูงที่สุด (ตอบ ก.)

3. ภาวนามยปัญญา ความรู้เกิดจากการฝึกฝนอบรม หรือการพัฒนาความรู้ เช่น คน ๆ หนึ่งไม่เคยเป็นช่างปูนมาก่อน ก็หัดโบกปูนจนในที่สุดมีฝีมือในการโบกปูน นี่คือน้ำรู้ที่เกิดจากการฝึกฝน ฝึกหัด อบรม เป็นความรู้ที่รู้แจ้งควยตนเอง ควยประสบการณ์ของตนเอง เป็นเวลานานพอสมควร ในระดับสูงสุดจะดับกิเลสได้ขั้นนี้ต้องใช้เวลานาน จนความชำนาญเป็นของตนเอง 189

วสิน อินทสระ ได้พูดถึงพุทธญาณวิทยาไว้ว่า พุทธญาณตามพุทธศาสนา โดยทั่วไปญาณวิทยา หมายถึง ทัศนคติแห่งความรู้ เช่น ความรู้หมายถึงอะไร บ่อเกิดของความรู้คืออะไร เราจะแสวงหาความรู้ได้อย่างไรบ้าง ดังนั้น ในหัวข้อนี้เราจะพูดถึงปัญญา พุคถึงวิชา

บ่อเกิดของความรู้ หรือปัญญา ไต่ถาม

- ความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียน ความรู้ที่ได้จากการสดับตรับฟัง เรียกว่า สุตมยปัญญา

- ความรู้ที่ได้จากความคิด การตรึกตรอง การหาเหตุผล เรียกว่า จินตามยปัญญา

- ความรู้ที่ได้จากการอบรม ฝึกฝน การปฏิบัติ เรียกว่า ภาวนามยปัญญา

พุทธญาณวิทยาจะต้องเรียนเกี่ยวกับเรื่อง

1. อริยสัจสี่
2. ปฏิจจนุปบาท

3. ไตรลักษณ์

4. ชั้น 5

ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดวิชา ทำให้เกิดปัญญา ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องต่อชีวิต และต่อโลก มีธรรมที่มีชื่อเรียกว่า ปัญญาวิธีธรรม คือ ธรรมที่ทำให้เจริญทางปัญญา มีอยู่ 4 ข้อ ควบกันคือ

1. รู้จักคนคนดี รู้จักเขาหาคนดี
2. หมั่นสวดรับฟังธรรม คำสั่งสอนของคนดี
3. การปฏิบัติให้สมควร ตามฐานะของตน ¹⁹⁰

วิทย์ วิศทเวทย์ ได้กล่าวถึงพุทธญาณวิทยาไว้ว่า "พุทธญาณตามแนวพุทธเชื่อในเรื่องของปัญญา และให้ความสำคัญกับศรัทธา ศรัทธาทำให้เราเกิดความตั้งใจที่จะฝึกฝนศึกษา แต่ไม่ใช่ตัวพิสูจน์ความจริงเพียงพอให้เราหาความจริง แต่ปัญญานำไปสู่การพิสูจน์ความจริง" ¹⁹¹

สมณ อมรวิวัฒน์ ได้กล่าวถึงพุทธญาณวิทยาไว้ว่า "พุทธญาณวิทยา ความรู้ในทางพุทธศาสนา เป็นความรู้ที่วางไว้อย่างกลมกลืนระหว่าง ปรัชญา ปฏิบัติ ปฏิเวธ และความรู้ที่แท้จริงต้องอยู่บนพื้นฐานของสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ความรู้ ความคิด ความสามารถที่ถูกต้อง ถ้าไม่อยู่บนสัมมาทิฐิ จะเป็นการศึกษาที่เป็นภัย

ขั้นต่อมามีญาณทัศนะ

และวิมุตตา คือ การพ้นจากปัญหา ความรู้นั้นควรจะนำไปประยุกต์ใช้เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

¹⁹⁰ สัมภาษณ์ วสิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

¹⁹¹ สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 7 ตุลาคม 2529.

สัมมาทิฐิ → ญาณทัศนะ → วิมุตตา 192

วิจิตร เกศวิสิษฐ์ ได้พูดถึงพุทธญาณวิทยาว่า "พุทธญาณวิทยาเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา" 193 เน้นความรู้ที่ถูกต้องว่าต้องทำลายอวิชชามลรากของความทุกข์ได้ และเป็นเหตุให้เกิดความตื่น 194 และอีกแง่หนึ่งได้พูดถึงพุทธญาณวิทยา คือ ความรู้ที่เกิดขึ้นได้หลายทาง ความรู้ทางประสาทสัมผัส ความรู้โดยเหตุผล ความรู้โดยการคิด ความรู้ทางประจักษ์ ความรู้พิเศษโดยอาศัยสมาธิ 195

จะเห็นได้ว่าพุทธญาณวิทยา คือ ความรู้ที่เกิดขึ้นจากผู้เรียนได้ฟัง คิด และฝึกฝน อบรมด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดปัญญา และพัฒนาตนเองให้เป็นคนที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สรุปจากผู้เชี่ยวชาญพุทธญาณวิทยา ก็คือ การที่มนุษย์สามารถรับรู้โดยทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 และจิตใจพร้อมกับการรับรู้นั้นก็เกิดความรู้สึก การกำหนดหมาย จดจำ และการคิด ถ้าหากกระบวนการเรียนรู้และการคิดนั้นไม่ถูกกิเลสครอบงำ ก็จะได้ความรู้ที่แท้จริง เช่น อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท ชั้น 5 ไตรลักษณ์ เป็นต้น

กระบวนการศึกษา

กระบวนการศึกษาในพุทธปรัชญาการศึกษา ถือว่าเป็นกระบวนการแก้ปัญหา เพื่อทำลายอวิชชา และค้นหา พร้อมทั้งเสริมสร้างปัญญา ฉันทะ และกรุณา 196

192 สัมภาษณ์ สุนน อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

193 วิจิตร เกศวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท," หน้า 102.

194 เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

195 สัมภาษณ์ วิจิตร เกศวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

196 พระราชวรมณี, ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 33.

ดังนั้น กระบวนการศึกษาจึงเป็นระบบพัฒนาชีวิต เพื่อให้ชีวิตมีความบกพร่องน้อยที่สุด
เพื่อความสมบูรณ์ของชีวิต 197

สมเด็จพระญาณสังวร ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับกระบวนการของการศึกษาตาม
แนวพุทธว่า

"ควรจะเน้นหลัก 3 ข้อ ไม่ทำบาป ตรีภตรองชำระจิตใจให้ผ่องใส หลักรวม
คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เทากับกระบวนการของการศึกษา แทว่าหลักปลีกย่อย
เฉพาะกิจนั้น ๆ ที่จะยกมาสอนย่อมมีอยู่อีกเป็นอันมาก เป็นคำสอนในหลักปฏิบัติ
และหนังสือนวโกวาทที่พระพุทธเจ้าทรงสอนสำหรับปฏิบัติโดยตรง และหลักคำสอน
ทั่วไป เช่น ในหนังสือธรรมวิภาควิวโกวาท มีอยู่เป็นอันมากที่นำมาสอนนักเรียน
นักศึกษาได้ ขอที่สำคัญของใจเขาใจใจปฏิบัติพระพุทธศาสนา เช่น ที่สอนให้
บริจาทานทองให้เขาใจว่าทานสอนให้แสวงหาให้มีทรัพย์ขึ้นก่อน ความหลัก
ประโยชน์ปัจจุบัน ทั้ง 4 เมื่อศึกษาเรื่องประโยชน์ปัจจุบันทั้ง 4 แล้ว เช่นที่สอน
ให้มีความขยันหมั่นเพียร ศึกษาเอาเรียนแสวงหาทรัพย์ เป็นต้น ทองเขาใจ
ว่า ทองมีหลักประโยชน์ภายนอกเขามาปฏิบัติด้วย เช่น ศรัทธา และศีล เมื่อ
เป็นเช่นนี้ การแสวงหาทรัพย์จึงเป็นสัมมาอาชีพะ มีศรัทธา และศีลคำจุน การ
แสวงหาจึงจะเป็นไปโดยชอบ

การสอนสันโดษ อย่าสันโดษในการทำควมดี ต้องขยันหมั่นเพียร ทำดียิ่ง ๆ
ขึ้นไป ฉะนั้น ทองสอนให้เขาใจเหมือนในรูปจักรการไชยาตุกทองแกโรค 198

พุทธศาสนิกชน ได้อธิบายเกี่ยวกับกระบวนการของการศึกษา คือ กระบวนการ
ของชาวโลกที่ไซกันอยู่ ก็คงไซกันได้ คือ ศีลสิกขา จิตสิกขา ปัญญาสิกขา

ศีลสิกขา รัทุกอย่างเกี่ยวกับวัตถุ บุคคล ร่างกาย วาจา ทั้งหมดนี้เป็น
ศีลสิกขา

197 พระโสภณคณาภรณ์, "พุทธปรัชญาการศึกษา" เอกสารประกอบคำบรรยาย
วิชาพุทธปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 25 (อัครคำ)

198 สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, 8 กันยายน 2529.

จิตศึกษา เน้นจิต ศึกษาจิต

ปัญญาศึกษา เน้นความรู้ที่ค้นหุ้ได้ เรียกว่า ปัญญาศึกษา

เวลาปฏิบัติให้ปฏิบัติโดยเอาปัญญาไว้ข้างหน้าแล้วปฏิบัติศีลศึกษาให้ถูกต้อง ปฏิบัติสมาธิที่จิตศึกษาให้ถูกต้อง ปัญญาศึกษาก็ยิ่ง ๆ ขึ้นไป จะนำศีลศึกษา และ จิตศึกษาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ส่งปัญญาศึกษายิ่งขึ้นไปอีกจนถึงที่สุดบรรลุมรรคผล นิพพาน ศึกษา 3 เมื่อปฏิบัติแล้วมีผลเกิดขึ้น คือ มรรคผล นิพพาน นี่คือนิศึกษาตามหลักธรรม ธรรมในพระพุทธศาสนา เอาไปปรับกันไม่ได้แบบชาวโลกที่มีอยู่ในโลกปัจจุบัน 199

พระราชวรมณี อธิบายว่า กระบวนการของการศึกษามี 3 ขั้นตอนใหญ่ ๆ เรียกว่า ไตรสิกขา (ศึกษาหรือหลักการศึกษา 3 ประการ) คือ

1. การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีพะ เรียกว่า อธิศีลสิกขา (ศีล)
2. การฝึกอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพและ สมรรถภาพของจิต เรียกว่า อธิจิตตสิกขา (สมาธิ)
3. การฝึกอบรมทางปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้แก้ไขปัญหาลงไปตามแนวทางเหตุผล รู้เท่าทันโลก และชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดมั่นในสิ่งต่าง ๆ กับกิเลส คับทุกข์ได้ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระ ผ่องใสเบิกบาน เรียกว่า อธิปัญญาศึกษา (ปัญญา)

โดยอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่าวิธีแก้ปัญหของอารยชนเป็นพื้นฐาน เรียกตาม คำบาลีว่า อริยมรรค แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน

อริยมรรคมีรายละเอียดของการปฏิบัติ 8 ประการคือ

1. ทศนะ แนวความคิด ความเชื่อถือ ค่านิยมที่ถึงงามถูกต้อง สอดคล้อง กับความเป็นจริง หรือตรงตามสภาวะ เรียกว่า สัมมทิฏฐิ (เห็นชอบ)

2. ความคิด ความคำวิจิตรองเป็นไปในทางสร้างสรรค์ประโยชน์สุข เช่น
คิดในทางเสียสละ หวังดี และความคิดที่บริสุทธิ์ อิงสัจจะ อิงธรรม ไม่เอนเอียง
ด้วยความเห็นแก่ตัว เรียกว่า สัมมสังกัมปะ (คำวิชอบ)

3. การพูดที่สุจริต ตรงความจริง เป็นไปในทางสร้างสรรค์ก่อประโยชน์
ไม่โกหก ไม่หยามคาย ไม่เพ้อเจ้อเลื่อนลอย เรียกว่า สัมมวาจา (วาจาชอบ)

4. การกระทำที่เที่ยงตรง สุจริต เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ทำให้อยู่ร่วมกัน
ด้วยดี ทำให้สังคมสงบสุข เรียกว่า สัมมากรรมันตะ (กระทำชอบ)

5. การประกอบอาชีพที่สุจริต เรียกว่า สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ)

6. การเพียรพยายามในทางที่เที่ยงตรงชอบธรรม เรียกว่า สัมมาวายามะ
(พยายามชอบ)

7. การมีสติกำกับตัว ความคุมใจไว้ให้อยู่กับสิ่งที่เกี่ยวข้องต้องทำในเวลานั้น ๆ
ระลึกได้ถึงสิ่งที่ต้องไข สิ่งที่ต้องทำ สิ่งที่เกี่ยวข้องมีประโยชน์ เรียกว่า สัมมาสติ (ระลึกชอบ)

8. ความมีจิตตั้งมั่น จิตใจดำเนินอยู่ในกิจ ในงาน หรือในสิ่งที่กำหนด
(อารมณ์) ใคสมาเสมอ แน่วแน่ เป็นอันหนึ่งอันเดียว สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน พร้อมทั้งจะไข
งานทางปัญญาอย่างไฉนก็ได้ เรียกว่า สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ) ²⁰⁰

นอกจากนี้ พระราชวรมุนี ยังได้แสดงแนวคิดอีกแง่หนึ่งว่า "กระบวนการ
ของการศึกษากระบวนการของการศึกษา ก็คือ กระบวนการแก้ปัญหาย่างถูกต้อง
หมายถึง กระบวนการทำลายอวิชชาและตัณหา พร้อมกับสร้างเสริมปัญญา ฉันทะ และ
กรุณา ตัณหา ซึ่งเป็นการแก้ปัญหเพิ่มเติม อาจนำมาใช้เป็นกลวิธีขั้นหนึ่งในกระบวนการ
แก้ปัญหาก็ได้ ในเมื่อเป็นอุปกรณของปัญญาและปัญญาคอยกำกับ แต่เป็นวิธีที่ควรหลีกเลี่ยง
ถ้าสามารถหลีกเลี่ยงได้ (เช่น วิธีให้รางวัล)" ²⁰¹

²⁰⁰ พระราชวรมุนี, "ความคิด: แหล่งสำคัญของการศึกษา" การศึกษาศาสตร์
ตามแนวพุทธศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: กราฟิการ์ต, 2526), หน้า 55-56.

²⁰¹ พระราชวรมุนี, ปรัชญาการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
การศาสนา, 2526), หน้า 31-32.

คำว่า อวิชา คือ ภาวะแห่งความไม่รู้ หลงผิด
 ค้นหา คือ ภาวะทะยานอยากคืนรน
 ปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจมองเห็นชัดเจน โดยใช้ความคิดอย่างถูกต้อง
 กรุณา คือ ความรู้สึกที่แผ่แผ่อิสระภาพนั้นออกไปแก่ผู้อื่น
 ฉันทะ คือ ความไม่รู้อุจฉันทะ ต้องการเข้าถึงสาระหรือแก่นแท้ หรือ
 ความดีงามสูงสุดของสิ่งต่าง ๆ และความไม่ทำเพื่อเข้าถึงจุดหมายที่มองเห็นนั้น
 ฉันทะคือความไม่รู้อุจฉันทะ จะเป็นพลังสำคัญในการดำเนินการแก้ปัญหาที่ถูกต้อง 202

กระบวนการของการศึกษาเพื่อทำลายอวิชา-ค้นหา และเสริมสร้างปัญญา-
 กรุณานั้น แบ่งเป็นช่วงตอนสำคัญได้ 2 ตอน คือ

1. ทวีการศึกษาที่แท้ คือ มรรคมืองค์ 8 หรือไตรสิกขา เป็นส่วนที่อยู่ใน
 ตัวบุคคล เกิดขึ้นที่ตัวบุคคลเอง การศึกษาเริ่มขึ้นเมื่อเกิดสัมมาทิฐิ คือ ทวีปัญญาที่
 แท้เบื้องต้น
2. ทวีประกอบของการศึกษา คือ เครื่องเหนี่ยวนำชักจูงให้การศึกษาเกิดขึ้น
 แก่บุคคล เป็นส่วนบุพภาคแห่งการศึกษา และเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนประคับประคองการศึกษา
 มีทวีประกอบ 2 อย่าง คือ
 - 2.1 ทวีประกอบภายนอก ได้แก่ ปรโตโฆสะ คือ เครื่องชักจูงภายนอก
 ฝ่ายที่ตีโดยเฉพาะ คือ กัลยาณมิตร ทั้งผู้ที่เสวนาคบหาใกล้ชิด และที่นิยมเยี่ยงอย่าง
 หมายถึง สิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น บิดา มารดา ครูอาจารย์ เพื่อน สื่อมวลชนที่ดี
 เป็นต้น
 - 2.2 ทวีประกอบภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ คือ ความรู้จักคิด
 หรือคิณุกวีชิ หมายถึง คิดแยกแยะวิเคราะห์ให้เห็นตามสภาวะของสิ่งนั้น ๆ สืบสาว
 หาเหตุผลแท้ที่จลลออก เป็นต้น 203

202 พระราชมุนี, ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 27-29.

203 เรื่องเดียวกัน, หน้า 36-37.

และพระราชวรมณี กล่าวถึง ในแง่ของพระพุทธศาสนาถือว่า "พุทธศึกษาและ
จริยศึกษา คือ ชันเดียวกัน เป็นตัวการศึกษาที่แท้จริง พละศึกษา ต้องการให้คน
สามารถควบคุมนำเอาพลังทางร่างกายนี้ไปใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ เพื่อการ
ดำเนินชีวิตที่ดี และการแก้ปัญหาของมนุษย์ จึงต้องหมายถึงมีความเข้มแข็งในทางจิตใจ
ด้วย" 204

สุนทร ๗ รังมี กระบวนการเรียนการสอนควรใช้หลักจริยสัง 4 คือ

1. สอนในรู้จักปัญหา (รู้จักทุกข์)
2. สอนในรู้จักสาเหตุของปัญหา (รู้จักเหตุให้เกิดทุกข์)
3. สอนในรู้จักการขจัดปัญหา (รู้ความดับทุกข์)
4. สอนวิธีแก้ปัญห (รู้จักวิธีปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์)

ถ้าหาให้ถูกวิธีเด็กจะไม่เบื่อ ทำตามลำดับชั้น 205

บุญจวน อินทรกำแหง โคธธิบายกระบวนการของการศึกษาไว้ว่า

ในการที่จะจัดการศึกษา ซึ่งเป็นต้นว่า โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาในทุกระดับ
นั้น ควรจะจัดการศึกษาอย่างไร ก็เน้นที่วิธีการจัดการในเรื่องการจัดสิ่งแวดล้อม
ของการจัดการศึกษาที่จะช่วยส่งเสริมการศึกษาให้เป็นไปได้ตามพุทธปรัชญาการศึกษา
คือ ที่เป็นที่หัวใจพระพุทธศาสนาที่ว่า ไม่ยึดมั่นถือมั่นในมากยิ่งขึ้น เกี่ยวกับเราจะ
เห็นว่าสถาบันการศึกษาต่าง ๆ มีการก่อสร้างอาคารเรียนในราคาแพง แลวก็
ส่งเสริมสิ่งที่จะทำให้ให้นักเรียนมีความยึดมั่นถือมั่น ผูกพันในสิ่งของที่เรียกว่าเป็นวัตถุ
อันจะเป็นสัญลักษณ์ว่าให้เกิดความภาคภูมิใจในสถาบันการศึกษาของตน ซึ่งการ
ส่งเสริมให้เด็กมีความภาคภูมิใจในสถาบันการศึกษาของตน โดยยึดมั่นเอาในเรื่อง
ของอาคารสถานที่อันเป็นสิ่งแวดล้อมของสถาบันการศึกษานั้น อยากจะพูดว่าเป็น
การยึดมั่นในสิ่งที่ย่อยชางนอกตัวเรา มันไม่ใช่เป็นการส่งเสริมให้เด็กหรือใหญ่เรียน
เกิดความรู้สึกที่จะมองเห็นความเป็นแก่นสารของการศึกษานั้นใด ในส่วนที่เป็น
สิ่งแวดล้อมทางการศึกษา ถ้าหากว่าจะจัดให้มีความเรียบง่ายมากยิ่งขึ้น เพื่อให้

204 พระราชวรมณี, ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 111-115.

205 สัมภาษณ์ สุนทร ๗ รังมี, 28 สิงหาคม 2529.

สอดคล้องกับการที่จะส่งเสริมหรือกระตุ้นให้ผู้เรียนลดละความยึดมั่นถือมั่นในสิ่ง
น้อยลง ๆ คิดว่าการสร้างสภาพสิ่งแวดล้อมของสถาบันการศึกษาที่เน้นความ
เรียบง่ายจะเป็นประโยชน์ และส่งเสริม ในเรื่องการไม่ยึดมั่นถือมั่น นอกจากนั้น
ยังจะโดดเด่นในทางอ้อม หรือประโยชน์ในทางอ้อมเกิดขึ้นอีก ก็เพื่อประหยัด
ค่าใช้จ่าย ในขณะที่เศรษฐกิจของชาติบ้านเมือง ของส่วนรวม กำลังอยู่ในสภาวะ
ที่เรียกว่าตกต่ำ หรือที่วาพหุติกรรมไปเป็นอันมาก" 206

วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ โค้กกล่าวไว้ว่า "กระบวนการของการศึกษาเริ่มต้นให้
วิเคราะห์คนก่อนว่าแต่ละคนมีพื้นเพ อุปนิสัยเป็นอย่างไร ควรจะใช้วิธีใด บางคนเริ่ม
ด้วยการให้จำ คิด หรือทำ" 207

ประสาร ทองภักดี โค้กแสดงความคิดเห็นไว้ว่า กระบวนการของการศึกษา
ระบบการศึกษาของพระพุทธเจ้า จัดเป็นองค์ศึกษา 3 คือ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)

ศีล โค้กแก่ ความประพฤติเรียบร้อยทางกาย และวาจา ความประพฤตินี้มี
ละเอียดและหยามนิกกันตามประเภทของบุคคล พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติข้อปฏิบัติใน
เรื่องศีลไว้แตกต่างกัน คือ ศีล 5, ศีล 8, ศีล 10, ศีล 227 และ ศีล 311

สมาธิ โค้กแก่ การทำจิตให้แน่วแน่มั่นคงเป็นหลักการควบคุมตนเอง

ปัญญา โค้กแก่ ความรอบรู้ การศึกษาเล่าเรียนวิชาการทุกแขนง เรามุ่งให้
เกิดปัญญา ต่องการในสิ่งที่ยังไม่มีใคร 208

วสิน อินทสระ โค้กพูดถึงกระบวนการเรียนการสอนตามแนวพุทธว่า
กระบวนการเรียนการสอนตามแนวพุทธนั้นยังไม่โดดเด่นเท่าที่ควร ที่เป็นอย่างนี้ก็เพราะว่า

206 สัมภาษณ์ รัชจวน อินทรกำแหง, สวนโมกขพลาราม, 28 ตุลาคม 2529.

207 สัมภาษณ์ วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

208 สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, มหาวิทยาลัยบูรพา 4 กันยายน

1. บุคลากรที่สอนพุทธศาสนายังน้อย ยังไม่มีเพียงพอ ผลิตภัณฑ์ที่มีความรู้ทางพุทธศาสนาน้อยไป ไม่มีการมุ่งผลิตโดยตรง มีแต่โดยทางอ้อม ครูที่สอนประวัติศาสตร์ เราเอาครูที่จบเอกประวัติศาสตร์ ครูที่สอนวิทยาศาสตร์ ก็เอาครูที่จบวิทยาศาสตร์ เป็นต้น แต่พอครูสอนจริยธรรมก็ไม่มีครูที่จบทางจริยธรรม กลายเป็นว่าจับคนไหนคนนี่มาสอน ใครจะสอนก็ได้

2. สื่อการเรียนการสอนยังน้อย โดยเฉพาะเทคโนโลยีที่นำมาใช้สอนพุทธศาสนามีน้อยมาก

3. ครอบครัวยุคใหม่ไม่ค่อยเอาใจใส่อบรมเด็กให้เป็นคนดี และไม่อบรมให้เด็กเป็นพุทธ ใช้วิถีชีวิตแบบพุทธ ซึ่งเป็นชีวิตที่เรียบง่าย มีความสงบสุข เป็นเพราะว่า หัวหน้าครอบครัวยังไม่ใส่ใจ

ส่วน กระบวนการเรียนการสอนในทางวัดก็ด้อย เพราะที่ขาดผู้ทรงคุณวุฒิ และไม่มีอุปกรณ์ 209

สมน อมรวิวัฒน์ ได้ขยายถึงกระบวนการของการศึกษาว่า กระบวนการศึกษา จะต้องทำต่อเนื่องกันเป็นระบบ ตั้งแต่ Input → Process → Output

Input ในกระบวนการศึกษา ได้แก่ บุคคลและวัตถุ แต่ตามหลักของพระพุทธศาสนาจะเน้นบุคคลมากกว่าวัตถุ

บุคลากรในกระบวนการศึกษา ได้แก่ บุคลากรต่าง ๆ ได้แก่ ครู นักเรียน ผู้ปกครอง ผู้บริหาร บริการด้านวัตถุ ได้แก่ งบประมาณ สถานที่ ตำรา ทรัพย์สินต่าง ๆ และเวลาในค่านของพุทธจะใช้ธรรมชาติแวดล้อมเป็นสำคัญ

ในกระบวนการเรียนการสอน ทุกฝ่ายจะต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ซึ่งศาสตราจารย์ สมน อมรวิวัฒน์ ให้นำหลักการนี้มาใช้ในการเรียนการสอนด้วยวิธีจากใจถึงใจ ซึ่งจะเสนอในต่างประเทศ

Output คือ การพัฒนาตัวบุคคลจากความไม่รู้ เป็นผู้รู้ จากความชั่ว ไปสู่ความดี จึงเป็นการพัฒนาสังคมที่สันติสุข ²¹⁰

วิทย์ วิศทเวทย์ ได้กล่าวว่ กระบวนการศึกษา ได้แก่ ศิล สมาธิ ปัญญา
 ศิล คือ การปฏิบัติตนในทางที่ชอบ ไม่ผูกพยาบาท ฯลฯ เป็นบันไดขั้นต้น
 สมาธิ คือ การพยายามทำให้จิตใจสงบ เพื่อให้มีความพร้อมไตร่ตรองหา
 ความจริงต่อไป 2 ขั้นนี้สัมพันธ์กันและกัน เริ่มที่ศิลปทำให้เกิดสมาธิ และสมาธิก็ทำให้
 เกิดศิลป์ เป็นวงกลมที่สูงขึ้น

ปัญญา เมื่อศิลปกับสมาธิสูงขึ้น ก็จะทำให้เกิดปัญญา ²¹¹

ศักดา ปรากฏประทานพร กล่าวว่า การจัดการศึกษาเป็นกระบวนการ
 เรียนรู้ที่ดำเนินต่อเนื่องไปตลอดชีวิตของมนุษย์ และเกิดขึ้นทั้งในสถานโรงเรียนและ
 ในสถานอื่น ๆ ในสังคม

ทั้งนี้จะต้องสร้างบรรยากาศให้เอื้อต่อการเข้าถึงความเป็นไทยของมนุษย์ ก็คือ
 ฝ่ายปกครองท้องถิ่น ผู้บริหารท้องถิ่น จะต้องทำงานอย่างสุจริต ยุติธรรม และเคารพ
 ในสิทธิของราษฎรในด้านการบริหารการศึกษา จะต้องกระทำในลักษณะที่เป็น
 ประชาธิปไตยที่สุด ผู้บริหารจะต้องใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นจากทุกฝ่าย และปฏิบัติ
 ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาเสมอกันหมด ²¹²

วิบุษ วิเชียรโชติ อธิบายเรื่องการเรียนรู้ไว้ดังนี้

การเรียนรู้ตามนัยแห่งปรัชญาการศึกษาาระบบอารยนิยม ก็คือ กระบวนการปรับปรุง
 เปลี่ยนแปลง แกไขระบบพฤติกรรมประจำบุคลิกภาพและประจำบทบาท เพื่อให้

²¹⁰ สัมภาษณ์ สุนน อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

²¹¹ สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 7 ตุลาคม 2529.

²¹² ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษาระดับพื้นฐาน, หน้า 165.

บุคคลและสังคมพัฒนาศักยภาพของตน จนสามารถบรรลุถึงอุดมการณ์แห่งความสุข ความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม

จุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ นั้น อาจจะเกิดขึ้นได้ทุกจุดในระบบพฤติกรรม กล่าวคือ อาจเกิดขึ้นเนื่องจากการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง แกไขสิ่งแวดล้อมภายนอก หรือ สิ่งแวดล้อมภายใน หรืออาจเกิดขึ้นเนื่องจากการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และ แกไขพฤติกรรมทางกาย และทางวาจา โดยตรงก็ได้ แต่ผลสุดท้ายย่อมจะส่งผล ให้มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และแกไขระบบพฤติกรรมทั้งระบบ

ในกระบวนการเรียนรู้ จำเป็นต้องศึกษาความแตกต่างระหว่างบุคคลให้ชัดเจน เพื่อจะได้ออกประสบการณ์ให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งมีประสิทธิภาพ และเกิด ประสิทธิภาพสำหรับแต่ละบุคคล เพราะสิ่งแวดล้อมอย่างเดียวกัน อาจมีความหมาย มีค่า และมีผลสำหรับบุคคลแต่ละคนไม่เหมือนกันหรือไม่เท่ากัน ²¹³

กิตติมา ปรีศศิลากร ในทัศนะในเรื่อง วิธีการเรียนรู้ทางพุทธศาสนาว่า เน้นถึงวิธีการเรียนรู้ว่ามีองค์ประกอบในการเรียนรู้ 5 ประการ คือ

- การฟัง
- การจำ
- การสาธยาย (หมายถึงการทบทวนย่อย)
- การเพ่งพินิจด้วยใจ
- การเข้าใจชัดเจนและถูกต้อง ²¹⁴

วไลพร ภูฎาทานนท์ มหาสารคาม กล่าวไว้ว่า วิธีการเรียนรู้แบบพุทธ นั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงวิธีการเรียนรู้ว่า มีองค์ประกอบ 5 ประการ คือ

1. การฟัง หมายถึง การฟังด้วยความตั้งใจ ความสนใจฟัง พร้อมด้วย กำหนดข้อที่ควรกำหนด เรียกว่า ฟังโดยเคารพ การฟังมีความสำคัญในการศึกษา

²¹³ วีรยุทธ วิเชียรโชติ, ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า 32-33.

²¹⁴ กิตติมา ปรีศศิลากร, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับ ปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: อักษรวิมพิท, 2523), หน้า 138.

อยู่เสมอ เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้คนได้ประสบการณ์

2. การจำได้ หมายถึง การฟังแล้วจำได้ อ่านแล้วจำได้ หรือเขียนแล้วจำได้ การทำเครื่องหมายต่าง ๆ เพื่อช่วยจำ การจำได้ (สัญญา) หมายถึง ความสามารถในการรับเรื่องต่าง ๆ ที่ผ่านมาจากประสบการณ์ไว้ได้

3. การสาธยาย หมายถึง การอ่านบททวนบ่อย ๆ การพูดถึงเนื้อหาวิชานั้นบ่อย ๆ การบรรยายเรื่องบ่อย ๆ หรือการตั้งปัญหาและหาการตอบปัญหานั้นด้วยตนเอง และการท่องโดยตรง

4. การเพ่งพินิจด้วยใจ หมายถึง การเอาใจติดตามพินิจดู จนความรู้ปรากฏที่ใจหรือเห็นความรู้ด้วยใจ เกิดความสามารถในการหวนคิดเห็นเนื้อหาวิชาเป็นข้อเป็นตอน ผู้ศึกษาสามารถฝึกใช้วิธีการข้อนี้ด้วยตนเอง

5. แหงทะลุเข้าถึงความถูกต้องด้วยทัศนะ หมายถึง ความเข้าใจที่แจ่มแจ้งอย่างถูกต้องภายใต้แสงสว่างแห่งทัศนะที่ถูกต้อง เข้าถึงความถูกต้องที่ถูกต้อง เป็นการแน่วแน่ในตนเองว่าจะอะไรผิดอะไรถูก ใคร ๆ จะชักนำให้เข้าใจผิดไปทางอื่นไม่ได้ ข้อนี้จึงหมายถึงความรู้อย่างแท้จริงปรากฏใสสะอาดชัดเจน วิธีการศึกษาข้อนี้ทำให้ผู้ศึกษาเข้าถึงเหตุผลที่ถูกต้องด้วยตนเอง

พอจะสรุปได้ว่า การเรียนรู้ในพุทธศาสนานั้น คือ การเรียนรู้ในทางที่จะทำให้พ้นทุกข์ เป็นการเรียนรู้ได้จากการมองทุกสิ่งทุกอย่างตามสภาพความเป็นจริงของมัน 215

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ในความเห็นเรื่องกระบวนการศึกษาตามหลักพุทธศาสนาว่า แบ่งเป็น 2 สาย แบ่งตามความสามารถของผู้เรียน คือ

1. สายอาคาริยวิสัย (ฆราวาส)

215 วไลพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม, จิตวิทยาพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, 2527), หน้า 126-127.

2. สายอนาคาริกวิธี (บรรพชิต) 216

จะเห็นได้ว่ากระบวนการของการศึกษา ก็คือ กระบวนการเสริมสร้างให้เกิดปัญญาในทางที่ชอบตามหลัก คือ สมภาณี ปัญญา การปฏิบัติตนในทางที่ชอบ การพยายามทำจิตให้สงบ และการรู้แจ้งในสิ่งนั้น ๆ โดยจิตสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับผู้เรียน

กระบวนการของการศึกษาในแนวพุทธปรัชญา จากผู้เชี่ยวชาญสรุปได้ว่าเป็น การพัฒนาศักยภาพของบุคคลที่มีการกระทำต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ ด้วยกระบวนการของ คือ สมภาณี ปัญญา คือ ความประพฤติกิจใจที่มีคุณภาพ มีความรู้ความเข้าใจ

สถาปนการศึกษา

สถาปนการศึกษาควรจักใหม่ทั้งการให้การศึกษา ความรู้ทางวิชาการ วิชาชีพ และความเข้าใจใส่ใกล้ชีวิตระหว่างผู้สอน ผู้เรียน ฝึกฝนให้ผู้เรียนรู้จักคิด คือ ต้องมีความเป็นกัลยาณมิตร และเน้นให้เกิดโยนิโสมนสิการ²¹⁷ นอกจากนี้ สถาปนการศึกษาเป็นสถาปนที่พัฒนาความเจริญทางร่างกายและจิตใจ และสร้างแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียน และมีหน้าที่ผลิตผู้เรียนที่ฝึกอบรมตนเอง สามารถช่วยเหลือผู้อื่น ๆ ได้ และทำหน้าที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมได้²¹⁸

สมเด็จพระญาณสังวร โภคธำมรงค์สังวร โคกฉ่ำถึงสถาปนการศึกษาไว้ดังนี้

²¹⁶ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, พุทธศาสน์ (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 117.

²¹⁷ สัมภาษณ์ พระราชวรมุนี, 30 กันยายน 2529.

²¹⁸ สมณ อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ, หน้า 80.

"สถาบันการศึกษาควรมีลักษณะแบบเดียวกัน และมีหลักสูตรที่เป็นไปตามแนวพุทธธรรม ประกอบด้วย ส่วนสถานที่ที่เกี่ยวข้องส่วนหนึ่งจัดให้ร่มรื่นหรืออย่างไร ก็เสนอแนะไปเท่าที่จะปฏิบัติได้ เช่น ประโยชน์ปัจจุบันเรื่องอาชีพ ทองคำนี้ถึงสภาพแวดล้อม ควรมีอาชีพพื้นฐานชีวิตของการอะไรไปบ้าง เช่น บัณฑิต 4 เพื่อให้สามารถเลี้ยงตนเอง ครอบคลุม มีรายได้พอที่จะจับจ่ายได้ ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน บางคนสำเร็จปริญญาแล้วหางานทำไม่ได้อีกมาก น่าจะปรับปรุงหลักสูตรศึกษา สิ่งที่ควรเน้นคือจะอบรมอะไรที่จะไม่โทษคนถึงถิ่นของตน เช่น ลูกชานาเรียนแล้วก็ไม่ไปทำอะไรทำนา ไม่กลับไปปฏิบัติหน้าที่ของตน" 219

พระพุทธศาสนิกชน โคธิบายถึงสถาบันการศึกษาไว้ว่า "สถาบันการศึกษาเป็นที่อบรมเยาวชนให้เป็นคนดี โดยหลักธรรมะ อบรมให้เขาเป็นบุตรที่ดี เป็นศิษย์ที่ดี เป็นเพื่อนที่ดี เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ เป็นสาวกที่ดีของศาสนา และให้เขาเป็นมนุษย์ที่เต็ม" 220

พระราชวรมุนี โคธิกล่าวถึงสถาบันการศึกษาดังนี้ "สถาบันการศึกษาควรจัดให้มีทั้งการให้การศึกษาหาความรู้ทางวิชาการ วิชาชีพ และความเอาใจใส่ใกล้ชิดระหว่างครู และนักเรียน คือ ทอมีทั้ง โยนิโสมนสิการ และความเป็นกัลยาณมิตร" 221

พระโสภณคณาภรณ์ โคธิกล่าวถึงสถาบันการศึกษาไว้ว่า "สถาบันการศึกษาควรมีสภาพแวดล้อมที่ดี เกื้อกูลต่อการศึกษา เช่น มีความสงบ มีอากาศดี ร่มรื่น อยู่ในสภาพที่ดีแล้วสบายใจ ทำใจให้ถึงพร้อมที่จะเข้าไปศึกษาเล่าเรียน โรงเรียนที่ดี หมายถึง มีสถานที่ สภาพภูมิอากาศ มีร่มไม้ มีอากาศดี มีบุคคลดี เนื้อหาวิชาที่นำมาเรียนดี เกื้อกูลต่อคนและสถานที่ เหล่านี้เป็นอุปกรณ์การศึกษาได้ จะเป็นประโยชน์มาก" 222

219 สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, วัดบวรนิเวศวิหาร, 29 เมษายน 2529.

220 สัมภาษณ์ พุทธศาสนิกชน, สวนโมกขพลาราม, 28 ตุลาคม 2529.

221 สัมภาษณ์ พระราชวรมุนี, วัดพระพิเรนทร์, 29 เมษายน 2529.

222 สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, วัดบวรนิเวศวิหาร, 15 กันยายน 2529.

รัญจวน อินทรกำแหง "สถาบันการศึกษาควรมีสภาพแวดล้อมที่เรียบง่าย ส่งเสริมให้มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ให้เด็กได้สัมผัสกับธรรมชาติ จะทำให้เขาลดละความอยาก ความต้องการทางวัตถุลงได้" 223

สุนทร ๗ รังมี โค้ทุดถึงสถาบันการศึกษาตามแนวพุทธ "ควรจัดบรรยากาศ และจัดสภาพแวดล้อมให้ดี ให้เด็กมีความคุ้นเคยกับสภาพแวดล้อมที่ดี ชักจูงเด็กไปในทางที่ดี มีจุดประสงค์ให้นักเรียนมีความรู้ดี และความประพฤติดี ดังนั้น การจัดโรงเรียนให้มีสภาพเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดีตามอุดมคติ เป็นสิ่งที่ควรทำ พุทธศาสนาสอนว่าสภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้บุคคลเป็นคนดีหรือคนไม่ดี" 224

ประสาร ทองภักดี โค้ให้ความคิดเห็นดังนี้ "สถานศึกษาในทางพระพุทธศาสนา ใช้ธรรมชาติทุกหนทุกแห่งที่เป็นธรรมชาติถือเป็นสถานศึกษาทั้งหมด โดยมีเงื่อนไขว่า ต้องมีลักษณะเป็นกายวิเวก คือ ปราศจากสิ่งรบกวน จิตวิเวก คือ ปราศจากใจรบกวน อุปวิเวก คือ ปราศจากการรบกวน ซึ่งเป็นที่สงบและเหมาะสม" 225

วิทย์ วิศทเวทย์ โค้กล่าวถึงสถานศึกษาไว้ว่า "ต้องเป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา ไม่สอนให้คนแข่งขันกันเห็นแก่ตัว สอนให้แข่งขันกับตัวเอง ไม่แข่งขันกับผู้อื่นเพราะสวนทางกับพุทธ" 226

223 สัมภาษณ์ รัญจวน อินทรกำแหง, สวนโมกขพลาราม, 28 ตุลาคม 2529.

224 สัมภาษณ์ สุนทร ๗ รังมี, ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 28 สิงหาคม 2529.

225 สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, 4 กันยายน 2529.

226 สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 7 ตุลาคม 2529.

วิจิตร เกศววิสิษฐ์ ได้พูดถึงสถานศึกษาว่า "สถานศึกษาเป็นแบบมีชั้นเรียน หรือไม่มีชั้นเรียนก็ได้ แต่ควรเป็นที่สร้างความรู้และศีลธรรม ข้อสำคัญ คือ ระบบ จริยธรรมในสถานศึกษาเป็นสิ่งสำคัญที่สุด" 227

สุนน อมรวิวัฒน์ ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานศึกษาว่า "เป็น สถานศึกษาที่จัดกระบวนการทางการศึกษาอย่างมีระบบ สถานศึกษาต้องเป็นธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนผู้สอน สร้างสิ่งแวดล้อมที่สะอาด สงบ ไม่เน้นวัตถุ ไม่ใช่ที่ที่น่าเท็กมากักขัง สถานศึกษาที่แท้จริงจะต้องเปิดกว้างไปสู่บ้าน ชุมชน และมีบทบาทใกล้ชิดกับผู้ปกครอง" 228

นอกจากนี้ สุนน อมรวิวัฒน์ ยังได้เสนอแนะการจัดสภาพแวดล้อมและ บรรยากาศในการศึกษา จะต้องมียุทธศาสตร์ดังนี้คือ

1. มีความสงบ ไม่ใช่ข่มขู่บังคับห้ามนักเรียนพูด แต่เน้นที่การสำรวจ กาย วาจา ฝึกหัดให้รู้ตัวเสมอว่าคนกำลังทำอะไร คิดอะไร การสนทนาซักถามปรึกษาหารืออย่างสำรวจตน
2. จัดห้องเรียนให้ใกล้ชิดธรรมชาติ สามารถนำธรรมชาติเข้าสู่ชั้นเรียน และนำนักเรียนไปสู่สิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ ซึ่ให้เห็นความจำเป็นที่จะสงวนรักษา ความเป็นธรรมชาติไว้ในด้านความสวยงาม และเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต
3. ความแปลกใหม่ เปลี่ยนแปลงไม่จำเจ เช่น การจัดห้องเรียนตาม ลักษณะวิชาที่เรียน เปลี่ยนกลุ่มนักเรียน เปลี่ยนรูปแบบการจัดที่นั่งเรียน ช่วยให้ ผู้เรียนเกิดความสนใจ ไม่เบื่อหน่าย

227 สัมภาษณ์ วิจิตร เกศววิสิษฐ์, ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 15 สิงหาคม 2529.

228 สัมภาษณ์ สุนน อมรวิวัฒน์, ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2 ตุลาคม 2529.

4. สะอาก มีระเบียบ และเรียบง่าย เป็นการฝึกลักษณะนิสัยให้แก่ผู้เรียน
โรงเรียนไม่จำเป็นต้องหรูหรา ราคาแพง ครูผู้สอนอาจจะราคาถูกแต่เป็นห้องเรียนที่ดี
สะอาก เรียบร้อย อยู่เสมอ 229

ศักดา ปรากฏประทานพร ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า

สถานศึกษาไม่ควรตั้งอยู่ห่างไกลจากชุมชนมาก จนเป็นการไม่สนับสนุนการ
ไปเรียน เพราะถ้าจะให้ผู้เรียนของเดินวันละหลาย ๆ กิโลเมตรไปเรียน เขา
อาจทอดอหรือมีสิ่งอื่นเป็นอุปสรรค ทำให้เขาไปเรียนไม่ได้ สถานศึกษามีไข
สถานศึกษาสำหรับเด็กวัยเรียนเท่านั้น ผู้ใหญ่ซึ่งพบวัยเรียนมาแล้วก็ควรไ้รับ
การส่งเสริม (แต่ไม่ใช่บังคับ) ให้ไปศึกษาหาความรู้ด้วย ซึ่งก็จะเป็นโอกาสที่
ที่เราจะสามารถสร้างทัศนคติที่ดีต่อชุมชน และประเทศ และให้ทุกการฝึกอบรม
ทางคุณอื่น ๆ ให้แก่พวกเขา ถึงแม้ว่าอนาคตของชาติจะขึ้นอยู่กับเด็ก แต่อย่า
ลืมว่าปัจจุบันประเทศชาติขึ้นอยู่กับผู้ใหญ่ 230

ดังนั้น สถาบันการศึกษาควรที่จะจัดสภาพแวดล้อมที่ดี มีความเรียบง่าย มี
ความเป็นธรรมชาติ มีความร่มรื่น ความสงบ มีอากาศดี เป็นที่สร้างความรู้ทาง
วิชาการ ทางอาชีพ ให้มีศีลธรรม จริยธรรม มีความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้สอนผู้เรียน
เพื่อพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นคนดี

สรุปจากผู้เชี่ยวชาญได้ว่า สถานศึกษาจะต้องมีบรรยากาศเกื้อกูลต่อความ
สัมพันธ์ที่ดี เป็นที่อบรมและให้ความรู้พื้นฐานอันจำเป็นต่อชีวิต มีสภาพแวดล้อมเป็น
ธรรมชาติ เข้าถึงวัด บ้านและชุมชน

229 สุนน อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ,
หน้า 80.

230 ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 167-168.

ผู้บริหาร

โคมีผู้กล่าวถึงผู้บริหารตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาไว้ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ โคให้ความเห็นว่า "ผู้บริหาร คือ ผู้นำต้องมีหลักการบริหาร ให้ได้ผลอย่างในความหมายธรรมะ ก็ให้บรรลุนิพพาน ไม่ต้องพูดว่าบริหารครูในโรงเรียน ในบ้านเมืองอย่างไร แต่ความหมายที่สำคัญของผู้บริหารจะต้องยกสถานะทางวิญญาณ ของยุวชนให้สูงขึ้น บริหารให้สำเร็จอย่างนี้ไซ้โค บริหารในลักษณะที่ยกสถานะทาง วิญญาณของเด็ก ๆ ให้สูงขึ้น จนเป็นมนุษย์ที่พิเศษในโลก" ²³¹

พระโสภณคณาภรณ์ โคแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับผู้บริหารว่า จะต้องมีความรู้ มีความคิดดี มีความสามารถดี มีความประพฤติดี ซึ่งความสามารถมี 3 ระดับ

- มีความสามารถที่จะรักษาสถานภาพขององค์กรที่บริหารอยู่ได้
- มีความสามารถพัฒนางานที่มีอยู่แล้วให้ก้าวหน้าต่อไป
- มีความสามารถในการบุกเบิกสร้างสรรค์ กล่าวคือ กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดง กล้าพูด

มีความคิดดี คิดชอบ คิดโต และมีคุณธรรม โดยเฉพาะมีคุณธรรมที่ประกอบด้วยพรหมวิหาร ธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ²³²

สุมน อมรวิวัฒน์ โคให้ความเห็นว่า "ผู้บริหารจะต้องมีพรหมวิหาร 4 คือ มี เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา" ²³³

ประสาร ทองภักดี โคแสดงความคิดเห็นว่า "ผู้บริหารสถาบันการศึกษาต้องบริหารตนเองเป็นตัวอย่าง โดยตั้งมั่นในคุณธรรมความดี" ²³⁴

²³¹ สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

²³² สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์ 15 กันยายน 2529.

²³³ สัมภาษณ์ สุมน อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

²³⁴ สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

วสิน อินทสระ ไต่พุดถึงผู้บริหารคือ "ผู้บริหารควรอยู่ในธรรมของผู้บริหาร
ซึ่งมีพรหมวิหาร 4 เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา" 235

วิจิตร เกศวิสิษฐ์ ไต่แสดงความคิดเห็นว่า "ผู้บริหารที่ดี คือ ควรเป็น
คนดี รักเด็ก สนใจเด็ก" 236

สุนทร ฃ รังมี ไต่แสดงความคิดเห็นว่า "ผู้บริหารควรใช้หลักพรหมวิหาร 4
ฆราวาสธรรม 4 หลักสังคหวัตถุ 4 " 237

พระราชวรมณี ไต่กล่าวถึงหลักพรหมวิหาร 4 หลักฆราวาสธรรม 4, หลัก
สังคหวัตถุ 4 ไว้ดังนี้

หลักพรหมวิหาร 4 (พระราชวรมณี พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวล
ธรรม)

1. เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข มีจิต
อันแผ่ไมตรี และคิดหาประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า
2. กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์
3. มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจเอนงไสมันเทิง
4. อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตาม
ที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง 238

235 สัมภาษณ์ วสิน อินทสระ, 5 กันยายน 2525.

236 สัมภาษณ์ วิจิตร เกศวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

237 สัมภาษณ์ สุนทร ฃ รังมี, 28 สิงหาคม 2529.

238 พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (กรุงเทพฯ-
มหานคร: กานสุทธาการพิมพ์, 2528), หน้า 148.

หลักธรรมาธรรม 4 (พระราชวรมณี พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม)

1. สัจจะ คือ ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุทฺจจริง ทำจริง
2. หมะ คือ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ
ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา
3. ซันติ คือ ความอดทน ทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่
หวั่นไหว ไม่ทอดถอย
4. จาคะ คือ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบาย และผลประโยชน์
ส่วนตนได้ ใจกว้าง 239

หลักสังคหวัตถุ 4 (พระราชวรมณี พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม)

1. หาน คือ การให้
2. ปิยวาจา คือ วาจาเป็นที่รัก หรือวาจาซาบซึ้งใจ กล่าวคำสุภาพ
ไพเราะอ่อนหวาน สมานสามัคคี
3. อัถตจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์
ช่วยแก้ไข ปรับปรุง ส่งเสริมในทางจริยธรรม
4. สมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอตนเสมอปลาย ร่วมสุข
ร่วมทุกข์ ร่วมรับร่วมแก้ไข

หลักพุทธธรรมทั้ง 3 หลักดังกล่าว ถ้าใครสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้
เหมาะสมก็จะเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติหน้าที่ของครูเป็นอย่างมาก 240

รัฐจวน อินทรกำแหง ได้อธิบายถึงผู้บริหารไว้ดังนี้คือ

ผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารการศึกษาเชื่อว่าเป็นผู้มีคุณธรรม หมายความว่า
เป็นผู้ที่มีความดี มีความเสียสละในการที่จะทำงานแต่อยากจะได้เสนอให้ผู้บริหาร

239 พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 135.

240 เรื่องเดียวกัน, หน้า 167.

ไต่เพิ่มอีก 1 ข้อ ในจิตใจของท่านก็คือเพิ่มความเป็นผู้มีธรรมะ อยากรจะบอกว่ามีคุณธรรม หรือมีธรรมะ มันไม่เหมือนกันที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ การเป็นผู้มีคุณธรรม คือ เป็นผู้ที่มีคุณธรรมความดี ท่องการที่จะอบรมสั่งสอนผู้เรียนที่ใครถือว่าเป็นลูกศิษย์ ให้เป็นคนมีคุณธรรมความดี ทำคนให้เป็ประโยชน์แก่อื่น แก่สังคม แต่ในขณะที่เดียวกัน ผู้มีคุณธรรมนั้นยังมีความทุกข์ คือ จิตใจยังระคนอภัยความทุกข์ เพราะเหตุว่าเมื่อนำความดีแล้ว ก็อดที่จะยึดมั่นถือมั่นในความดีนั้นว่าเป็นของนั้น แลวก็พร้อมที่จะมีหวังว่าจะใคร่รับสิ่งใดตอบแทนมาจากการทำความดีนั้นไม่ไ้ และจิตใจก็ยังเป็นทุกข์ เพราะฉะนั้น ถ้าหากผู้เป็นผูบริหารสร้างสมความเป็นผู้มีธรรมะ คือ ความเข้าใจหัวใจของธรรมะที่ว่า "สัพเพ ชมฺมา นาสํ อภินิเวนาสาย" แลวก็นำเรื่องนี้เป็นกรปฏิบัติ ก็จะต้องคล้องกับคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงสอนอยู่เรื่องเดียว คือ เรื่องของความทุกข์ และความดับทุกข์ จะเป็นจิตที่มีความทุกข์นั้น จะเป็นจิตที่แรงแกรงเครียดหนักหน่วง แลวไม่ซำก็อ่อนเปลี้ยหมดกำลัง พอจิตหมดกำลัง แลวร่างกายจะแข็งแรงแกรงก็ตาม ร่างกายก็พอลอยเปลี้ยไปตามจิตควย เพราะจิตนั้นเป็นดั่งงูจวน จิตสังไหวจาออกนอกลายนืออย่างนั้น เป็นดั่งสังไหวกายเป็นผู้ทำเช่นนั้น ๆ ถ้าจิตอ่อนเปลี้ยเสียแล้ว จิตนั้นจะขาดทั้งสติและปัญญา จึงสมควรที่จะไปพยายามฝึกฝนอบรมจิตใจเขาไกล หรือนำเอาธรรมะของที่เขาไปปฏิบัติใหม่มากยิ่งขึ้น ๆ แลวท่านผูบริหารเองก็จะสามารถปฏิบัติงานด้วยความสนุกสนาน รื่นเริง เบิกบาน แจ่มใส เพราะมีความตั้งใจพอใจในการที่ใครสามารถนำหน้าที่เพื่อนหน้าที่ใครอย่างถูกต้องเหมือนอย่างที่ท่านจะใคร่สั่งสอน อบรมผู้ที่ใคร่ชื่อว่าศิษย์ นั้นก็คือ การชักเกลาความยึดมั่น ถือมั่น แมแต่ในสิ่งที่เรียกว่าเป็นความดีของตนเองที่จิตใจของตนจะใคร่เป็นผู้พ้นทุกข์ ²⁴¹

จะเห็นได้ว่า ผู้บริหารจะต้องเป็นคนที่มีหลักธรรมประจำใจ มีความคิดที่ประพฤติดนเป็นแบบอย่างที่ดี และต้องแก้ปัญหาต่าง ๆ ใดเป็นอย่งดี

สรุปได้ว่าผู้บริหารตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาจากผู้เชี่ยวชาญจะต้องเป็นคนดี มีความประพฤติดี มีคุณธรรมโดยยึดหลักพรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 ตลอดจนมีความเป็นประชาธิปไตย มีความรู้ ความคิด และความสามารถดี

241 สัมภาษณ์ วิทยวน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

บทบาทหน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน

บทบาทหน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนผู้เรียน พระโศภณคณาภรณ์ ได้กล่าวว่า "ผู้สอนต้องสร้างให้เด็กยอมรับนับถือ ยอมรับความคิดเห็น ความรู้ คุณธรรม ของผู้สอน ยอมรับว่าเป็นที่พึ่งพำนักได้ เป็นที่ไว้นือเชื่อใจของเด็ก แล้วเด็กจะมอบกายถวายชีวิตได้" 242

รพีจวน อินทรกำแหง ได้พูดถึงบทบาทและความสัมพันธ์ของผู้สอนผู้เรียนว่า

ผู้เป็นผู้สอนมีเวลาที่จะให้แก่ลูกศิษย์มากยิ่งขึ้น ไม่ดีเป็นเพียงว่าเวลาที่สอนใน สถาบันการศึกษามีความสำคัญเพียงพอแล้ว และมีเวลาที่จะให้แก่ลูกศิษย์ด้วยการ เห็นใจ เข้าใจ ห่มเหอหิตเวลาให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ย่อมจะมีมากยิ่งขึ้น และแทนที่เราจะเรียกว่าผู้สอนกับผู้เรียน เราก็ควรจะเรียกว่า "ครู กับ ลูกศิษย์" ก็จะทำให้ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น เมื่อเราเปลี่ยน เป็นผู้บริหาร ก็ยิ่งไกลออกไปจากลูกศิษย์ เมื่อเรียกว่าผู้สอนก็ยิ่งไกลออกไป จากลูกศิษย์ เมื่อเราเรียกว่าผู้เรียนก็ยิ่งไกลไปจากความเป็นผู้เป็นศิษย์ ฉะนั้น การ ทำหน้าที่ของศิษย์ที่ดี จึงค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป ก็เป็นว่าความสัมพันธ์ระหว่าง ครูกับศิษย์จะเกิดขึ้นโดยวิธีการที่ครูกับศิษย์มีเวลาที่จะใกล้ชิดกัน มีเวลาที่จะ ให้ออกศิษย์ไต่ถามไต่ถาม มีเวลาที่ครูจะไต่ถามเฝ้าถามองค์พฤติกรรมของลูกศิษย์แล้ว ก็มีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระหว่างผู้สอนกับศิษย์ที่จะมีความ สัมพันธ์กันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ก็จะเกิดขึ้น 243

สุนทร ๗ รังษี กล่าวว่า

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและผู้สอนต่างฝ่ายต่างต้องรับผิดชอบต่อกันและกัน หมายถึง ผู้สอนต้องรับผิดชอบต่อผู้เรียน ผู้เรียนก็ต้องมีความรับผิดชอบต่อผู้สอน ในทางพุทธศาสนา เมื่อพระภิกษุรับใครมาเป็นศิษย์ ภิกษุรูปนั้นๆ ของคุณแลตกก็เตือน ศิษย์ให้เคารพ เอาใจใส่อบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี จะละเอียดไมไ่ด จะแสดง อากาจรกระดางกระเดื่องไมไ่ด ศิษย์ของเคารพครูอาจารย์ ควรมีการพัฒนา

242 สัมภาษณ์ พระโศภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

243 สัมภาษณ์ รพีจวน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2528.

ลักษณะนี้ใหม่มาก ปัจจุบันนี้จืดจางไปมาก แต่ในสังคมไทยก็ยังมีคุณค่านี้อยู่ โดย
 ถือว่าผู้สอนมีบุญคุณ มีบางคนถือว่าผู้สอนเป็นผู้รับเงินเดือนรับจ้างมาสอน เขา
 จึงไม่เคารพ เพราะรับเอาอารยธรรมตะวันตกมา จึงควรแก้ไขทั้งแต่ระดับ
 ประถม มัธยม ระดับอุดมศึกษาคงจะแก้ไขยาก 244

วศิน อินทสระ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและผู้สอนในสถาบันการศึกษาโดย
 ทั่วไปตามแนวพุทธ จะเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและผู้สอนมีน้อยลง
 ปัจจัยสำคัญเพราะนิสิตนักศึกษามีมากขึ้น ภาระก็มากขึ้น การที่จะมาเอาใจใส่เป็น
 รายบุคคลเหมือนสมัยก่อนก็น้อยลง โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยใหญ่ ๆ ก็น้อยลงมาก
 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ก็ยังมีน้อยต่างคนต่างทำหน้าที่ของตนเอง ผู้สอนก็
 ทำหน้าที่สอน ผู้เรียนก็มีหน้าที่เรียน

แต่ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอนดีพอสมควร
 เพราะจำนวนผู้เรียนน้อย รู้จักกันทั่วถึง 245

ประสาร ทองภักดี ใ้พูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน โดย
 ใจหลักมี 6 ดังนี้

- ผู้สอน :
1. ต้องพยายามฝึกสอนแนะนำให้ศิษย์เป็นคนดี
 2. ให้เรียนที่ อธิบายชี้แจงลักษณะวิภาคต่าง ๆ ให้แจ่มแจ้ง
 3. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
 4. เมื่อศิษย์ทำศึกก็ยกย่องให้ปรากฏแก่เพื่อนฝูง
 5. ให้ความปกป้องศิษย์ในทิศทั้งหลาย
- ผู้เรียน :
1. แสดงความเคารพนับถือด้วยการลุกขึ้นยืนรับ หรือด้วยวิธีอื่นที่เหมาะสม
 และถูกต้องตามขนบประเพณี
 2. แสดงอหิยาศย์ไมตรีด้วยการยินดีรับใช้

244 สัมภาษณ์ สุนทร ณ รั้งมี, 28 สิงหาคม 2529.

245 สัมภาษณ์ วศิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

3. เชื้อพืงคำสั่งและคำสอน
4. ประณิบัติครู-อาจารย์ตามความเหมาะสม
5. เรียนคือปวิทยาควยความเคารพ ²⁴⁶

สุนน อมรววิทัศน์ ไค้กล่าวว้า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียนจะเกิดขึ้นไค้ไค้โดยการ

1. Interaction ความปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้สอนผู้เรียน
2. Participation การมีส่วนร่วมซึ่งกันและกันในขบวนการเรียนรู ²⁴⁷

วิจิตร เกกวิสิษฐ ไค้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนว้าว่า ผู้สอนต้องเป็นกัลยาณมิตร หน้าที่ของผู้สอนและผู้เรียนในทศ 6 ²⁴⁸

หน้าที่ของผู้สอนจากหนังสือนวโกวาท ผู้สอนยอมอนุเคราะห์ผู้เรียนควยสถานทั้ง 5 คือ

1. แนะนำไค้
2. ไท้เรียนไค้
3. บอกคิดปให้สิ้นเชิง ไม้ปคบังอำพราง
4. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง
5. ทำความปองกันในทศทั้งหลาย

หน้าที่ของผู้เรียนจากหนังสือนวโกวาท ผู้เรียนพึงบำรุงควยสถานทั้ง 5 คือ

1. ควยลุกขึ้นยืนรับ
2. ควยเข้าไปป็นคอยรับไค้

²⁴⁶ สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดิ์, 4 กันยายน 2529.

²⁴⁷ สัมภาษณ์ สุนน อมรววิทัศน์, 2 ตุลาคม 2529.

²⁴⁸ สัมภาษณ์ วิจิตร เกกวิสิษฐ, 15 สิงหาคม 2529.

3. ค่ายเรือหงษ์
4. ค่ายอุบิฏฐาก
5. ค่ายเวียนศิลปวิทยาโดยเคารพ 249

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ครูและศิษย์ จะต้องทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน เอาใจใส่ทุกเวลา ให้ความใกล้ชิดสนิทสนม รับผิดชอบ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รักและท่องเที่ยวหวังดีต่อกันด้วยใจที่มีคุณธรรม

ดังนั้น สรุปได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนผู้เรียนจากผู้เชี่ยวชาญจะต้องปฏิบัติตามหลักที่ 6 โดยให้ความใกล้ชิด เอาใจใส่รับผิดชอบต่อกัน มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน ทั้งในและนอกห้องเรียน

ผู้สอน

พระพุทธศาสนามองเห็นผู้สอนในฐานะบุคคลซึ่งทำหน้าที่ 2 ประการด้วยกัน หน้าที่ประการที่ 1 ท่านเรียกว่าเป็นศิลปทายก หรือศิลปทายก คือ ผู้ให้หรือผู้ถ่ายทอดศิลปวิทยา ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันโดยมากไปกว่าเป็นผู้สอนก็ต้องสั่งสอนวิชาการต่าง ๆ วิชาการเหล่านี้โดยปกติก็หมายถึง หลักความรู้สำหรับศิษย์จะนำไปใช้ประกอบอาชีพ ดำเนินชีวิตเพื่อพึ่งตนเองได้ และทำประโยชน์แก่สังคมต่อไป นอกจากการถ่ายทอดให้แก่ศิษย์แล้ว ผู้สอนเองเป็นผู้รักษาสมบัติศิลปวิทยา เป็นการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม หน้าที่ประการที่ 2 ได้แก่ ความเป็นกัลยาณมิตร ซึ่งแปลว่าเพื่อนที่ดี หรือเพื่อนแท้ แต่ความหมายทางพุทธศาสนายกย่องศัพท์นี้เป็นคำแสดงหน้าที่ของผู้สอน ทั้งแต่ผู้เป็นบรมครู คือ พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงเรียกพระองค์เองว่าเป็นกัลยาณมิตรของสัตว์ทั้งหลาย ภารกิจของผู้สอนในฐานะกัลยาณมิตร ก็คือ การที่จะช่วยชี้ช่องทางให้

249 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2527), หน้า 76.

ศิษย์หรือผู้ที่รับการอบรมสั่งสอนนั้นเป็นคนที่รู้จักคิด รู้จักมองความหมายของสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้อง รู้จักแสดงออกอย่างมีเหตุผล และมีความรับผิดชอบ และรู้จักการดำเนินชีวิตที่ดี ทุกสิ่ง ๆ ว่าเป็นปัญญาและคุณธรรม อันนี้คือภารกิจของผู้สอนที่แท้จริงเป็นเนื้อแท้ของการศึกษา 250

ผู้สอนมีความสำคัญยิ่งสำหรับผู้เรียน เพราะผู้สอนเป็นผู้ถ่ายทอดศิลปวิทยาหรือความรู้ให้แก่ผู้เรียน ผู้สอนยังต้องเป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียนด้วย ดังเช่นพระราชวรมณี กล่าวไว้ว่า "กัลยาณมิตร" หมายถึง บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน ชี้แจง ชักจูง ช่วยเหลือ เป็นแบบอย่างบอกช่องทางให้ดำเนินไปในทางแห่งการฝึกอบรมอย่างถูกต้อง 251

ผู้ทำหน้าที่สั่งสอนหรือให้การศึกษา (ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม) พระราชวรมณี กล่าวไว้ใน "ธรรมบัญญัติชีวิต" หมวด 4 คนกับมรรคา ดังนี้คือ 252

ผู้ทำหน้าที่สั่งสอนให้การศึกษาแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะครู อาจารย์ หิงประกอบด้วยคุณสมบัติ และประพฤติกฎปฏิบัติดังนี้

ก. เป็นกัลยาณมิตร คือ ประกอบด้วยองค์คุณลักษณะของกัลยาณมิตร หรือกัลยาณมิตร ธรรม 7 ประการ ดังนี้

1. ปิโย น่ารัก คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเองชวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม

250 พระราชวรมณี, ปรัชญาการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2528), หน้า 53-57.

251 พระราชวรมณี, พุทธธรรม ฉบับแก้ไขปรับปรุง (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2528), หน้า 154.

252 พระราชวรมณี, ธรรมบัญญัติชีวิต (กรุงเทพมหานคร: สันประสิทธิ์การพิมพ์, 2527), หน้า 61-64 (ดูรายละเอียดในพระราชวรมณี, พุทธธรรม (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 622-647.

2. กรุ นำเคารพ คือ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

3. ภาวนีย์ นำเจริญใจ คือ มีความรู้จริงทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่ยกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอ๋ยอ้างและรำลึกด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

4. รัตนา รู้จักทุกให้ไคล้ คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือนเป็นที่ปรึกษาที่ดี

5. วณิกขโม ออกทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม ตลอดจนคำอวดเกิน และคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ ออกทนฟังได้ ไม่เมื่อน่าย ไม่เสียอารมณ์

6. คัมภีร์จะ กะถิง กัททา แดลงเรื่องเล่าสีกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ยุ่งยากสีกซึ่งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ใคร่เรียนรู้เรื่องราวที่สีกซึ่งยิ่งขึ้นไป

7. โน จัญฐาเน นีโยชะเย ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร

ข. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้ โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม ที่เรียกว่า ธรรมเทศกธรรม 5 ประการ คือ

1. อนุพุททิกถา สอนให้มีขึ้นตอนถูกกล่าวด้วย คือ แสดงหลักธรรมหรือเนื้อหาตามลำดับ ความง่ายยากลุ่มสีกมีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

2. ปரியายหัสสาวิ จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล คือ ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น อธิบายยกเยื้องไปต่าง ๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนวเหตุผล

3. อนุทยคา ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี คือ สอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน

4. อนามิสันคร ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อามิส คือ สอนเขามีไข่มุ่งที่ตนจะได้ลาภสินจ้าง หรือผลประโยชน์ตอบแทน

5. อนุปหัจจ วาจจิตตรงไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตนไม่เสียคัส้มชี้ผู้อื่น

ค. คำเนินลีลาทั้งสี่ ผู้สอนที่สามารถมีลีลาของนักสอนดังนี้

1. สันติสสนา ชี้ให้ชัด จะสอนอะไร ก็ชี้แจงแสดงเหตุผลแยกแยะอธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง ทั้งจูงมือไปให้เห็นกับตา
2. สมาทพนา ขวนโทปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรทำ กับบรรยายให้มองเห็นความสำคัญ และขามซึ่งในคุณค่า เห็นสมจริง จนผู้ฟังยอมรับ อยากรลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ
3. สมุทเตชนา คว้าให้กล้า คือ ปลุกใจให้ศึกษาก็คึกเกิดความกระตือรือร้น มีกำลังใจแข็งขันมั่นใจ ที่จะทำให้สำเร็จ ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อย หรือยากลำบาก
4. สัมปหังสนา ปลุกให้ร่าเริง คือ ห้ามบรรยายกาศให้สนุกสครั้นแจ่มใส เบิกบานใจให้ผู้ฟังชุ่มชื่นมีความหวัง มองเห็นผลดี และทางสำเร็จ จ่าง่าย ๆ ว่าสอนให้แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ถุกถ่า ร่าเริง
- ง. มีหลักตรวจสอบถาม เมื่อพูดอย่างรวบรัดที่สุด ผู้สอนอาจตรวจสอบตนเองด้วยลักษณะการสอนของพระบรมครู 3 ประการ คือ
 1. สอนด้วยความจริง รู้จริงทำใ้จริงจึงสอนเขา
 2. สอนอย่างมีเหตุผล ให้เขาพิจารณาเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยปัญญาของตนเอง
 3. สอนให้ใ้ใ้ผลจริง สำเร็จความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้น ๆ เช่น ให้เข้าใจใ้จริง เห็นความจริง ทำใ้จริง นำไปปฏิบัติใ้ผลจริง เป็นต้น
- จ. ทำหน้าที่ผู้สอนต่อศิษย์ คือ ปฏิบัติต่อศิษย์ โดยอนุเคราะห์ตามหลักธรรม เสมือนเป็นพี่เลี้ยงเมืองขวา ดังนี้
 1. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
 2. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
 3. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
 4. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ
 5. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกให้สามารถไขวิชาเลี้ยงชีพและรู้จักดำรงรักษาตนในอันที่จะดำเนินชีวิตต่อไปด้วยดี

สมเด็จพระญาณสังวร ไท่กล่าวถึงผู้สอนตามแนวพุทธว่า "บทบาทของการสอนให้รู้เรื่องทศ 6 บทบาทของผู้สอนจะต้องมีความรู้ความสามารถตามเป้าหมาย ประพฤติตนที่มีเมตตากรุณาในการสอนศิษย์" 253

หน้าที่ของผู้สอนมี 5 ข้อ ดังนี้ (จากหนังสือนวโกวาท ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า 76)

อาจารย์ยอมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยสถาน 5

1. แนะนำดี
2. ให้เรียนดี
3. บอกศิษย์ให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง
4. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง
5. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย (คือ จะไปทิศไหนก็ไม่ออกอยาก)

ท่านพุทธทาสกล่าวไว้ว่า ผู้สอนว่าเป็นปุชนิยมบุคคล คุณค่าสูงสุดของผู้สอนก็คือ ไท่ทำให้โลกดีขึ้น มีหน้าที่เกี่ยวกับศิษย์ คือ

- สอนลูกศิษย์ให้รู้จริง (รู้หนังสือ รู้อาชีพ มีธรรมะ)
- ช่วยเหลือลูกศิษย์พ้นจากความทุกข์

ผู้สอนเป็นผู้สร้างโลกที่ดี ก็คือ เปิดประตูให้สัตว์ออกมาเสียจากความโง่มาเป็นสัตว์ที่ฉลาด 254

253 สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, 29 เมษายน 2529.

254 พุทธทาส, ธรรมะที่ควรเคมลงในชีวิต (กรุงเทพมหานคร: จักรานุกูลการพิมพ์, 2527), หน้า 39-40.

นอกจากนี้ ยังได้พูดถึงผู้สอนอีกแห่งหนึ่งว่า ผู้สอนจะต้องเป็นผู้ยกสถานทาง
วิญญาณของผู้เรียนให้สูงขึ้นจนเป็นมนุษย์ที่พิเศษในโลก ²⁵⁵

พระธรรมญาณมุนี เขียนไว้ว่าฐานันครพิเศษอันคัมหนึ่งของผู้สอน คือ เป็น
ปฐมนียบุคคล ความเป็นปฐมนียบุคคลก็อยู่ที่การกิจนำคนไปสู่ "ชีวิตบริสุทธิ์" ค้ำ "กำลัง
แห่งความถูกต้อง" ทุกคานและทุกทาง

ผู้สอนจะสามารถนำศิษย์ไปสู่ชีวิตบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นเครื่องป้องกันปัญหาเป็น
เครื่องแก้ปัญหาคือเป็นจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการศึกษา ก็เพราะผู้สอนปิดป้องความ
ถูกต้องเป็นหลักการ คือ เป็นผู้ "มีชีวิตบริสุทธิ์เอง" ความถูกต้องเท่านั้นที่สร้างชีวิต
บริสุทธิ์ ชีวิตบริสุทธิ์เท่านั้นที่สร้างสิ่งอันพึงประสงค์ คือ

1. ความสงบเรียบร้อย
2. ความเจริญงอกงามของการทำงาน หน้าที่ บุคคล หมู่คณะทุกกาละเทศะ
ตลอดกาลนิรันดร

ความถูกต้อง คือ ปฏิบัติการต่าง ๆ ทุกทาง ทั้งการทำ การพูด การคิด ที่
เหมาะสมแก่สภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริง ตำแหน่งหน้าที่และความรับผิดชอบ ภาวการณ์
ที่เป็นปัจจุบัน เหตุผล ความจริง และกาละเทศะ ²⁵⁶

หน้าที่ผู้สอนตามที่พระครูวิจิตรธรรมคุณ (วาสน์ นิลประภา) ได้เขียนไว้ใน
เรื่องทศ 6 ดังนี้

1. แนะนำศิ โคนัก ท่านเข้าใจหาอธิบายชี้แจง อธิบายหรือยกตัวอย่างเพื่อ
ให้ศิษย์เข้าใจในวิชาที่สอน

²⁵⁵ สัมภาษณ์ พระพุทธศาสนิกชน, 28 ตุลาคม 2529.

²⁵⁶ พระธรรมญาณมุนี, "ความคิดและข้อเขียนในเวลาใกล้รุ่ง"

พระธรรมญาณมุนี 80 (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2527), หน้า 5-6.

2. ให้เรียนดี ไตแก่ กำหนดสอนแต่วิชาที่มีประโยชน์ เหมาะสมกับศิษย์
ที่พอจะเข้าใจได้

3. ไม่หวังความรู้ด้วยกลัวว่าศิษย์จะคิดว่า คือ ท่านตั้งใจสอนศิษย์ตาม
ความรู้ทั้งหมด หรือตามเกณฑ์ของชั้นตามความสามารถที่จะสอนได้ไม่เห็นแก่เหนื่อยยาก
ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง

4. ศิษย์คนใดมีวิชาดี มีความประพฤติดี หรือมีความดีความชอบอย่างอื่น ๆ
ศิษย์คนนั้นย่อมได้รับยกย่องจากผู้สอนให้เป็นหัวหน้าในชั้นบ้าน ใหนัก้โต๊ะหน้าบ้าง ให้
รางวัลอย่างอื่นบ้าง ตามสมควรแก่ความดีความชอบ เป็นการยกย่องประกาศคุณความดี
ของศิษย์ให้มิหน้ามีคำชื่น

5. คอยช่วยเหลือป้องกันกลัวว่าศิษย์จะได้รับความลำบาก เช่น เวลาจะ
กลับบ้านมักเตือนให้ระวังรถและคนหลอกลวง เป็นต้น หรือเมื่อศิษย์มีธุระอย่างไร
ปรึกษาหารือท่าน ก็มักจะได้ความช่วยเหลือตามสมควร ผู้สอนย่อมไม่ทอดทิ้งศิษย์ให้
ได้รับความลำบากในเมื่อ มีทางช่วยเหลือได้²⁵⁷

พระโสภณคณาภรณ์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับผู้สอนดังนี้ ผู้สอน (ครู-
อาจารย์) ควรมีคุณสมบัติดังนี้

1. ปิโย เป็นที่รัก หรือน่ารัก คือ ทำตนให้เป็นที่รักของศิษย์
2. ครู ทำตนให้เป็นที่น่าเคารพด้วยการวางตนเหมาะสมควรแก่ฐานะ
3. ภาวนีโย มีการฝึกอบรมตนเองทั้งในด้านความรู้ ความประพฤติ
4. วัคคา อุตสาห์ สั่งสอน คือ สามารถพหุซึ่งแจ่มเหตุผลแก่ศิษย์
5. วจนิกขโม อคทนคอดอยคำ พร้อมทั้งจะอคทนคอดอยคำรบกวน
ก้าวร้าว ชักถามของศิษย์

²⁵⁷ พระครูวิจิตรธรรมคุณ (วาสน์ นิลประภา), ทัศ 6 หนังสือสอน
พระพุทธศาสนาแก่เด็ก (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2529),
หน้า 15-16.

6. คัมภีร์จะ กะดัง กัดตา สามารถขยายข้อความที่ยากให้ง่ายได้

7. โน จัฎฐาเน นินโยชะเย ไม่ชักนำศิษย์ไปในทางที่ไม่สมควร

หน้าที่ ครู-อาจารย์ ตามทิศเบื้องขวา คือ

1. ต้องพยายามฝึกสอน แนะนำให้ศิษย์ของตนเป็นคนดี

2. ให้เรียนดี คือ อธิบายชี้แจงลักษณะวิชาต่าง ๆ ให้แจ่มแจ้ง

3. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิงตามขีดความสามารถในการเรียนรู้ของนักเรียน

ไม่ปิดบังอำพราง หรือหวงความรู้

4. เมื่อศิษย์ทำดี ควรยกย่องให้ปรากฏในท่ามกลางเพื่อนฝูง เพื่อศิษย์จะ
จะได้มีกำลังใจและคนอื่นจะได้ถือเป็นตัวอย่าง

5. ให้การปกป้องคุ้มครองศิษย์ในทิศทั้งหลาย คือ สามารถเป็นที่พึ่งของ
ศิษย์ได้

คุณสมบัติของผู้สอน

1. การเข้าถึงวิชาความรู้ที่จะสอน

2. ความเป็นคนมีใจถึง รักงาน รักนักเรียน มีเมตตากรุณา

3. เข้าถึงคน คือ นักเรียน นักศึกษาที่จะต้องสอนเปลี่ยนเป็นคอกบัว

4 เหล่า

4. เป็นผู้นำทางความประพฤติ การเรียน การทำงาน

5. สร้างความพร้อมและยินดีที่จะรอคอยความพร้อม การเรียนรู้ การทำงาน

เป็นต้น

6. ต้องทำตนเป็นผู้นำ

- มีความอดทน

- เป็นคนตื่นตัวอยู่เสมอ

- ชยันหมั่นเพียรในการทำงาน

- มีความเสียสละ

- มีความเอ็นดูต่อนักเรียน

- จะทำอะไรต้องใครครวญ เพื่อความถูกต้อง 258

นอกจากนี้ พระโศภณคณาภรณ์ ยังได้กล่าวถึงผู้สอนว่า ผู้สอนเป็นผู้นำใน
ด้านความรู้ คุณธรรม มีการฝึกอบรมตนเอง อบรมสั่งสอนผู้เรียน ออกหนาคอดยคำ
สามารถอธิบายข้อความที่ยากให้ง่ายต่อการเข้าใจ ไม่แนะนำในทางชั่ว เทิดทูนศิษย์
ยกย่องศิษย์ 259

สุนทร ๗ รังษี ได้กล่าวถึงผู้สอนว่า "ผู้สอนควรปฏิบัติตามหลักของทศ 6" 260

วิจิตร เกศวิสิษฐ์ ได้พูดถึงผู้สอนว่า "ผู้สอนต้องเป็นตัวอย่างที่ดีในทาง
จริยธรรม เป็นสัคนุรุษ คือ มีความรู้และความประพฤติดี" 261

ประสาร ทองภักดี ได้กล่าวถึงผู้สอนว่า "ลักษณะของผู้สอนควรมีคุณสมบัติ
ดังนี้ ทำคนให้เป็นที่รัก ทำคนให้เป็นที่น่าเคารพ ฝึกอบรมตนเองอยู่เสมอ ให้ความ
ความสามารถต่าง ๆ สามารถทศชี้แจงเหตุผลได้ ออกหนาคอดยคำ สามารถขยาย
ข้อความที่ยากเป็นง่าย ไม่ชักนำไปในทางที่เสียหาย" 262

วสิน อินทสระ กล่าวถึงลักษณะของผู้สอนในแนวพุทธ ซึ่งจะมองในแง่ลบ
ก่อนว่า "ผู้ที่เป็นผู้สอนมีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับการเป็นผู้สอนจริงมีน้อย และมีความรู้ที่
เหมาะสมกับที่ตนเองสอนก็มีน้อย จึงทำให้ผู้สอนไม่มีคุณภาพ

258 พระโศภณคณาภรณ์, เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาพุทธปรัชญาการ
ศึกษา, คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2528, หน้า 14-17.

259 สัมภาษณ์ พระโศภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

260 สัมภาษณ์ สุนทร ๗ รังษี, 28 สิงหาคม 2529.

261 สัมภาษณ์ วิจิตร เกศวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

262 สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

ผู้สอนในอุดมคติจะต้องมีคุณสมบัติดังนี้ หากคนให้เป็นคนน่ารัก เป็นคนหนักแน่น หนักนอบรมนดึกฝนตนเอง แสวงหาความรู้อยู่เสมอ หุตากว้างขวาง ชยันสอน หนักน ตักเตือน มีความอดทน สามารถสอนให้ยากเป็นง่ายได้ สอนให้ลึก ให้สั้น ใ้ กว้างได้ มีชีวิตที่เป็นแบบอย่างแก่นักเรียน ควรสร้างความพอใจในความเป็นครู ของคนให้หนักแน่น จะต้องเป็นผู้สอนที่ดี" 263

วิจิตร เกทวิสิษฐ์ ยังได้กล่าวถึงบทบาทของผู้สอนในทรรณะของพุทธปรัชญา เป็นเพียงมีคฤเทศก์ เป็นกัลยาณมิตร บางครั้งอาจมีลักษณะการถ่ายทอดวิชาแบบให้ ห่องจำ แต่ก็สนับสนุนให้ศิษย์นำไปขบคิดไตร่ตรอง และนี่ก็คือการสนับสนุนให้มีการค้นคว้า และวิจัยได้ด้วยตนเองต่อไป และได้กล่าวถึงผู้สอนว่า 264

1. อุปัชฌายะ แปลว่า ผู้เข้าไปเพ่ง หมายความว่า ผู้เข้าไปเพ่งหรือผู้ ความสำเร็จความชั่วของศิษย์
2. อาจารย์ยะ แปลว่า บุคคลอันศิษย์พึ่งประพฤติกโดยเอื้อเพื่อ
3. สัตถา แปลว่า ผู้สั่งสอน
4. ครู หรือ กุรุ แปลว่า ผู้ควรเคารพ หรือหนัก

คุณสมบัติของผู้สอนตามความหมายที่ว่า ผู้สอนเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ มี 7 ประการ ดังนี้

1. บีโย - น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยาก เข้าไปปรึกษา ไ้ตาม
2. ครู - นำเคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึก อบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย

263 สัมภาษณ์ วสิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

264 วิจิตร เกทวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท," หน้า 145-146.

3. ภาวนีโย - นายกย่อง ควรเขาอย่าง ในฐานะทรงคุณ คือ ความรู้ และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรม และปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ
4. วตทา - รู้จักพูด รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูด จะใช้ อย่างไร คอยแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี
5. วจนกขโม - อคหนตอดอยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถาม ทุกอย่างอยู่เสมอ อคหนฟังไคไม่เบื้อ
6. คมภีรณฺจ กถ กตทา- กล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งได้
7. โน จฏฐาเน นีโยชเย - ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

และผู้สอนซึ่งเป็นทัศนคติ ควรสงเคราะห์ศิษย์ 5 ประการ ดังนี้

1. ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี
2. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
3. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
4. ยกย่อง (ศิษย์) ให้ปรากฏแก่หมู่คณะ
5. ช่วยคุ้มครองเป็นที่พึ่งพำนัก (แก่ศิษย์) ในทิศทั้งหลาย 265

ดวงรัษฎ์ ศตะนาวิน ได้กล่าวถึงผู้สอนไว้ว่า ผู้สอนจะต้องมีลักษณะดังนี้

1. มีความรู้ ต้องดีกว่าจะสอนคนไม่รู้ให้รู้ จึงต้องหมั่นศึกษาหาความรู้ เป็นนักค้นคว้า เป็นนักศึกษา ผู้ที่สอนเจริญศึกษาก็ต้องหาความรู้จากหลักธรรมในศาสนา ศึกษาสภาพแวดล้อมของสังคม ศึกษากฎหมาย จารีตประเพณี และความเปลี่ยนแปลงของสังคม ศึกษาจิตวิทยา มีความรู้วิชาครูเป็นพื้นฐาน
2. มีกาย วาจา ใจบริสุทธิ์ คือ เป็นบุคคลควรแก่การนับถือ ไค้แก่

265 วิจิตร เกิกวิชิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท,"
หน้า 145-146.

และการปฏิบัติให้ถูกต้อง ไท่กล่าวถึงหน้าที่ของผู้สอนดังนี้

1. แนะนำดี
2. ใ้เรียนดี
3. บอกศิลปะให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง
4. ยกย่องใ้ปรากฏในเพื่อนฝูง
5. ทำความป้องกันในทิศทั้งปวงคือจะไปทางทิศไหนก็ไม่อ้อคอยาก 269

แสง จันทร์งาม กล่าวถึงผู้สอนที่ดีตามหลักพุทธศาสนา ควรมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

1. มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิตใจ การสอนนั้นมุ่งใ้ผู้เรียนพ้นจากความทุกข์ ไม่หวังผลสิ่งใดตอบแทน ไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทนจากผู้เรียน
2. ไม่ถือตัว ไม่หยิ่งยะโส ไม่ถือยศถือศักดิ์
3. มีความอดทน ใจเย็น
4. มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า ไม่เข้าข้างผู้เรียนบางคน หรือชอบผู้เรียนบางคน
5. มีความรอบคอบ พิจารณาถี่ถ้วน ไม่ตัดสินใจอย่างหุนหันพลันแล่น
6. มีความประพฤติดี เคารพบูชา เป็นแบบอย่างที่ดีของความประพฤติ ผู้สอนจะต้องเป็นผู้แนะ และผู้นำ จะต้องปฏิบัติในสิ่งที่ตนสอน
7. รู้จักระดับสติปัญญาของผู้เรียน และปรับปรุงวิธีการสอนของตนให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคน หรือแต่ละกลุ่ม 270

จิตรกร ตั้งเกษมสุข ไท่กล่าวไว้ว่า ผู้สอนเป็นสัปทหายก หรือผู้ถ่ายทอด

269 บุญมี แทนแก้ว และคณะ, วิชาปรัชญา 103 (พุทธศาสตร์), หน้า 191.

270 แสง จันทร์งาม, "วิชาสอนตามแนวพุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กราฟิเคอาร์ท, 2526), หน้า 28-30.

ศิลปวิทยาให้แก่ศิษย์ และจะต้องเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ด้วย 271

นอกจากนี้ โค้ทุดถึงหน้าที่ของผู้สอนตามหลักพุทธปรัชญาไว้ดังนี้ คือ²⁷²

1. ฝึกฝนและแนะนำศิษย์ให้เป็นคนดี
2. สอนให้ศิษย์เข้าใจแจ่มแจ้ง
3. สอนศิลปวิทยาให้ศิษย์โดยสิ้นเชิง
4. ยกย่องศิษย์ให้ปรากฏในหมู่คณะ
5. ช่วยคุ้มครองและเป็นที่พึ่งพิงของศิษย์

วิทย์ วิศทเวทย์ โค้วกล่าวถึงผู้สอนตามแนวพุทธ "ต้องเน้นที่บุคลิกภาพมากกว่าเน้นความสามารถ ผู้สอนต้องเป็นคนดี" 273

รวิจวน อินทรกำแหง โค้วถึงผู้สอนว่าจะต้องเป็นผู้ที่สามารถให้ลูกศิษย์
 ให้มีความรอกในทางธรรมะ หรือความรอกในทางพระพุทธศาสนา มีความรอกทาง
 กาย และความรอกทางจิต แต่ในพระพุทธศาสนาจะเน้นความรอกทางจิตเป็นสำคัญ

ความรอกทางกาย เช่น มีอาหารกินเพียงพอ มีที่อยู่อาศัยสุขสบาย มี
 เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น

ความรอกทางจิต ซึ่งส่วนมากมักจะขาดกันในการทำหน้าที่ครู

ผู้สอนจะต้องสอนให้ศิษย์รู้จักทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ได้อย่างถูกต้องจะช่วยให้รอกพ้นจาก

271 จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญา กับ ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า 120.

272 จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญา กับ ปรัชญาการศึกษา, หน้า 126-
 127 อ้างใน สิกาลสูตรเรื่อง "ทักษณทิส" ที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำถึงหน้าที่ของ
 ผู้สอนในการสงเคราะห์ศิษย์ 5 ประการ

273 สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 7 ตุลาคม 2529.

ความทุกข์ได้ 274

สุมน อมรวิวัฒน์ ไท้กล่าวถึงผู้สอนว่า ผู้สอนจะต้องเป็นกัลยาณมิตร และ
ต้องสร้างศรัทธา

กัลยาณมิตร	- บุคลิกภาพที่ดี
	- มีคุณธรรม
	- ความรู้ดี
	- ชี้นำในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม
	- สร้างให้เด็กเกิดศรัทธาในตัวผู้สอน
ศรัทธา	ผู้สอนต้องสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในตัวเอง
	- ศรัทธาในวิชาชีพ
	- รักเด็ก เข้าใจเด็ก 275

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าผู้สอนตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาจะต้องเป็นคนที่มีความประพฤติดี มีความรู้ดี มีบุคลิกภาพที่ดี มีความอดทน เป็นแบบอย่างที่ดี มีคุณธรรม ตั้งใจอบรมสั่งสอนศิษย์อย่างไม่มีอคติ และแนะนำในสิ่งที่ถูกต้อง ให้ความเป็นกันเอง ช่วยเหลือยกย่องศิษย์

ซึ่งสรุปเป็นสารัตถดพุทธปรัชญาการศึกษาจากผู้เชี่ยวชาญได้ว่า ผู้สอนเป็นคนที่มีความเป็นกัลยาณมิตร และเป็นศิลปทายก พร้อมทั้งมีคุณสมบัติตามหลักทศ 6 (ทศเบื้องต้น)

ผู้เรียน

ผู้เรียนจะต้องมีความสัมพันธ์กับผู้สอนด้วยการรับศิลปวิทยาความรู้ แล้วสร้าง

274 สัมภาษณ์ ัญจน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

275 สัมภาษณ์ สุมน อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

การศึกษาให้เกิดขึ้นแก่ตน หรือทำคนให้เป็นผู้มีการศึกษา หน้าที่นี้สัมพันธ์กับหน้าที่ของ
 ผู้สอนในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตร รู้จักคิดที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการของตนเอง ซึ่ง
 การศึกษาจะทำให้ผู้เรียนได้มีความเจริญงอกงาม เป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ๒²⁷⁶

นอกจากนี้ พระราชวรมุนี กล่าวถึงลักษณะและคุณธรรมของผู้เรียนมี 2 แห่ง
 คือ 277

1. แง่ความสัมพันธ์กับผู้สอน ความสัมพันธ์กับนักเรียนด้วยกัน
2. เรื่องของตนเอง การพัฒนาสติปัญญา

หลักการพัฒนาปัญญา ทำให้สติปัญญาเจริญขึ้นได้แก่

1. สัมปยุตตสังสวะ เสวนาญฺฐุ คบหาญฺฐุ ทรงคุณมีภูมิธรรมและภูมิปัญญา
2. สัมชัมมัสสนวะ พึงคบหาสนทนา เอาใจใส่ สติบริบทพึงแสวงหาความรู้จาก
 บุคคลญฺฐุ และจากหนังสือ สื่อมวลชน
3. โยนิโสมนสิการ คิดให้แยบคาย คือ รู้เห็น ใฝ่หามุ่งคิดแล้วรู้จักคิด
 พิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เป็นสภาวะ สืบสาวเหตุผลว่านั่นคืออะไร เกิดได้
 อย่างไร มีข้อคุณและโทษอย่างไร 278
4. ชรรมานุชรรมปฏิบัติ ปฏิบัติให้ถูกต้องหลัก นำสิ่งที่ได้เรียนมาแล้วรับฟัง
 และไตร่ตรอง เมื่อแล้วก็นำไปปฏิบัติ นอกจากคิดแล้วต้องทำเป็นด้วย ต้องให้หลักย่อย
 สอดคล้องกับหลักใหญ่

276 พระราชวรมุนี, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 176-178.

277 พระราชวรมุนี, เอกสารประกอบคำบรรยาย วิชาพื้นฐานการศึกษา
ทางศาสนาและจริยธรรม (กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 2528), หน้า 33.

278 คุรายละเอียดได้จาก พระราชวรมุนี, พุทธธรรม, หน้า 667-714.

พระพุทธทาสภิกขุ ได้ให้พรคนะเกี่ยวกับผู้เรียนไว้ว่า "จะต้องมีลักษณะ
3 คี คือ เป็นบุครตี ศษย์ตี เพื่อนตี" 279

พระโสภณคณาภรณ์ ได้กล่าวถึงผู้เรียนต้องมีคุณสมบัติดังนี้ 280

ก. สามารถเรียนรู้ได้เร็วโดยถูกต้อง

1. เป็นผู้มีความศรัทธา คือ มีความเชื่อมั่นในตัวผู้สอน
2. เป็นผู้มีความขยัน มีระบบการย่อยอาหารที่ สุขภาพกายจิตดี
3. ไม่เป็นคนโอ้อวด เปิดเผยตนเองตามความเป็นจริง ไม่มีมรรยาท
4. เป็นผู้มีความพากเพียรพยายาม ทำงานที่จะต้องทำให้สำเร็จ
5. เป็นผู้มีความสนใจ ใส่ใจเหตุผลของเรื่องต่าง ๆ ได้

ข. มีคุณธรรมที่เป็นหลักใจของผู้ศึกษา โดย

1. มีความเชื่อมั่นในตัวเอง
2. มีวิริยะ ความเพียรพยายาม
3. มีสติ ความระลึกได้

ค. มีคุณธรรมที่จะนำไปประสบความสำเร็จในการศึกษา คือ มีฉันทะ วิริยะ

จิตตะ วิมังสา

ง. มีคุณธรรมที่จะให้เขาถึงความรู คือ

1. มีความมั่นใจตนเอง มีความตั้งใจแน่วแน่ มั่นคง
2. เขาหาผู้สอนที่สามารถเปิดเผยความจริงได้
 - นั่งใกล้ผู้สอน กำหนดพิจารณาข้อความที่ผู้สอนสอน
 - มีความพร้อมที่จะศึกษาวิชาการนั้น

279 สัมภาษณ์ พระพุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

280 พระโสภณคณาภรณ์, เอกสารประกอบการบรรยายวิชาพุทธปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า9-13.
(ยัดสำเนา)

- เรียนวิชาการต่าง ๆ ด้วยความเคารพตนเอง ผู้สอน
- มีความทรงจำดี
- พิจารณาเนื้อหาวิชาด้วยความคิดที่สมเหตุสมผล
- ทำให้เรื่องที่น่ามาพิจารณาปรากฏชัดเจนแก่ใจตนเอง คือ
เข้าใจ
- เห็นแจ้งด้วยปัญญาอันชอบ ปล่อยวางความยึดติดในสิ่งต่าง ๆ

ผู้ศึกษาทุกระดับชั้น จักต้องมีศรัทธาใจในการคุ้มครองรักษาให้เป็นบุคคลที่มีที่
พึ่งพำนัก คือ ขรรณ 10 ประการ คือ

1. ศีล เป็นคนมีระเบียบวินัยในตนเอง
2. พากุศลจะ มีการศึกษาระดับมาก พบเห็นมาก จำเริญมาก
3. ก้อยามมิตตคา คบหาคนดีเป็นมิตร
4. โสวจิตตสา เป็นผู้ว่านอนสอนง่าย
5. กิงกรณียะสุ หุกขตา มีความขยันในงานอันเป็นหน้าที่
6. ชัมมกามตา มีความเพลิดเพลินกับการเรียนการศึกษา
7. วิริยะ มีความเพียร
8. สันโณท ปรปักษ์ใจให้รู้จักพอดี พอประมาณ
9. สติ มีความระลึกใคร ระลึกพัน
10. ปัญญา มีความรอบรู้ในสิ่งต่าง ๆ มองไต่กว้าง 281

นิสิตนักศึกษา จักต้องสร้างตัวให้เป็นสื่อในการเรียนรู้ด้วยการทำตัวให้เป็นที่รัก
เมตตาของผู้สอน-อาจารย์ คือ

1. แสดงความเคารพ นับถือ ด้วยการลุกขึ้นยืนรับ เป็นต้น
2. แสดงอภัยาศัยไมตรี ด้วยการยินดีรับใช้ช่วยเหลือผู้สอน-อาจารย์

281 พระโสภณคณาภรณ์, เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาพุทธปรัชญาการ-
ศึกษา, หน้า 13.

ในโอกาสอันควร

3. เชื้อพียงคำสั่งและคำสอนของท่าน ให้ความสำคัญแก่คำสั่งสอนเหล่านั้น
4. ประณิบัติผู้สอน-อาจารย์ตามสมควร
5. เรียนศิลปวิทยาการต่าง ๆ ควบคู่ความเคารพ

พระครูวิจิตรธรรมคุณ (วาสน์ นิลประภา) ได้เขียนหน้าที่ของผู้เรียนไว้
ดังนี้

1. ต้องรู้จักทำความเคารพต่อผู้สอน จะเป็นที่สถาบันการศึกษา หรือไปพบปะในที่อื่น เมื่อเห็นท่านผ่านมาลุกขึ้นยืนท้อนรับ
2. เอาใจใส่รับใช้ในกิจธุระของท่านบ้าง อย่าทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น หรือเกียจคร้าน คอยหลบหลีก ท่านวานให้ช่วยทำอะไรจงยินดีรับตั้งใจทำจริง ๆ อย่าทำอย่างเสียไม่ได้
3. เราเห็นว่าผู้สอนตั้งใจสอน อยากให้เราเป็นคนดี มีความรู้ดี มีความประพฤติดี ก็อย่าถือค่าน โหดกตเอนม่อย ๆ เชื้อพียงจกจกคำสอนไว้ทำตามอยู่เสมอ
4. กิจธุระของผู้สอน เราเคยเห็นเคยรู้แล้วไม่ต้องให้ถึงกับท่านออกปากไขว่ถาม จงช่วยทำตามคำสั่งของเรา
5. ตั้งใจเรียนให้จริง ๆ เรียนควบคู่ความเคารพ อย่าล้อเลียนท่าน หรือทำกิริยาเหมือนอย่างเรียนโดยซัดไม่ได้²⁸²

สมเด็จพระญาณสังวร ได้กล่าวถึงบทบาทผู้เรียนในแนวพุทธ มีลักษณะตาม
ทศ 6 คือ ทักมิตทศ คือ ทศเบื้องต้นชาวอาจารย์ ศิษย์พึงบำรุงด้วยศदान 5

1. คุ้มลุกขึ้นยืนรับ
2. คุ้มเข้าไปยืนคอยรับใช้

²⁸² พระครูวิจิตรธรรมคุณ (วาสน์ นิลประภา), ทศ 6 หนังสือสอน
พระพุทธศาสนาแก่เด็ก, หน้า 17-18.

3. ท้ายเชื้อหัง
4. ท้ายอุปฏฺฐาก
5. ท้ายเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ 283

สุนทร ๗ รังมี โค้ทุดถึงผู้เรียนไว้ว่า ผู้เรียนต้องมีลักษณะตามพิศ 6 คือ
 ทักมิตพิศ 284

ประสาร ทองภักดี โค้กล่าวไว้ว่า ผู้เรียนต้องอยู่ในหัวข้อ ส.จ.ป.ล.
 (4 เป็น)

- ส สุตะ หัง ตั้งใจหัง (หังเป็น)
- จ จินตน์ คิค (คิคเป็น)
- ป ปุจณา ฉาม (ฉามเป็น)
- ล ลิชิต เขียน (เขียนเป็น)

หังนี้คุดสมบัติผู้เรียนต้องตั้งใจหัง ตั้งใจเรียน 285

วสิน อินทสระ โค้ทุดถึงผู้เรียนไว้ว่า ลักษณะผู้เรียนตามแนวพุทธธรรมมี
 ลักษณะดังนี้

- ตั้งใจเรียน
- ถือการเรียนเป็นหลัก
- ความประพฤติต้องปรับปรุงให้ดีขึ้น
- อ่อนน้อมต่อมตน
- ระมัดระวังกิริยาต่อผู้สอน ต่อสาธารณะ 286

283 สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, 8 กันยายน 2529.

284 สัมภาษณ์ สุนทร ๗ รังมี, 28 สิงหาคม 2529.

285 สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

286 สัมภาษณ์ วสิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

สุนน อมรวิวัฒน์ ได้พูดถึงลักษณะของผู้เรียนไว้ว่า "ลักษณะผู้เรียนต้องเป็นพหูสูตร (ฟังมาก จำได้ พุคคิปรายจนเกิดความเข้าใจ ใฝ่ใจ พิจารณา และสรุปสาระควมปัญญา เข้าใจอย่างประจักษ์แจ้ง) และมีอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา)" 287

รัญจวน อินทรกำแหง ได้กล่าวถึงผู้เรียนว่า "ผู้เรียนสามารถรับวิชาการนำมาทำความเข้าใจ และปฏิบัติได้" 288

วีรยุทธ วิเชียรโชติ กล่าวว่าผู้เรียนคือ "ผู้แสวงหาเหตุผล ความรู้ ความจริง ความดี ความงาม ความสามารถ ในการแก้ปัญหาและความสุขความเจริญในโลกและทางธรรม" 289

วิจิตร เกทวิสิษฐ์ ได้พูดถึงคุณสมบัติของผู้เรียนไว้ในงานวิจัยเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้เรียนที่ดีควรบำรุงผู้สอนดังนี้

1. ลูกศิษย์ หรือให้ความเคารพยกย่องผู้สอน
2. เข้าไปหา (เพื่อมาบำรุง คอยรับไขปรีक्षा ชักถาม และรับคำแนะนำ เป็นต้น)
3. ใฝ่ใจเรียน (คือมีใจรัก เรียนด้วยศรัทธาและรู้จักฟังให้เกิดปัญญา)
4. ประณีต
5. เรียนศิลปะวิทยาโดยเคารพ (คือเอาจริงเอาจัง ถือเป็นกิจสำคัญ) 290

นอกจากนี้ ผู้เรียนจะต้องเป็นคนดี รู้ทางโลก รู้ทางธรรม เป็นสัคนุญ

287 สัมภาษณ์ สุนน อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

288 สัมภาษณ์ รัญจวน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

289 วีรยุทธ วิเชียรโชติ, การศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า 35.

290 วิจิตร เกทวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท," หน้า 150 อ้างใน ศิลาโลวาทสูตร

เป็นพหุศตร สนใจความรู้ วิชาการใหม่ ๆ ปฏิบัติได้ตามหลักที่ 6 ²⁹¹

จิตรกร ตั้งเกษมสุข เขียนถึงผู้เรียนไว้ว่า

ผู้เรียนจะต้องเป็นตัวของตัวเองในการที่จะเชื่อในความรู้ทั้งหมด อันผู้รู้ทั้งหลาย ใฝ่เยาะแฉะ ไฉนคือ จักต้องเป็นผู้มีความละเอียดลึกซึ้งในการศึกษา คนควาต่าง ๆ อย่างถึงแกม หรือเป็นผู้มีวิญญาณ์แห่งการเป็นนักวิจัย ซึ่งธรรมชาติของนักวิจัย กว่าจะยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งใด ย่อมต้องสำรวจตรวจตราหาขอมลอย่างละเอียดละออ ทุกแง่มุมก่อนเสมอ จากนั้นจึงจะนำเอาความรู้งั้นเห็นจริงอันตนคนพบนั้นออก เผยแผ่แก่สาธารณชน ทางที่จะช่วยในมรรล คือ อริยสัจ 4 เป็นสภาวะที่ปราศจาก ทุกข (การคนพบทุกข เหตุแห่งทุกข สภาวะที่ปราศจากทุกข) ²⁹²

นอกจากนี้ จะต้องเป็นผู้ยินดีรับฟังคำสอน คำแนะนำ เป็นคนใจกว้าง ยอมรับ ฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รู้จักใช้วิจารณญาณพิจารณาเสียก่อนจะเห็นดองแท้ด้วยตนเอง แล้วจึงยอมรับ ผู้เรียนจะต้องถึงพร้อมด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา และเป็นผู้ที่พร้อมจะทำ ประโยชน์เพื่อสังคมโดยปราศจากความเห็นแก่ตัว ²⁹³

ดังนั้น ผู้เรียนตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาสามารถฝึกฝนตนเองจนสมบูรณ์ แล้วจะมีคุณธรรมของสัปบุรุษ ย่อมถึงพร้อมด้วยความเป็นผู้รู้ในสัปปริสธรรม 7 ประการ ดังนี้

1. เป็นผู้รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้ หลักการที่จะทำให้เกิดผลที่ต้องการนั้น ๆ
2. เป็นผู้รู้จักผล คือ รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้ว่าควร กระทำอย่างหนึ่งแล้วจะก่อให้เกิดผลอะไรมาง

²⁹¹ สัมภาษณ์ วิจิตร เกศวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

²⁹² จิตรกร ตั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เศสสิกไทย, 2525), หน้า 131.

²⁹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 133.

3. เป็นผู้รู้จักตน คือ รู้จักฐานะ ภาวะ กำลังความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมของตนว่าบัดนี้มีเท่าไร อย่างไร และประพฤติกให้เหมาะสม และรู้จักแก้ไขปรับปรุงต่อไป
4. เป็นผู้รู้จักประมาณ รู้จักกระทำอย่างพอเหมาะพอดีแก่เหตุปัจจัย
5. เป็นผู้รู้จักเวลา รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะใช้ ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้ทันเวลา เป็นต้น
6. เป็นผู้รู้จักชุมชน รู้จักที่ประชุม หรือสมาคมนั้น ๆ รู้กิจริยาที่จะประพฤติกต่อชุมชนนั้น ๆ
7. เป็นผู้รู้จักบุคคล รู้ว่าใครควรชมหรือไม่ ใครควรทำหนี ใครควรยกย่อง เป็นต้น ²⁹⁴

หลวงปริญญาโยควิบูลย์ ได้พูดถึงผู้เรียนตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาว่า "สามารถฝึกตนเองจนสมบูรณ์ และมีคุณธรรมของสัตบุรุษ 7 ประการ ซึ่งสอดคล้องกับ จิตรกร ทั้งเกษมสุข ดังนี้คือ รู้จักตน รู้จักผล รู้ฐานะ รู้ประมาณ รู้จักกาลเวลา รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล" ²⁹⁵

ผู้เรียนที่แท้ในहरณะของชาวพุทธ ต้องเป็นผู้รอบรู้กว้างทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งคุณสมบัติของผู้เรียนที่แท้ในहरณะพุทธแล้วมีอยู่ 5 ประการสำคัญคือ

1. พังมากคือ ได้เอาเรียนสลับพังไว้มาก
2. จำได้ คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงความจำไว้มั่นยำ
3. คล่องปาก คือ ห่องบนหรือไขพุกอยู่เสมอจนแล้วคล่องจักเจน
4. เพ่งขึ้นใจ คือ ใส่ใจคึกคึกพิจารณาจนเจนใจ นึกครั้งใดก็ปรากฏให้เห็นสว่างชัด

²⁹⁴ จิตรกร ทั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาของไทย, หน้า 133-134.

²⁹⁵ หลวงปริญญาโยควิบูลย์, แนวคิดเรื่องปรัชญาการศึกษาไทย เล่ม 1 แนวคิดทางพุทธศาสนา, หน้า 22.

5. พบใค้ช่วยทฤษฎีหรือแหล่งลอคคี่ คือ มีความเข้าใจลึกซึ้ง มองเห็น
ประจักษ์ด้วยปัญญา ทั้งในส่วนเนื้อความและเหตุผล ²⁹⁶

นอกจากนี้ ยังมีคุณสมบัติของผู้เรียนที่ดีในการบำรุงผู้สอนกล่าวไว้ดังนี้

1. ลุกต้อนรับ หรือให้ความเคารพยกย่องผู้สอน
2. เข้าไปหา (เพื่อบำรุง คอยรับใช้ปรึกษา ชักถาม และรับคำแนะนำ
เป็นต้น)
3. ใฝ่ใจเรียน (คือมีใจรัก เรียนด้วยศรัทธา และรู้จักฟังให้เกิดปัญญา)
4. ประนินบิตผู้สอน
5. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ (คือ เอาจริงเอาจัง ถือเป็นกิจสำคัญ) ²⁹⁷

บุญมี แทนแก้ว และคณะ กล่าวถึงหน้าที่ของผู้เรียนในเรื่องการปฏิบัติข้อ
ทศ 6 ให้ถูกต้องไว้ว่าศิษย์จะต้อง

1. ลุกขึ้นยืนรับ
2. เข้าไปยืนคอยรับใช้
3. เชื่อฟัง
4. อภิษฎากร
5. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ²⁹⁸

จะเห็นได้ว่าผู้เรียนจะต้องเป็นผู้ที่เคารพนับถือเชื่อฟังคำสั่งสอน บินดีรับใช้
ผู้สอน และศึกษาเอาเรียนด้วยความเคารพ มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร มีระเบียบ
วินัย มีความตื่นตัวในการแสวงหาความรู้ พิจารณาไตร่ตรองอย่างมีเหตุผลมีคุณธรรม

²⁹⁶ จิตรกร ทั้งเกษมสุข, พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาของไทย,
หน้า 134-135.

²⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

²⁹⁸ บุญมี แทนแก้ว และคณะ, วิชาปรัชญา 103 (พุทธศาสตร์), หน้า 190-191.

ตลอดจนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข

ผู้เชี่ยวชาญได้สรุปคุณสมบัติของผู้เรียน คือ ปฏิบัติตามหลักจิต 6 (จิตเบื้องต้น) โดยเคารพ เชื่อฟัง หวังใจเล่าเรียน รับใช้ใกล้ชิดผู้สอน เพื่อได้รับความรู้ และแบบอย่างที่ดีจากผู้สอน พร้อมกับฝึกตนให้เป็นพหูสูตร ปิคนลัทธิหิมาท 4

วิธีสอน

ในการสอนให้เน้นสิ่งที่ควรรู้ มุ่งให้ปฏิบัติ มิได้ให้เน้นเหตุผล ให้รู้สิ่งที่ควรรู้ มุ่งให้ปฏิบัติได้²⁹⁹ นอกจากนี้ จะต้องสอนให้เดินสายกลาง สอนให้ช่วยตนเอง สอนให้รู้จักกฎแห่งเหตุผล มีเหตุและปัจจัยปรุงแต่ง จะต้องจัดการที่เหตุใหญ่ก่อน จึงจะไ้รับผลตามที่เราท้องการ สอนเน้นหลักปฏิบัติว่าอย่าทำชั่ว ทำดี ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ก็จะเห็นนิพพาน³⁰⁰

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) อธิบายเกี่ยวกับวิธีการสอนดังนี้คือ การทำให้คนรู้จักคิด หรือคิดเอง อันเป็นจุดเริ่มของการศึกษา และจำเป็นสำหรับการที่จะมีการศึกษาเสนอวิธีคิดที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. โยนิโสมนสิการประเภทพัฒนาปัญญาโดยตรง มุ่งให้เกิดความรู้เข้าใจตามเป็นจริงตรงตามสภาวะแท้ ๆ เน้นที่การขจัดอวิชชา เป็นเครื่องนำไปสู่โลกุตระสัมมาทิฐิ อาจเรียกว่า โยนิโสมนสิการระดับสังขารม

2. โยนิโสมนสิการประเภทสร้างเสริมคุณภาพจิต มุ่งปลูกเร้าให้เกิดคุณธรรมหรืออกุศลธรรมต่าง ๆ เน้นที่การสัดหรือข่มตัณหา เป็นเครื่องนำไปสู่

²⁹⁹ สัมภาษณ์ พุทธศาสนิกชน, 28 ตุลาคม 2529.

³⁰⁰ พุทธศาสนิกชน, หลักธรรมสำหรับนักศึกษา (กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์, 2527), หน้า 9-10.

โลกียสัมมาทิฏฐิ อาจเรียกว่า โยนิโสมนสิการระดับจริยธรรม 301

วิธีคิดที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ 10 วิธี

1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย
2. วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ
3. วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา
4. วิธีคิดแบบแก้ปัญหา
5. วิธีคิดแบบอรรถธรรมลักษณะ
6. วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก
7. วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม
8. วิธีคิดแบบอุปมาอุปไมยปรากฏธรรม
9. วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน
10. วิธีคิดแบบวิภาษวาท 302

วิธีคิดทั้ง 10 วิธีนี้ พระราชวรมณี โคธธิบายไว้ดังนี้คือ 303

1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ การพิจารณาปรากฏการณ์ต่าง ๆ ให้รู้จักสภาวะตามที่มีมันเป็นจริง หรือพิจารณาปัญหา ค้นหาหนทางแก้ไขด้วยการสืบสาวหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบต่อกันมา จะเรียกว่าวิธีคิดแบบอิทัปปัจจยตา หรือแบบปัจจยการ ก็ได้ ในทางปฏิบัติแยกได้ 2 อย่าง คือ
 - ก. คิดแบบปัจจยสัมพันธ์ คือ เมื่อพบปรากฏการณ์อย่างหนึ่งอย่างใด ก็มองหยั่งย้อนและชักโยงออกไปถึงปัจจัยต่าง ๆ ทั้งหลายที่เข้ามาสัมพันธ์นั้น ก่อให้เกิดผลหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ ขึ้น

301 พระราชวรมณี, ศึกษาศาสตร์คามแนวพุทธศาสตร์, หน้า 60-70.

302 ศึกษารายละเอียดได้จาก พระราชวรมณี, พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: คานสุทธาการพิมพ์, 2529), หน้า 667-714.

303 เรื่องเดียวกัน, หน้า 60-70.

ข. คิดแบบสอบถาม หรือตั้งคำถามเมื่อประสบพบเห็นสิ่งใด ๆ ที่ควรพิจารณา ก็คอยตั้งคำถามแก่ตนว่า ทำไม เพราะอะไร แล้วคิดสืบสาวหาเหตุปัจจัยต่อไป

2. วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ หรือกระจายเนื้อหา เป็นวิธีคิดที่มุ่งเพื่อเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามสภาวะของมัน สิ่งทั้งหลายหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่อุบัติขึ้น เกิดจากส่วนประกอบย่อย ๆ มาประมวลกันเข้า เมื่อแยกแยะกระจายออกไปให้เห็นองค์ประกอบย่อย ๆ ใดแล้ว จึงจะรู้จักสิ่งนั้น เรื่องราวนั้นได้ถูกต้องแท้จริง จึงจับจุดที่เป็นปัญหาได้

3. วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมชาติ คือ มองเหตุการณ์ สถานการณ์ ความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายอย่างรู้เข้าใจธรรมชาติของมัน ซึ่งจะต้องเป็นไปอย่างนั้น ในฐานะที่มันเป็น สิ่งที่เกิดขึ้นเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ประดังกันขึ้น จึงจะต้องเป็นไปอย่างนั้น กล่าวคือ การที่มันเกิดขึ้นแล้วจะต้องดับไป ไม่เที่ยง ไม่คงที่ ไม่คงอยู่ตลอดไป ขึ้นต่อเหตุปัจจัยของมัน วิธีคิดที่ถูกต้อง ต้องดำเนินไปให้ครบ 2 ขั้นตอน คือ

ก. ขั้นที่หนึ่ง รู้เท่าทันและยอมรับความจริง เป็นขั้นวางใจ วางท่าที่ต่อสิ่งทั้งหลาย โดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นท่าที่แห่งปัญญา เช่น เมื่อประสบสถานการณ์ที่ไม่น่าปรารถนาขึ้น เราจะต้องมองตามความเป็นจริง ไม่มองตามความอยากของเรา เช่น อยากให้เป็นหรืออยากไม่ให้เป็น

ข. ขั้นที่สอง แก้อิच्छะและทำการไปตามเหตุปัจจัย เป็นขั้นปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลาย โดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นท่าที่แห่งปัญญา คือ รู้ว่าสิ่งทั้งหลายจะเป็นไปอย่างไร ก็ยอมเป็นไปตามเหตุปัจจัย ขึ้นต่อเหตุปัจจัย ไม่ขึ้นต่อความอยากของเราหรือของใคร ๆ เมื่อเราต้องการให้มันเป็นอย่างไร ก็ต้องทำให้เหตุปัจจัยให้ได้เป็นอย่างนั้น ถ้าเหตุปัจจัยไม่พร้อมที่จะให้เป็น มันก็ไม่เป็น

4. วิธีคิดแบบแก้ปัญหา หรือวิธีคิดแบบอริยสัจ เป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องจากวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมคานั้นเอง คือ เมื่อเข้าใจคติธรรมคาสของสิ่งทั้งหลาย วางใจได้แล้ว ตกลงใจว่าจะแก้ปัญหาที่ตัวเหตุตัวปัจจัย จากนั้นก็ดำเนินความคิดต่อไปตามแบบอริยสัจนี้ ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 กำหนดทุกข์ทุกข์ คือ แจกแจงแฉกปัญหา ทำความเข้าใจปัญหา

สภาพและขอบเขตของปัญหา สภาพสิ่งที่เป็นปัญหา ให้เข้าใจชัดเจนว่าเป็นอะไร คืออะไร เป็นที่ตรงไหน (ทุกข์)

ขั้นที่ 2 สืบสวนเหตุแห่งทุกข์ที่ฟังจะละ คือ วิเคราะห์ค้นหามูลเหตุหรือต้นตอของปัญหาซึ่งจะต้องแก้ไข กำจัด หรือทำให้หมดสิ้นไป (สมุทัย)

ขั้นที่ 3 เติงหมายชัดซึ่งการดับทุกข์ ที่จะทำให้สำเร็จ คือ เติงเห็นชัดจนถึงภาวะปราศจากปัญหา ซึ่งมุ่งหมายว่าคืออะไร เป็นไปได้อย่างไรหรือไม่ เป็นไปได้อย่างไร มีความชัดเจนเกี่ยวกับเป้าหมายและหลักการทั่วไป หรือตัวกระบวนการของการแก้ปัญหา ก่อนที่จะวางรายละเอียดและกลวิธีปลีกย่อยในขั้นดำเนินการ (นิโรธ)

ขั้นที่ 4 จัดวางวิธีการดับทุกข์ที่จะต้องปฏิบัติ คือ เมื่อมีความชัดเจนเกี่ยวกับเป้าหมายและหลักการทั่วไปแล้ว ก็กำหนดวางวิธีการ แผนการ และรายการสิ่งที่จะต้องทำในการที่จะแก้ไข กำจัดสาเหตุของปัญหาให้สำเร็จ เพื่อเตรียมการลงมือแก้ไขปัญหาคือไป (มรรค)

5. วิธีคิดแบบบรรณธรรมสัมพันธ์ เป็นวิธีคิดในระดับปฏิบัติการ หรือการลงมือทำ คือ การที่จะปฏิบัติกิจ กระทำการต่าง ๆ โดยรู้เข้าใจถึงหลักการและความมุ่งหมายของเรื่องนั้น ๆ จะดำเนินไปเพื่อจุดหมายอะไร เพื่อให้การปฏิบัติได้ผลตามความมุ่งหมายนั้น ไม่กลายเป็นปฏิบัติที่เคลื่อนคลาด เลื่อนลอย งามาย

6. วิธีคิดแบบคุณโทษ และทางออก คือ มองให้ครบทั้งข้อดีและข้อเสีย และทางแก้ไข ทางออกให้หลุดรอดปลอดภัยจากข้อบกพร่องต่าง ๆ เป็นวิธีมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง เน้นการศึกษา และยอมรับความจริงตามที่เป็นจริง ๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้าน เพื่อปฏิบัติสิ่งนั้น ๆ เรื่องนั้น ๆ ได้พอเหมาะไม่ผิดพลาด วิธีคิดแบบนี้พระพุทธเจ้าทรงเน้นมาก

7. วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสธวนา คือ การใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสัจหรือบรรเทาความทุกข์ เป็นขั้นฝึกหัดชัดเกลากิเลสหรือตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจ แล้วชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไป วิธีคิดนี้ใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับบริโภค การใช้สอยปัจจัย 4 และวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ทางเทคโนโลยี ซึ่งมีประโยชน์ คุณค่าแก่เรา 2 ประเภทตามชนิดของความต้องการ คือ

ก. คุณค่าแท้ หมายถึง ประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายในแง่ความที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง หรือที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหาของตน เพื่อความดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิต หรือเพื่อประโยชน์สุขทั้งของตนเองและผู้อื่น คุณค่านี้สำคัญ ปัญหาเป็นเรื่องที่ค่า

ข. คุณค่าเทียม หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกให้แก่อสิ่งนั้น ๆ เพื่อปรนเปรอการเสพเสวยเวทนา โดยอาศัยศรัทธาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัดราคา

วิธีคิดแบบนี้ มุ่งให้เข้าใจและเลือกเสพคุณค่าแท้ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตอย่างแท้จริง เพื่อประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น

8. วิธีคิดแบบอุปมาปลูกเร้าคุณธรรม หรือวิธีคิดแบบเร้ากุศลหรือคิดแบบกุศลาภานา เป็นวิธีคิดในแนวสัจกัณฑ์หรือมรรเทาและชกัเกล้าค้นหา จึงจัดได้ว่าเป็นขอบปฏิบัติระคับตัน ๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญองงงามแห่งกุศล และสร้างเสริมสัมมาทิฏฐิที่เป็นโลกียะ

หลักการทั่วไปของวิธีคิดแบบนี้มีว่า ประสมการณ คือ สิ่งที่ได้ประสมหรือได้บริบูรณ์อย่างเดียวกับบุคคลที่ประสมหรือบริบูรณ์ต่างกัน อาจมองเห็นและคิดนึกปรุงแต่งไปคนละอย่าง สุดแต่โครงสร้าง แนวทาง ความเคยชินต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องปรุงของจิต คือสังขารที่ผู้นั้นได้สั่งสมไว้ หรือสุดแต่การทำใจในขณะนั้น ๆ โดยเหตุผลตั้งกล่าวการทำใจที่ช่วยตั้งตน และชักนำความคิดให้เดินไปในทางที่ถึงงาม และเป็นประโยชน์ เรียกว่า วิธีคิดแบบอุปมาปลูกเร้าคุณธรรม มีความสำคัญในแง่ที่ทำให้เกิดความคิดและการกระทำที่ถึงงาม เป็นประโยชน์ในขณะนั้น ๆ และช่วยแก้ไขนิสัยความเคยชินร้าย ๆ ของจิตที่ได้สั่งสมไว้แต่เดิม พร้อมกับสร้างนิสัยความเคยชินใหม่ ๆ ที่ถึงงามให้แก่จิตใจ

9. วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน หรือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมคเป็นอารมณ์ความจริง วิธีคิดนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของวิธีคิดแบบที่ 8 เป็นการคิดในแนวทางของความรู้หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา เกี่ยวกับเรื่องอดีต ปัจจุบัน อนาคต

คำว่า ปัจจุบัน หมายถึง สิ่งที่เกี่ยวข้องในขณะนั้น ๆ เป็นสำคัญ

10. วิธีคิดแบบวิภชชาวาท แปลว่า การแยกแยะ หูคจำแนก หรือหุคแจกแจง

หรือแสดงความแบบวิเคราะห์ หมายถึง การมองและแสดงความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละด้าน ครอบคลุมทุกด้าน

พระโสภณคณาภรณ์ ได้กล่าวว่า วิธีสอนตรวจสอบศึกษาภูมิหลังผู้เรียนก่อน เพื่อนำเนื้อหาและวิธีสอนไปใช้กับผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม วิธีสอนให้เป็นไปในลักษณะเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน จะใช้วิธีใดก็ได้ตามลักษณะภูมิหลังของผู้เรียน ³⁰⁴

นอกจากนี้ พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ วิฑูยาโณ) กล่าวว่า การสอนไว้ในเรื่องประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีหลักในการแสดงธรรม หรือว่าอาการในการสอนธรรม 3 ประการ คือ

- ทรงสั่งสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้อึ้ง เห็นจริงในสิ่งที่เขาควรรับรู้เห็น คือ ใครมีพื้นฐานทางสติปัญญาความสามารถ และความจำเป็นที่จะรู้อะไร พระองค์ก็จะทรงแสดงในเรื่องนั้นแก่เขา

- ทรงแสดงมีเหตุที่ผู้ฟังเมื่อพิจารณาตามไป กำหนดคิดตามไป จะเกิดความเห็นจริงตามนั้นได้

- ทรงแสดงธรรมเป็นอสังขาร คือ ใครก็ตามเมื่อปฏิบัติตามที่ทรงแสดงไว้ อย่างไรก็ตามผลจะเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นั้นตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ ³⁰⁵

ในการสอนนั้น ทรงมีหลักการสอนดังกล่าวแล้วคือมุ่งไปที่คนนั้น ๆ จะได้รับประโยชน์ สามารถแก้กมล และอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ฟัง ธรรมที่พระองค์นำมาสอนจึงมีน้อย อุปมาเหมือนใบไม้ใบป่ากับใบไม้ในป่ามีมือ คือ ที่ทรงรู้นั้นมากเหมือนใบไม้ใบป่า

³⁰⁴ สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

³⁰⁵ พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ วิฑูยาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิลพร, 2529), หน้า 46-47.

แต่ที่ทรงนำมาสอนนั้นเหมือนใบไม้ในกำมือเท่านั้น เพราะเหตุผลดังกล่าวแล้ว 306

วิธีสอนจากหลักการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าไว้ดังนี้

1. สร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง
2. กล่าวธรรมสั้น ๆ ในกรณีผู้ฟังอยู่ในสภาพพร้อมที่จะฟัง
3. ประทานหลักคำสอนในลักษณะเจาะจงบุคคล
4. เน้นบ่อย ๆ ชี้แจงซ้ำจนนักเรียนนำไปปฏิบัติตาม
5. สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน
6. ธรรมเทศนา มักเป็นเรื่องยาวพอสมควร

หลักในการสอนทั้ง 6 วิธีข้างต้น ทรงใช้วิธีในการสอน 2 วิธี

1. ทรงแสดงเพื่อให้ผู้ฟังรู้อึ้ง เห็นจริง นำไปใช้ประโยชน์
2. ทรงสั่งสอนมีเหตุ ที่ผู้ฟังพิจารณาตามไปจะเกิดความเข้าใจได้
 - ทรงแสดงไปโดยสวนเคียว
 - ทรงข้อนถามให้เขาตอบ
 - ทรงจำแนกอธิบาย
 - ถ้าเรื่องไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟังผู้ถามจะพักไม่ตอบไม่แสดง

เรื่องนั้น 307

องค์ประกอบในการแสดงการสอน เช่น

1. สอนจากวิถีสอนธรรมไปหานามธรรม จากง่ายไปหายาก
2. มุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟัง

306 พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า 62-63.

307 พระโสภณคณาภรณ์, เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาพุทธปรัชญาการศึกษา, หน้า 26-30.

3. ทรงมีคำสอนเป็นอัครธรรม ผู้ศึกษาปฏิบัติจะไ้รับผลตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ

พุทธจริยาที่น่าสนใจมีดังนี้

พระพุทธเจ้าเมื่อทรงตรัสรู้และทรงแสดงธรรมแก่โลกแล้ว ชื่อว่าทรงสมบูรณ์ด้วยพระคุณ 3 ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ พระองค์ทรงช่วยโลกด้วยความกรุณาโดยมุ่งไปที่

1. อุตถาย คือ เพื่อประโยชน์ พระธรรมที่ทรงแสดงจึงแบ่งออกเป็นประโยชน์ 3 ระดับ คือ

- มุ่งที่ประโยชน์ปัจจุบัน อันอาจอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นแก่คนทั้งหลายตามสมควรแก่ฐานะ หน้าที่ อาชีพของเขาเหล่านั้น

- มุ่งประโยชน์ในกาลภายหน้า เน้นไปที่ความสุขกายและสบายใจเป็นหลัก ประโยชน์ระดับนี้สามารถติดตามไปได้ในภพ ชาติต่าง ๆ

- ประโยชน์อย่างสูงสุด เป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนา ใ้แก่ มรรค ผล นิพพาน ซึ่งคนสามารถสัมผัสได้ทั้งในโลกนี้และโลกต่อไป

2. นิตาย เพื่อแก้กมลแก่คนทั้งหลาย พระธรรมนั้นมีลักษณะแก้กมลตามสภาพ แต่ธรรมข้อใดจะแก้กมลแก่ใครนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องวิเคราะห์เป็นราย ๆ ไป

3. สุขาย คือ เพื่อความสุขแก่สัตว์ทั้งหลาย ธรรมที่เป็นประโยชน์อันมีลักษณะแก้กมลนั้น จะต้องออกผลมาในรูปของความสุขชั้นต่าง ๆ เป็นสำคัญ พระธรรมที่ทรงแสดงสั่งสอนจึงอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติตามสมควรแก่องค์ธรรมนั้น ๆ³⁰⁸

งานการสอนธรรม ประคิษฐานพระพุทธศาสนาเป็นงานที่ละเอียดประณีต เพราะทรงมุ่งให้เป็นธรรมที่แก้กมลแก่คนและอำนวยความสะดวกเป็นความสุขตั้งกล่าวแล้ว

308 พระโสมณคณาภรณ์, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า 45-46.

จึงทรงมีกิจหลักที่เรียกว่า พุทธกิจ ในแต่ละวันเพื่อบำเพ็ญจริยา 3 ประการของพระองค์ ให้สมบูรณ์ คือ 309

- เวลาเช้า เสด็จออกนิพนธ์เพื่อเป็นการโปรดสัตว์โลกผู้ต้องการบุญ
- ในเวลาเย็น ทรงแสดงธรรมแก่คนผู้สนใจในการฟังธรรม
- ในเวลาค่ำ ทรงประทานพระโอวาทให้ภรรมาฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย
- ในเวลาเที่ยงคืน ทรงแสดงธรรมและตอบปัญหาแก่เทวดาทั้งหลาย
- ในเวลาใกล้รุ่งทรงตรวจดูสัตว์โลก ที่อาจจะรู้ธรรมซึ่งพระองค์ทรงแสดง แล้วได้รับผลตามสมควรแก่อุปนิสัย บารมีของคนเหล่านั้น

จะเห็นได้ว่า การแสดงธรรมของพระองค์นั้น เป็นระบบการทำงานที่มีการศึกษาข้อมูลการประเมินผล การสรุปผลในการแสดงธรรมทุกคราว

สาโรช บัวศรี ได้เสนอวิธีสอนตามแนวพุทธศาสตร์ โดยให้นำเอาวิธีคิดของมนุษย์มาใช้เป็นวิธีสอนมนุษย์เอง เพื่อให้เกิดการเข้าใจ หรือการเรียนรู้ได้อย่างสะดวก โดยใช้วิธีสอนแบบแก้ปัญหา

การสอนแบบอริยสัจ 4 ซึ่งตรงกับวิธีการแก้ปัญหาแบบวิทยาศาสตร์ มีขั้นตอนดังนี้

1. การกำหนดปัญหา ซึ่งตรงกับขั้นทุกข์ในอริยสัจ
2. การตั้งสมมติฐาน ซึ่งตรงกับขั้นสมุทัยในอริยสัจ
3. การทดลองและเก็บข้อมูลตรงกับขั้นนิโรธในอริยสัจ
4. การวิเคราะห์และสรุปผล ซึ่งตรงกับขั้นมรรคในอริยสัจ

วิธีสอนนี้ใช้ได้กับการสอนทุกระดับของการศึกษา 310

309 พระโสภณคณาภรณ์, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า 47-48.

310 สาโรช บัวศรี, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า 17-18.

รัญจวน อินทรกำแหง ไทกล่าวไว้ว่า "วิธีสอนที่ดี คือ การสอนด้วยการปฏิบัติ" 311

วิจิตร เกศวิสิษฐ์ ไทกล่าวไว้ว่า "วิธีสอนไม่จำกัด แต่ควรเน้นจรรยาศาสตร์เสมอ" 312

วิทย์ วิศทเวทย์ ไทพูดถึงการเรียนการสอนว่า "ไม่มุ่งวิชาการ มุ่งฝึกอบรมมนิสัยทางอ้อม" 313

สุนทร ๗ รังษี ไทกล่าวถึงวิธีสอนไว้ดังนี้ วิธีสอนแบบอริยสัจ 4 การสอนให้ได้นั้นจัดเป็นศิลปะอย่างหนึ่ง

ชั้นของอริยสัจ 4 ไทแก้ หุกษ์ สมุทัย นิโรธ มรรค 314

วศิน อินทสระ ไทพูดถึงวิธีการสอนว่า วิธีสอนตามแนวพุทธที่เหมาะสมมีได้หลายวิธี เช่น แบบละมุนละม่อม เข้มงวดรุนแรง ค่อย ๆ เรียนรู้ทีละเล็กทีละน้อยให้เหมาะสมกับผู้เรียน 315

วิธีที่พระพุทธเจ้าทรงสอนนั้นมีมาก ขอนำเสนอเพียง 5 วิธี

1. ทรงสอนโดยวิธีเอกังสลักษณะ คือ ทรงแสดงยืนยันไปข้างเดียว
2. ทรงสอนโดยวิธีภัสชลักษณะ คือ ทรงแยกประเด็นให้ชัดเจน

311 สัมภาษณ์ รัญจวน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

312 สัมภาษณ์ วิจิตร เกศวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

313 สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 8 ตุลาคม 2529.

314 สัมภาษณ์ สุนทร ๗ รังษี, 28 สิงหาคม 2529.

315 สัมภาษณ์ วศิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

3. ทรงสอนโดยวิธีปฏิบัติลักษณะ คือ ทรงถามย้อนเสียก่อน
4. ทรงสอนโดยรูปนลักษณะ คือ หักปัญหาไว้ไม่ทรงพยากรณ์เพราะเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์หรือยังไม่ถึงเวลาที่จะรู้
5. ทรงสอนโดยอุปมาลักษณะ คือ ทรงสอนแบบเปรียบเทียบ ³¹⁶
นอกจากนี้ ยังได้รวบรวมจุดมุ่งหมายในการสอนไว้ดังนี้ ³¹⁷
 1. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้อันจริงเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น
 2. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ ทรงสอนเพื่อให้ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลให้ผู้ฟังพอตรงตามให้เห็นด้วยตนเอง
 3. ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นอสังขารย์ สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ใคร่รับตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของคน ๆ

สมณ อมรวิวัฒน์ ได้กล่าวถึงวิธีสอนว่า จะต้องเน้นให้ใช้ปัญญา ความคิดอย่างมีเหตุผล ใช้หลักสูตร ใช้วิธีจากใจถึงใจ

วิธีสอนอาจเป็นแบบ กระบวนการปุจฉาวิสัชนา
แบบเผชิญสถานการณ์
แบบวิธีแก้ปัญหาคตามพุทธวิธี
แบบวิธีการเปรียบเทียบ
แบบวิภาษวาท ³¹⁸

³¹⁶ วสิน อินทสระ, พุทธวิธีในการสอน (กรุงเทพมหานคร: สภาการศึกษา มกุฎราชวิทยาลัย, 2524), หน้า 22-32.

³¹⁷ วสิน อินทสระ, "พุทธวิธีในการสอน" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กราฟิเคอาร์ท, 2526), หน้า 15-24.

³¹⁸ สัมภาษณ์ สมณ อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

นอกจากนี้ ยังได้เสนอวิธีสอนของพระพุทธเจ้าไว้ดังนี้

1. สันถัสสนา แสดงกรรมชั่วที่ควรละ และกรรมดีที่ควรประกอบ ให้ผู้ฟัง เห็นด้วยดี ตั้งกระทำในที่เฉพาะหน้า
2. สมหาปนา ชักชวนให้ผู้ฟังถือเอาด้วยดีในสิ่งที่ควรเว้น และสิ่งที่ควรประพฤติ
3. สมุทเทศนา ให้ผู้ฟังกล่าวหาผู้อื่นด้วยดีในสิ่งที่ควรเว้นและสิ่งที่ควรปฏิบัติ
4. สัมปหังสนา ให้ผู้ฟังรำเริงบันเทิงใจ เห็นคุณค่าของการละชั่วทำดี

วิธีสอนของพระพุทธเจ้าอีกวิธีหนึ่ง คือ สอนโดยวิธีวิวิธสนานัย ในเรื่อง ของเบญจขันธ์ ซึ่งพอจะสรุปชั้นของวิธีสอนแบบนี้ได้ 4 ชั้น คือ

1. สอนโดยการซักถามเรื่องชั้น 5 ไปทีละข้อให้ผู้ฟังเรียนตอบ
2. ชี้ทางไตร่ตรองเหตุผลจนเห็นจริง
3. ให้พิจารณาจนเกิดปัญญา
4. สรุปแสดงผลแห่งปัญญาและความคิดนั้น 319

แสง จันทร์งาม กล่าวถึงการสอนตามแนวพุทธศาสตร์ว่า พระพุทธเจ้าทรง ใ้ใช้การสอน 3 แบบ คือ

1. แบบอิทธิปาฏิหาริย์ - การสอนด้วยการใช้ความสามารถพิเศษ
2. แบบอาเทศนาปาฏิหาริย์ - การสอนโดยวิธีศักดิ์ใจ หรือรู้ใจผู้อื่นใน กำนฤทธิ
3. แบบอนุสาสนีปาฏิหาริย์ - การสอนด้วยการบรรยาย การพร่ำสอนให้ รับผิดชอบ รู้ตัวช่วยตนเอง 320

319 สุนน อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ, หน้า 13.

320 แสง จันทร์งาม, "วิธีสอนตามแนวพุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์ตาม แนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 2, หน้า 30.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวถึงการศึกษาตามพุทธวิธีว่า หมายถึง ผู้เรียน ควรจะได้รับการนำทางไปสู่ความสามารถที่จะใช้ประโยชน์จากพุทธศาสนาได้อย่างเต็มที่ และให้พุทธศาสนาได้ช่วยในการดำเนินชีวิต โดยคนต้องได้รับการสอนให้คิดนึกเป็นตัวของตัวเอง ทั้งนี้จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับคำสอนในพระพุทธศาสนา รู้พุทธประวัติ และอื่น ๆ ต้องมีประสบการณ์ทางสุนทรียภาพ ซึ่งทำให้เจริญงอกงามทางความคิดและทางอารมณ์ จะต้องมีผู้สอนช่วยให้เขาได้รับความรู้ที่จำเป็น และแนะนำให้เขาได้ใช้ความคิดไปในทางที่ควร ทุกสิ่งทุกอย่างที่แวคล้อม เขาจะต้องสอดคล้องกันเพื่อนำไปสู่การศึกษาชนิดนี้ และจะต้องไม่มีการสนับสนุนอันใดที่จะทำให้เกิดเครื่องขัดขวางหนทางที่เขาจะ เดินไปสู่จุดหมายนั้น 321

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ให้ความเห็นในเรื่องวิธีสอนตามแนวพุทธศาสตร์ โดยคำนึงถึงผู้เรียนเป็นสำคัญ คือ

1. การสอน โดยใช้ระดับภาษาแตกต่างกันตามระดับสติปัญญาของผู้เรียน
2. การสอนโดยลำดับเนื้อหาจากง่ายไปหายาก
3. การสอนโดยเริ่มจากปัญหาที่ผู้เรียนกำลังสนใจ
4. การสอนโดยทดสอบเพื่อวัดคุณสติปัญญาผู้เรียนก่อนสอน 322

และยังได้ให้ความเห็นในเรื่องการจัดชั้นเรียนตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนี้คือ

321 บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, "การศึกษาตามแนวพุทธวิธีจะมีได้หรือไม่ ในสมัยปัจจุบัน" วารสารวัฒนธรรมไทย 20 (เมษายน 2524) : 22.

322 สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, พุทธศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 119.

1. สอนคนตามระดับสติปัญญา
2. สอนตามภูมิหลังของผู้เรียน
3. นิยมสอนนอกระบบชั้นเรียน เป็นการสอนตัวต่อตัวมากกว่าที่จะสอนเป็นกลุ่มเป็นคณะ 323

ประสาร ทองภักดี ไท่ทรศนะในเรื่องหลักการสอนในพระพุทธศาสนาว่ามี 3 ประการ คือ

1. สอนเท่าที่ควรจะรู้ โดยคำนึงถึงบุคคลที่จะสอน โดยจัดหลักสูตรไว้เป็นหมวดหมู่ เช่น สอนฆราวาส นักศึกษา
2. สอนอย่างมีเหตุผล แสดงถึงว่าผลทั้งหลายต้องมีเหตุทั้งนั้น
3. สอนอย่างรับรองผล ผู้ปฏิบัติตามคำสอนผู้นั้นต้องได้บรรลุผลที่ต้องการ โดยต้องรู้จักเลือกคำสอนมาปฏิบัติให้ถูกเรื่องของตน และเหมาะสมกับฐานะจึงจะหลุดพ้นความยากลำบาก 324

วิธีสอนตามพุทธวิธีมี 2 ลักษณะ คือ

1. ศิลปวิธี หมายถึง การสอนที่ทำให้ผู้ฟังได้รับรส 5 ประการ คือ
 - ไตร่แจ่มเห็นจริงด้วยใจเหมือนตาเห็น
 - ใฝ่ฟังเห็นคล้อยตาม
 - เราใจผู้ฟังใฝ่อยากคิดอยากทำตามที่สอน
 - ใฝ่ผู้ฟังยอมเชื่อ ยอมรับทำ ทำรับปฏิบัติด้วยความเต็มใจ
2. บุพวิธีในการสอนมีดังนี้
 - 1) รู้จักบุคคลที่จะสอน

323 สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, พุทธศาสน์, หน้า 118.

324 ประสาร ทองภักดี, ระบบการศึกษาของพระพุทธเจ้า (กรุงเทพมหานคร: ค่ำรงการพิมพ์, 2520), หน้า 12-20.

- 2) เลือกเนื้อหาและวิธีการสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียน
- 3) สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม
- 4) สอนจากสิ่งที่เห็นง่ายไปยังสิ่งที่เห็นได้ยาก
- 5) สอนจากสิ่งที่รู้ไปยังสิ่งที่ยังไม่รู้
- 6) สอนด้วยวิธีเปรียบเทียบหรืออุปมาอุปไมย
- 7) สอนด้วยอุปกรณการสอน
 - ก. ใช้เหตุการณ์ปัจจุบันหรือเหตุการณ์เฉพาะหน้าเป็นอุปกรณ
 - ข. ใช้ภาพนิมิตร์เหมือนฉายภาพยนตร์
 - ค. ใช้วิธีทดลองให้ใคร่ประสบการณด้วยตนเอง
- 8) สอนด้วยการทำตัวอย่างให้ดู
- 9) สอนด้วยการปจฉาวิสัชนา (ถามปัญหา) 325

วีรบุท วิเชียรโชติ กล่าวว่า การสอนในที่นี้คือ

กระบวนการจัดประสบการณ์ หรือสิ่งแวดล้อมภายนอกทั้งทางกายและสังคม ให้ผู้เรียนเกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และแก้ไขพฤติกรรมประจำบุคลิกภาพและพฤติกรรมประจำบทบาท ตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ในแนวปรัชญาการศึกษาาระบบอารยนิยม

การสอนตามนิยามนี้ เป็นการจัดสิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นสิ่งเร้าให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู ซึ่งใ้แก่ การแก้ไข ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงมโนกรรม วิจกรรม และกายกรรมของผู้เรียน ทั้งในทางส่วนตัว (บุคลิกภาพ) และในทางสังคม (บทบาท) โดยมีทิศทางของการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงตามจุดหมายในแนวปรัชญาการศึกษาาระบบอารยนิยม ที่เน้นการพัฒนาศักยภาพของบุคคลและสังคมให้บรรลุถึงความสุข ความเจริญในทางโลกและทางธรรม 326

325 ประสาร ทองภักดี, "พุทธวิธีสอน" เอกสารประกอบการศึกษาวิชาพื้นฐานทางศาสนาและจริยธรรม (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสารัตถศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 2.

326 วีรบุท วิเชียรโชติ, "ปรัชญาการศึกษาาระบบอารยนิยมตามแนวพุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: กราฟิการ์ต, 2526), หน้า 35.

นอกจากนี้ การเรียนการสอนต้องเป็นวิธีที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสวงหา ความรู้และความจริง ทั้งทางโลกและทางธรรม ผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้นำและ กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ อันนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งนี้โดยใช้กระบวนการวิธีสืบสวนสอบสวน 327

วิธีการเรียนการสอนตามแนวพุทธนั้น วีรบุท วิเชียรโชติ ไค้เสนอวิธี สืบสวนสอบสวน ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้ผู้เรียนสามารถบรรลุผลตรงเป้าหมาย หรือ เป้าประสงค์ มี 5 ชั้น คือ

1. สังกัปแนวทาง คือ การปูความรู้พื้นฐานและการสร้างแรงจูงใจให้ผู้ ใ้กับผู้เรียน เพื่อใช้เป็นประโยชน์ในการตั้งข้อปัญหาเมื่อเจอปัญหาในสถานการณ์ ต่าง ๆ
2. สังเกต คือ การสังเกตเปรียบเทียบจนเกิดปัญหาของจิต เป็นชั้น ของการเรียนรู้สังกัป (ความคิดรวบยอด) ค่ายการวิเคราะห์
3. อธิบาย คือ การอธิบายสาเหตุของปัญหาของจิต เป็นชั้นที่เรียนรู้ หลักการในรูปของเหตุผลและทฤษฎี
4. ทำนายและทดลอง คือ การทำนายผลเมื่อแปรเหตุ เป็นการเรียนรู้ วิธีแก้ปัญหาในรูปของการตั้งสมมติฐานเชิงทำนายและมีการทดลอง เพื่อทดสอบสมมติฐาน
5. ควบคุมและคิดสร้างสรรค์ คือ การควบคุมและสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อม ทั้งภายในและภายนอกของมนุษย์ สิ่งแวดล้อมภายใน คือ จิตใจ ควบคุมด้วย จริยธรรมและศาสนาธรรม สิ่งแวดล้อมภายนอกควบคุมด้วยประยุกต์วิทยาทาง วิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุจุดหมายปลายทาง คือ ความสุขความเจริญทั้ง ทางโลกและทางธรรมของบุคคลและสังคม 328

327 วีรบุท วิเชียรโชติ, "ปรัชญาการศึกษาแบบอารยนิยมตามแนว พุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า 38.

328 เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

การเรียนการสอน อาศัยการถามตอบเป็นสิ่งสำคัญในการแสวงหาความจริง เพื่อพัฒนาสติปัญญาของผู้เรียน 329

ทั้ง 5 ชั้นนี้อิงหลักอริยสัจ 4 คือ

1. ชั้นสังกัปแนวทางอิงหลักจริต 6
2. ชั้นสังเกตอิงหลักทุกข์
3. ชั้นอธิบายอิงหลักสมุทัย
4. ชั้นทำนายนและทดลองอิงหลักนิโรธ
5. ชั้นควบคุมและคิดสร้างสรรค์อิงหลักมรรค

สุทธิ บุญญาภภาพ ได้เขียนถึงการสอนว่า การสอนของพระพุทธเจ้า แบ่งออกเป็น 3 อย่าง คือ

1. ทรงสอนให้รู้อะไรเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น
2. ทรงสั่งสอนมีเหตุผลที่ผู้ฟังอาจทรงตามให้เห็นจริงได้
3. ทรงสั่งสอนเป็นอัครรรมย์ที่ผู้ปฏิบัติยอมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ³³⁰

นอกจากนี้ ยังได้ตั้งข้อสังเกตในการสอนของพระพุทธเจ้า โดยแบ่งหลัก การสอนออกเป็น 3 ประการ คือ

1. ทรงสั่งสอนโดยการปฏิบัติ หมายถึง การเปลี่ยนหลักการเดิมที่สอนกันมาทั้งหมดอย่างตรงกันข้าม เพื่อให้เข้าใจหลักที่แท้จริงทางพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น
2. ทรงสั่งสอนโดยการปฏิรูป เป็นการสอนโดยวิธีคิดแปลงของเก่าที่ยังไม่ตีให้ดีขึ้นให้ตรงกับหลักเหตุผลยิ่งขึ้น

329 วีรบุพ วิเชียรโชติ, "ปรัชญาการศึกษาแบบอารยนิยมตามแนวพุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า 39.

330 สุทธิ บุญญาภภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: เรื่องแสงการพิมพ์, 2528), หน้า 8

3. ทรงสั่งสอนโดยตั้งหลักขึ้นใหม่ที่ยังไม่มีในที่อื่น แต่ก็เป็นไปตามหลัก
ธรรมที่ทรงค้นพบ 331

กิติมา ปรีดีติลล ให้ทรรศนะในเรื่องลักษณะการสอนในทางพุทธศาสนา
ดังนี้คือ

1. สอนให้รู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น
2. สอนอย่างมีหลักฐานอ้างอิง
3. สอนโดยให้ผู้ศึกษาสามารถตามได้ทัน 332

นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงวิธีการสอนทางพุทธศาสนาว่า ถือเอาวิธีการสอน
ให้คิดเป็นมาเป็นวิธีสอนทั่ว ๆ ไป เช่น

Reflective Thinking

Scientific Thinking

Inductive Thinking

} ทั้งปัญหา หาสมมติฐาน เก็บข้อมูล
วิเคราะห์ข้อมูล สรุปผล 333

และ กิติมา ปรีดีติลล ได้เสนอให้เห็นในเรื่องวิธีสอนที่ใช้ในทาง
พุทธศาสนาว่ามีดังนี้

1. สอนด้วยประสบการณ์ของตนเอง
2. สอนโดยวิธีสร้างปัญหาไปสู่เป้าหมาย
3. สอนให้มีหลักทัศนคติความรับผิดชอบตนเอง

331 สุชีพ ปุณฺณานุกาภ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, หน้า 8-9.

332 กิติมา ปรีดีติลล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับ
ปรัชญาการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: อักษรป๊อพิท, 2523), หน้า 138.

333 เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.

4. สอนด้วยวิธีอุปมา 334

แล้วยังให้พรรณนาในเรื่องลักษณะเนื้อหาที่สอนของพุทธศาสนา แบ่งเป็น 9 ประเภทดังนี้

1. สอนในลักษณะที่เป็นความเรียง (สุตตะ)
2. สอนในลักษณะที่เป็นบทร้อยกรองและบทขับร้อง (เคยยะ)
3. สอนในลักษณะที่เป็นร้อยแก้ว มีหลักเกณฑ์ในการใช้ภาษาได้สละสลวย (ไวยาकरणะ)
4. สอนในลักษณะที่เป็นกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ แสดงถึงสภาพการณ์ต่าง ๆ (กถา)
5. สอนในลักษณะที่เป็นคติพจน์ คติเตือนใจ (อุทาน)
6. สอนในลักษณะที่เป็นการบรรยายสรุปลงสู่หลักฐานอ้างอิงเป็นที่เชื่อถือได้ (อิติวุตตะ)
7. สอนในลักษณะที่เป็นประเภทยกตัวอย่างประกอบหรือเล่านิทาน มุ่งคติธรรม (ชาตก)
8. สอนในลักษณะที่เป็นการแสดงให้เห็นความแปลก ความอัศจรรย์อย่างไม่น่าเชื่อ (อัပ္ပทกขัมมะ)
9. สอนในลักษณะที่เป็นการใช้วิธีตั้งปัญหา เพื่อเข้าถึงจุดหมายในระดับสูงที่กำหนดไว้ (เวทลละ) 335

ทรงรัษฎ์ ศษะนาวิณ ไท่กล่าวถึงวิธีสอนไว้ใน "ตามรอยพระบรมครู" สรุปได้ดังนี้คือ

334 กิติมา ปรีติติกถ, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา, หน้า 139.

335 เรื่องเดียวกัน, หน้า 138-139.

1. สอนตามความแตกต่างพื้นฐานของบุคคล
2. สอนจากสิ่งที่รู้อยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้
3. สอนจากรูปไปหานาม จากสิ่งที่เห็นได้ไปสู่สิ่งที่เห็นไม่ได้ เพื่อให้ผู้เรียนได้คิดและจินตนาการด้วยตนเอง
4. สอนโดยให้มีประสบการณ์ด้วยตนเอง ให้ผู้เรียนใช้ประสาทสัมผัส เกิดความรู้จากการสัมผัส
5. สอนโดยมิให้ผู้รับการสอนรู้ตัว
6. สอนด้วยการทำตัวอย่างใหญ่ เพื่อให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม
7. สอนด้วยอุปกรณ์หรือของจริง 336

ในวิธีการสอน จะต้องเน้นให้ผู้เรียนรู้จักคิดหาเหตุผลและปฏิบัติได้ โดยเลือกวิธีสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียน

จากผู้เชี่ยวชาญได้สรุปวิธีสอนในแนวพุทธดังนี้ วิธีสอนควรเน้นให้ผู้เรียนใช้โยนิโสมนสิการ รู้จักคิดในเชิงเหตุผล และเชิงคุณธรรม ปฏิบัติได้ โดยเลือกวิธีสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียน และเหมาะสมกับสถานการณ์ในแต่ละกรณี เช่น

- วิธีสอน - แบบบรรยาย
- แบบถาม ทอบ
 - แบบปฏิบัติ
 - แบบเปรียบเทียบ
 - แบบอธิบาย 4
 - แบบอภิปราย
 - แบบการสาธิต

336 คุรายนละเอียดได้จาก ทวงรัษฎ์ ศศะนาวิน, ตามรอยพระบรมครู,
หน้า 33-37.

- แบบบรรยายบุคคล
- แบบสืบสวนสอบสวน

โดยมีขั้นตอนการสอน ดังนี้

- ต้องรู้จักผู้เรียน
- สร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง
- สอนจากง่ายไปหายาก, จากสิ่งที่รู้ไปยังสิ่งที่ไม่รู้, จากรูปธรรมไปหานามธรรม
- สอนอย่างมีเหตุผลให้ผู้เรียนรู้คุณค่าในสิ่งที่ตนได้เรียน
- ใช้อุปกรณ์การสอน และมีหลักฐานอ้างอิงตามความเหมาะสมของเนื้อหาวิชาที่สอน
- เน้นทั้งวิชาการ และจริยศาสตร์ควบคู่กันไป
- ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์

หลักสูตร

ได้มีผู้แสดงความคิดเห็นเรื่องหลักสูตรในพุทธปรัชญาการศึกษาไว้ต่าง ๆ ดังนี้

หลักสูตร พระราชวรมุนี ได้เสนอหลักสูตรที่จะนำมาใช้เป็นแกนกลางของพระพุทธศาสนา ที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาในหลักสูตร มีอยู่ 5 ข้อใหญ่ คือ

1. หลักอริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค)
2. หลักชั้น 5 หรือเบญจชั้น (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ)
3. หลักปัจจุสมุปบาท (อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาคิ ชรา มรณะ)
4. หลักไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา)

5. หลักมัชฌิมาปฏิปทา (ไตรสิกขา โอวาทปาฏิโมกข์ มรรคมี
องค์ 8) 337

หลักธรรมต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้ 338

หลักอริยสัจ 4 คือ หลักที่แสดงถึงสภาพของชีวิตมนุษย์ว่าเป็นอย่างไรพร้อมทั้ง
ประโยชน์สูงสุดที่มนุษย์จะสามารถหาได้จากชีวิตนี้ ให้มนุษย์จัดการกับปัญหาของมนุษย์
ด้วยหลักการและสติปัญญาของมนุษย์เอง ไม่เกี่ยวกับเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติใด ๆ
ทุกข์ คือ ปัญหาของมนุษย์เอง สมุทัย คือ เหตุเกิดของทุกข์ นิโรธ คือ ความดับทุกข์
มรรค คือ ขอบปฏิบัติให้ถึงปัญหาของมนุษย์ โดยมนุษย์เองทั้งสิ้น

หลักเบญจขันธ์ คือ หลักที่แสดงถึงภาวะของชีวิตว่าเป็นสิ่งที่เกิดจาก
องค์ประกอบต่าง ๆ มาประชุมกันเข้า และมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สุตแต่
ว่าองค์ประกอบเหล่านั้นจะแปรเปลี่ยนไปอย่างไร ตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย

หลักปฏิจจนุปบาท คือ หลักแห่งเหตุและผล ที่แสดงกระบวนการแห่งความ
เปลี่ยนแปลงของชีวิต ตามกระแสความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย เหตุหมายถึงตัวการที่
ทำให้สิ่งนั้นเกิดขึ้น ปัจจัย หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่ช่วยหนุนให้เกิด เมื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด
เกิดขึ้น มิใช่มีแต่เหตุอย่างเดียวยกของมีปัจจัยด้วย ปัจจัยแวดล้อมนี้นับว่าเป็นสิ่งสำคัญ

หลักไตรลักษณ์ คือ หลักที่มุ่งให้มนุษย์มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง
หลักนี้กล่าวถึง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ในทางจริยธรรม
เป็นอย่างมาก

337 พระราชวรมณี, "พุทธธรรมที่เป็นพื้นฐานสำคัญอันควรบรรลुไว้ใน
หลักสูตร" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 8 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
กราฟิคอาร์ต, 2526), หน้า 40-41.

338 คุรายละเอียดยกได้จาก พระราชวรมณี, พุทธธรรม (กรุงเทพมหานคร:
กานสุทธาการพิมพ์, 2529), หน้า 15-150.

หลักมัชฌิมาปฏิปทา คือ หลักที่มุ่งให้มนุษย์เว้นจากการหมกมุ่น มัวเมา และการทรมาณตัวเองให้ลำบาก โดยเว้นจากการประพฤติกิเลสที่ตึงเกินไปหรือหย่อนเกินไป มรรคนั้นเป็นทางสายเดียว แต่ประกอบด้วยองค์ประกอบ 8 ส่วน ถ้าออกมาในรูป การอบรมก็เป็นไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา

พระโสภณคณาภรณ์ ได้กล่าวถึงหลักสูตรดังนี้ ประเภทของสิ่งที่จะนำมา ศึกษาอีก แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

1. เรื่องที่เกี่ยวกับธรรมชาติ กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ประโยชน์ โทษของ ธรรมชาติเหล่านั้น
2. เรื่องที่เกี่ยวกับสังคมของมนุษยชาติ พัฒนาการด้านต่าง ๆ ของสังคม
3. เรื่องศีลธรรม จรรยา ศาสนา ซึ่งส่วนมากแล้วเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับ นามธรรม 339

สมเด็จพระญาณสังวร เอาทลิ่งสุตรปัจจุบันมาเป็นหลักแล้วเน้นจิตใจตั้ง ตัวชอบ 340

วสิน อินทสระ ได้กล่าวถึงหลักสูตรว่า

หลักสูตรในแนวพุทธโดยทั่วไป ในปัจจุบันยังมีข้อบกพร่องมุกในหลักสูตรที่ เกี่ยวกับพุทธประวัติให้เรียนทุกชั้น เรียนซ้ำไปซ้ำมา ถึงแม้ว่าจะชื่อพุทธประวัติ แต่ควรพูดในแง่มุมที่เด็กไม่เคยเรียน อ่านแล้วให้ประทับใจ ให้รู้ให้ทั่วถึง ก็จะไม่มีการซ้ำซ้อน จะตองหาหนังสือคุณวุฒิ ผู้เขียนที่เขียนดี ๆ มาเขียน ทั้งแต่ ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา จนถึงขั้นอุดมศึกษา

วิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับธรรม ภาวทรวงศึกษาธิการได้พยายามทำให้ดีที่สุดแล้ว ก็ยังไม่ไคผลเต็มที่ เพราะวามเขียนตำรายังไม่บรรลุเป้าหมาย

339 พระโสภณคณาภรณ์, เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาพุทธปรัชญาการศึกษา, หน้า 17.

340 สัมภาษณ์ สมเด็จพระญาณสังวร, 29 เมษายน 2529.

จุดบกพร่องส่วนมาก นักวิชาการไม่ใช่ผู้เขียนและผู้เขียนก็ไม่ใช่ นักวิชาการ
ในหลักสูตรวิชาทั่วไป ควรจะมีการสอนสอดแทรกธรรมในพุทธศาสนาให้
ทุก ๆ วิชา แต่จะต้องมีเทคนิคในการสอนสอดแทรก 341

ประสาร ทองภักดี ไต่ถามถึงหลักสูตรในแผนการศึกษาของพระพุทธเจ้า
ถือหลักความเหมาะสมกับผู้ศึกษาแต่ละคน จึงแบ่งสายการศึกษาเป็น 2 สาย คือ
สายโลกิยะ กับสายโลกุตตระ

สายโลกิยะ เป็นสายที่มุ่งสอนให้คนเป็นคนดีในโลกนี้ ที่หึงในการประกอบ
อาชีพ และที่หึงในเรื่องความประพฤติ ถ้าเราจะตรวจดูหลักสูตรของพระพุทธองค์แล้ว
ก็จะเห็นได้ว่ามีธรรมอยู่มาก ที่จะสอนคนให้พ้นทุกข์ในโลกได้

สายโลกุตตระ เป็นสายที่มุ่งสอนคนด้วยธรรมะเบื้องต้น โดยมุ่งให้คนพ้น
จากโลกตามทัศนะของพระพุทธเจ้า เห็นว่าโลกเต็มไปด้วยความทุกข์นานาประการ จึง
มุ่งให้พ้นจากความทุกข์เหล่านี้ 342

วิทย์ วิศทเวทย์ ไต่ถามถึงหลักสูตร "ไม่แน่นไปช่วยเนื้อหาวิชาการมาก
อย่างไรในปัจจุบัน มีการเล่นกีฬา การแสดงที่แต่ละคนได้แสดงตัวเอง ไม่ใช่ความสุขที่
คอยรับการปฏิบัติจากสิ่งภายนอกสิ่งอื่น เช่น ความสุขจากการเล่นดนตรี เป็นความสุข
ที่เราให้แก่ตัวเอง เป็นทางอ้อมที่จะให้คนมีวิถีชีวิตแบบพุทธ" 343

วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ หลักสูตร "ไม่จำกัด แต่อย่าให้ขาดจริยธรรมหรืออาจ
แทรกศีลธรรมในทุกวิชา เพื่อให้เด็กมีทั้งความรู้และความประพฤติ" 344

341 สัมภาษณ์ วศิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

342 สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

343 สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 7 ตุลาคม 2529.

344 สัมภาษณ์ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, 15 สิงหาคม 2529.

สุนทร ๗ รั้งมี "หลักสูตรปัจจุบันนี้พยายามที่จะให้ความรู้ทางศาสนาแก่
เด็ก โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษา มีวิชาพระพุทธศาสนา ผู้สอนสามารถแทรก
ความรู้ ความคิดที่ดีในทุกวิชา ต้องถือว่าการสอนให้เยาวชนเป็นคนดีเป็นหน้าที่ของ
ผู้สอนทุกคน ไม่เฉพาะแต่ผู้สอนจริยศึกษาเท่านั้น อาจแทรกนิทาน 1/2 นาที เพื่อ
สร้างทัศนคติที่ดีแก่นักเรียน ถ้าทำได้เช่นนี้คงไม่ต้องห่วงอนาคตของชาติ" 345

ัญญวน อินทรกำแหง "หลักสูตรควรบรรจุหัวใจของพุทธปรัชญา อันเป็น
จุดมุ่งหมายของการศึกษาลงไปในหลักสูตร แล้วเน้นการวัดผลที่มุ่งคุณธรรมของ
ผู้เรียนเป็นสำคัญ สอนจริยธรรม ศีลธรรมทุกระดับชั้น และสอดแทรกในทุกวิชา" 346

สาโรช บัวศรี หลักสูตรในการศึกษาจะต้องศึกษาเรื่องชั้น 5 ให้รู้จัก
ตนเอง มีความรู้พื้นฐานต่าง ๆ ศึกษาเรื่องของสังคมและสิ่งแวดล้อม ศึกษาเรื่อง
จริยธรรม ปฏิบัติในเรื่องคุณธรรมและศีลธรรมอย่างกว้างขวาง ลึกซึ้ง รู้จักประกอบ
ความดี 347

สุนน อมรวิวัฒน์ "หลักสูตรควรคำนึงถึงความหมายของการศึกษา ความ
มุ่งหมายของการศึกษา เนื้อหาสาระ กระบวนการเรียนการสอน ผู้สอน นักเรียน ฯลฯ
นำมาประยุกต์ว่าจะจัดอย่างไรให้เหมาะสม" 348

กิติมา ปรีดีติลล ไททรศนะในเรื่องเนื้อหาที่บรรจุในหลักสูตรเป็นดังนี้

1. ให้เข้าใจความจริงแท้ขั้นสูงสุด สิ่งที่จะให้เรียนคือศึกษาเรื่องศีล
สมาธิ และปัญญา

345 สัมภาษณ์ สุนทร ๗ รั้งมี, 28 สิงหาคม 2529.

346 สัมภาษณ์ ัญญวน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

347 สาโรช บัวศรี, "ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์
ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า 17.

348 สัมภาษณ์ สุนน อมรวิวัฒน์, 2 ตุลาคม 2529.

2. ให้เข้าใจหลักแห่งความสำเร็จ ไต่แก้ อธิบาย 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา
3. ให้เห็นแจ้งในอริยสัจ 4 ไต่แก้ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค
4. ให้ช่วยสร้างให้เกิดความกล้าหาญ โดยไขหลักธรรมเกี่ยวกับศรัทธา ศีล พานุ สัจจะ วิริยะ รัญญา และปัญญา ³⁴⁹

ศกคา ปรากฏประธานพร ไต่ให้ทรงชนะเกี่ยวกับหลักสูตรว่า "หลักสูตร จะต้องมุ่งให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทางศิลปศาสตร์และวิชาชีพ และมีความยึดมั่นในตัวเอง พอสมควร ที่สำคัญที่สุดหลักสูตรจะต้องเน้นในเรื่องศีลธรรม และหลักสูตรที่ที่จะต้องให้ผู้เรียนทำงานเป็นและรักการทำงานด้วย" ³⁵⁰

สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ความหลักพระพุทฺธศาสนา "หลักสูตรควรมีลักษณะให้ เลือกลงอย่างกว้างขวางในชั้นตน ๆ บังคับให้แคบลงในชั้นสูง ๆ จนกลายเป็นผู้ชำนาญการ เฉพาะตน" ³⁵¹

วิริยพหุ วิเชียรโชติ และ นวลเพ็ญ วิเชียรโชติ ให้ทรงชนะไว้ดังนี้คือ ³⁵²
หลักสูตร คือ

1. การพัฒนาบุคลิกภาพและบทบาทในสังคม

³⁴⁹ กิติมา ปรีดีติติก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา, หน้า 138.

³⁵⁰ ศกคา ปรากฏประธานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 169.

³⁵¹ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, พุทธศาสน์, หน้า 117.

³⁵² วิริยพหุ วิเชียรโชติ และ นวลเพ็ญ วิเชียรโชติ, "หลักสูตรเพื่อการ พัฒนาสังคมและวัฒนธรรมตามแนวพุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ 8 (กรุงเทพมหานคร: กราฟิคอาร์ต, 2526), หน้า 51.

2. การพัฒนาบทบาทและกระบวนการของกลุ่ม
3. การพัฒนาวัฒนธรรมและสังคม
4. การศึกษาตลอดชีพเพื่อการพัฒนาสังคมอารยประชาธิปไตย

องค์สำคัญของการศึกษาในหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ คือ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)

ความหมายของศีลในหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ น่าจะหมายถึงจริยศึกษา และรวมถึงพลศึกษาด้วย เพราะเป็นองค์ของการศึกษาที่พัฒนาทางจิตใจ และทางร่างกายควบคู่กันไป เพื่อให้มีความเป็นปกติสำหรับการเป็นมนุษย์

ความหมายของสมาธิ ในที่นี้น่าจะหมายถึงความรวมถึงการเจริญสมาธิให้เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ซึ่งหมายถึงการเจริญสมาธิด้วยการประกอบสัมมาชีพ ดังนั้น จุดเน้นของการฝึกสมาธิจึงสมควรจะอยู่ในสัมมาอาชีพศึกษา

ความหมายของปัญญา ในทางหลักสูตรโดยทั่วไป น่าจะหมายถึงพุทธศึกษา ซึ่งเป็นส่วนที่เน้นการพัฒนาสติปัญญาของผู้เรียน

หลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ จะเป็นการสอนการเรียนรู้โดยอาศัยหลัก อริยสัจ 4 และการเรียนการสอนแบบอารยวิธีที่อิงหลักอริยสัจ 4

ระบบโครงสร้างของหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ ได้แก่ การจัดหลักสูตร เป็นระบบที่มีองค์ประกอบ 3 องค์เชื่อมโยงกันในลักษณะของการวิเคราะห์ระบบ

นอกจากนี้ วิรุทธ วิเชียรโชติ ยังให้ความเห็นอีกว่า หลักสูตรโดยทั่วไป จะอาศัยปรัชญาการศึกษาในการจัดประสบการณ์

หลักสูตรภาคปริยัติ คือ ภาคทฤษฎีและเหตุผลของหลักสูตรทั้งหมด

หลักสูตรภาคปฏิบัติ คือ ภาคลงมือประพฤติปฏิบัติ ในที่นี้เน้นการเรียนการสอน ควบคู่การปฏิบัติจริง

หลักสูตรภาคปฏิเวธ คือ ภาคที่เป็นผลลัพธ์ซึ่งบรรลุเป้าหมายของหลักสูตรใน

ระดับต่าง ๆ และเป็นภาคที่รวมการประเมินผลด้วย 353

หลักสูตรที่จัดสอนควรจัดให้มีความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติสังคมของ มนุษยชาติ เรื่องศีลธรรมจรรยา และควรจัดสอนโดยให้เรียนรู้หลักสูตรต่าง ๆ ที่ ช่วยชักเกลาจิตใจของมนุษย์ให้เป็นคนมีคุณธรรมสูงขึ้น นอกจากนี้ ควรจะสอดแทรก ธรรมะเข้าไปในเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ทุกวิชา ทุกระดับการศึกษา

ซึ่งสรุปจากผู้เชี่ยวชาญได้ว่า หลักสูตรในพุทธปรัชญาการศึกษาประกอบด้วย วิชาศิลปศาสตร์ วิชาชีพ และศีลธรรม เน้นให้ผู้เรียนมีความประพฤติ มีจิตใจที่เป็นสุข ควบคู่กับความรู้อันวิชาการ

ทางด้านศีลธรรมนั้น จัดเป็น 2 ลักษณะ คือ จัดเป็นวิชาพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะ และจัดแทรกหลักสูตรในทุกหมวดวิชาที่จัดสอน โดยให้เรียนรู้ในเรื่อง เกี่ยวกับไตรสิกขา อริยสัจ 4 หลักสูตรที่ช่วยแก้ปัญหาชีวิต เป็นต้น

ทางด้านศิลปศาสตร์จะเน้นให้แต่ละบุคคลได้แสดงออก เช่น วิชาดนตรี ศิลปะ กีฬา คณิตศาสตร์ สังคมศึกษา วิทยาศาสตร์ เป็นต้น

การวัดและการประเมินผล

ในการวัดและการประเมินผลไคมีนานาทัศนะต่างกันดังนี้

ท่านพระพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงการวัดผลประเมินผลว่า "จะต้องคัมทุกซ์ไค้ แก่ปัญหาไค้ ถือว่าเป็นการวัดผล ไม่ควรจะวัดด้วยตัวเลข ไม่วัดด้วยค่านวณ แต่จะต้อง วัดที่คองพิสูจนั้ชั้กันที่ว่เอามาคัมทุกซ์ไค้ แก่ปัญหาไค้ไค้ไค้ไค้ ถ้าแก่ทุกซ์ไค้ถือว่เป็น การวัดผล ไม่มีการสอบไค้" 354

353 วีรยุทธ วิเชียรโชติ, "ปรัชญาการศึกษาระบบอารยนิยมตามแนว พุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า 35.

354 สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 28 ตุลาคม 2529.

พระโสภณคณาภรณ์ ไท้กล่าวถึงการวัดผลประเมินผลว่า "การวัดผลต้องวัด
ด้วยตัวของเราเอง ตรวจสอบใจตนเอง ไม่ใช่คนอื่นวัดให้" 355

เย็นใจ เลาหวณิช ไท้กล่าวไว้ว่า "ผู้เรียนต้องประเมินผลตนเองตาม
แนวพุทธศาสนา ก็คือ การเพียรพยายามทดสอบตัวเองเพื่อเข้าใจตนเอง โดยไม่
เข้าข้างตนเอง" 356

สุนทร ๗ รังษี ไท้กล่าวไว้ว่า "การวัดผลประเมินผลควรเน้นด้านปฏิบัติ
รู้แล้วควรจะทำได้ รู้ดีแล้วควรประพฤติดี ไม่ใช่รู้เฉย ๆ แล้วทำไม่ได้" 357

วศิน อินทสระ การวัดผลประเมินผลในแนวพุทธจะต้องวัดว่า "เขาทำได้
ตามที่เรียนรู้อหรือไม่ แล้วจึงประเมินออกมา วิธีวัดผลหลากหลาย ๆ วิธี ให้เหมาะสมกับ
วิชา วัดว่ามีคุณธรรมระดับใด ละกิเลสได้ว่ายู่ในระดับใด ละอะไรได้บ้าง ถ้าละได้
จริงก็ประเมินได้ว่าเขาเป็นโสดกัมมันสำหรับคนทั่ว ๆ ไป วิธีการวัดผลไม่เที่ยงตรง
จะทำให้การประเมินผลเสียไปด้วย คนเรามีอัชฌาสัยต่างกัน สติปัญญาต่างกัน พื้นฐาน
ต่างกัน ภูมิหลังต่างกัน ความถนัดต่างกัน ฉะนั้น ควรจะให้มีการวัดผลตามความถนัด
ตามความสนใจของผู้เรียน" 358

วิทย์ วิศทเวทย์ ไท้พูดถึงการวัดผลประเมินผลว่า "คงจะไม่ต้องสอบแบบที่
ทำกันอยู่ เพราะแข่งขันกับผู้อื่น คนเราสติปัญญาไม่เท่ากัน วิธีวัดกับคนอื่นควรเลิก
ไม่ต้องสอบอย่างในปัจจุบัน และไม่วัดกั๊งวลกับวิชาการ ควรจะมีการเล่านิทานธรรมะให้ฟัง

355 สัมภาษณ์ พระโสภณคณาภรณ์, 15 กันยายน 2529.

356 เย็นใจ เลาหวณิช, "การวัดและประเมินผลการศึกษาตามแนว
พุทธศาสตร์" ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: กราฟิการ์ต,
2526), หน้า 98.

357 สัมภาษณ์ สุนทร ๗ รังษี, 28 สิงหาคม 2529.

358 สัมภาษณ์ วศิน อินทสระ, 5 กันยายน 2529.

ทำอะไรที่ได้มือนคลายการแข่งขันทางวัตถุ เช่น กีฬา งานอดิเรก ฯลฯ โดยเอา
ตัวเราสู่โลกภายนอก ไม่ใช่จากภายนอกเข้าหาตัวเรา ดังนั้น การประเมินผลให้
ตัวของตัวเอง" 359

ประสาร ทองภักดี กล่าวไว้ว่า การวัดผลประเมินผลไม่ต้องให้คนอื่นวัด
จะประเมินได้เมื่อผู้เรียนละสังโยชน์ 10 ได้

สังโยชน์ 10 เป็นกิเลสอันผูกใจสัตว์อยู่ คือ

- ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน
- ความดั่งเลเป็นเหตุไม่แน่นอน ในกฎปทา เครื่องดำเนินของตน
- ความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยเข้าใจว่ามีได้ด้วยศีลหรือพรตอย่างนั้นอย่างนี้
- ความกำหนดถือด้วยอำนาจกิเลสกำม
- ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ไค้แก่ ความหงุดหงิดด้วยอำนาจโทสะ
- ความติดใจในรูปธรรม
- ความติดใจในอรุปรธรรม
- ความสำคัญตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่
- ความคิดพลาถ เช่น นิกะไรก็เพลินเกินไปกว่าเหตุ
- ความเขลาอันเป็นเหตุไม่รู้อจริง 360

รณจวน อินทรกำแหง กล่าวไว้ว่า "การวัดและประเมินผลให้วัดด้วย
ตนเอง เน้นการวัดพฤติกรรมการแสดงออก ผู้สอน และผู้ปกครองควรให้ความร่วมมือ
ประสานงานระหว่างสถานศึกษากับบ้าน" 361

359 สัมภาษณ์ วิทย์ วิศทเวทย์, 8 ตุลาคม 2529.

360 สัมภาษณ์ ประสาร ทองภักดี, 4 กันยายน 2529.

361 สัมภาษณ์ รณจวน อินทรกำแหง, 28 ตุลาคม 2529.

สมน อมรวิวัฒน์ ไทกล่าวถึงการวัดและประเมินผลไว้ว่า "การวัดและประเมินผลที่แท้จริง คือ การประเมินตนเอง แล้ววิเคราะห์ปรับปรุงตนเอง การประเมินโดยผู้อื่นเป็นเพียงข้อมูลประกอบเท่านั้น" 362

การวัดและการประเมินผล ควรที่จะให้ผู้เรียนมีการประเมินผลด้วยตนเอง และจะต้องให้ผู้เรียนมีความรู้มาก เข้าใจดี สามารถที่จะจดจำ อธิบาย นำมาใช้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ แก้ไขหาคำตอบอย่างเหมาะสม และรับผิดชอบด้วยตนเอง

ดังนั้น ไทข้อสรุปจากผู้เชี่ยวชาญการวัดผลประเมินผลควรจะต้องให้ผู้เรียนพึงรับผิดชอบที่จะวัดผลและประเมินผลตนเอง นอกเหนือจากการวัดและประเมินผลโดยผู้อื่น และความร่วมมือจากผู้อื่น โดยเน้นการปฏิบัติได้ และประพฤติตนเป็นคนดีเป็นสำคัญ

ตอนที่ 4

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม (Essentialism)

คำว่า Essentialism เป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า Essentia หมายถึง สาร หรือที่เป็นแก่นสารที่จำเป็นหรือเนื้อหาที่เป็นหลักสำคัญ ดังนั้น ความหมายโดยรากศัพท์ ก็หมายถึงลัทธิปรัชญาการศึกษาที่มีความสนใจ และความเชื่อในสิ่งที่เป็นสาระสำคัญทั้งหลาย อันเป็นแก่นหลักของแต่ละสังคมจะขาดเสียไม่ได้ เช่น ความรู้ ทักษะ ทัศนคติ ค่านิยม วัฒนธรรม และอื่น ๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ จะได้รับการทะนุบำรุง และถ่ายทอดไปให้คนรุ่นหลัง ซึ่งเห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรมอง ถูกต้อง และได้รับการกลั่นกรองมาแล้ว เป็นมรดกที่สืบทอดมาจากอดีตที่ยาวนาน³⁶³ ดังนั้น ปรัชญาสารัตถนิยมจึงเปรียบเสมือนแนวทางที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์และถ่ายทอดวัฒนธรรม (A Conservative Road to Culture)³⁶⁴

ความเป็นมา

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมเป็นปรัชญาการศึกษาที่มีแนวความคิดในทางอนุรักษนิยม ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีมานานแล้ว แต่การก่อตั้งอย่างเป็นทางการเป็นระบบก็เพิ่งเกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาเป็นทางการ เมื่อ ค.ศ. 1980 นี้เอง³⁶⁵ วัตถุประสงค์เพื่อต่อต้านความคิดของสหภาพพัฒนาการนิยม ซึ่งแนะนำให้ให้นักการศึกษาเลิกสอนหนังสือแบบเก่า ซึ่งเน้นการท่องจำมากเกินไป และมีความเป็นห่วงว่าหลักการของสหภาพพัฒนาการนิยม จะทำให้มาตรฐานของการศึกษาลดลงลง ทำให้คนขาดความรู้พื้นฐานที่จำเป็นในการ

³⁶³ บรรจง จันทรส, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 237.

³⁶⁴ Theodore Brameld, Philosophy of Education In Culture Perspective (New York: The Dryden Press, 1958), p. 203.

³⁶⁵ Ibid.

นำไปปรับปรุงชีวิตของตนเอง ผู้นำในการก่อตั้งลัทธิปรัชญาสารัตถนิยม คือ วิลเลียม แชนด์เลอร์ แบกาลี (William Chandler Bagly) ซึ่งมีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. 1874 - 1946 ซึ่งเป็นศาสตราจารย์ทางการศึกษาของมหาวิทยาลัยฮิลลินอยส์ และมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ประเทศสหรัฐอเมริกา³⁶⁶ ได้ร่วมกับนักการศึกษาที่มีความคิดในแนวเดียวกัน ได้แก่ โทมัส บริกส์ (Thomas Briggs) เฟรคเคอริค บรีค (Frederick Breed) ไอแซค แอด แคนเคล (Isaac L. Kandel) และ เฮอร์แมน เอช ฮอร์น (Herman H. Horne) ซึ่งบุคคลเหล่านี้ได้รวมตัวกันจัดตั้งโดยชื่ออย่างเป็นทางการว่า "คณะกรรมการสารัตถนิยม เพื่อความก้าวหน้าของการศึกษาอเมริกา" (The Essentialist Committee for the Advancement of American Education) ในปี ค.ศ. 1938³⁶⁷ และได้จัดพิมพ์วารสารทางการศึกษาชื่อ School and Society ซึ่งนักปรัชญาสารัตถนิยมกล่าวว่าหน้าที่ของการศึกษา คือ ปกป้องประชาธิปไตย ผูกใจซึ่งเสรีภาพทางศาสนา ทางการศึกษา การเขียน และการคมนาคม นอกจากนี้ การศึกษาจะต้องผลิตพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ ต่อสังคม และมีความรู้พื้นฐานที่ดี³⁶⁸ ซึ่งหน้าที่เหล่านี้สำคัญเกินกว่าที่จะให้ผู้เรียน เรียนรู้ได้จากประสบการณ์ที่ครูจัดให้ ในปี ค.ศ. 1946 วิลเลียม ซี แบกาลี ได้เสียชีวิตลง กิจกรรมของสมาคมก็ซบเซาลง แต่อิทธิพลในแนวความคิดทางการศึกษาของปรัชญาสารัตถนิยมได้เผยแพร่ทางสื่อมวลชนออกไป ทั้งในและนอกประเทศ ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สอง ปรัชญาสารัตถนิยมได้รับความนิยม และความสนใจเป็นอย่างมากในสหรัฐอเมริกา เพราะเชื่อว่าจะมีความเข้มแข็งทางวิชาการ และมีประสิทธิภาพในการสร้าง

³⁶⁶ วิทยุ โสธร, หลักการการศึกษา, หน้า 109.

³⁶⁷ Raymond F. Callahan, An Introduction to Education in American Society (New York: Alfred A. Knopf, 1961), p. 346.

³⁶⁸ Theodore Brameld, Patterns of Educational Philosophy (New York: World Book, Co., 1950), p. 207.

ค่านิยม และระเบียบวินัยพอที่จะทำให้โลกเสรีผู้ภัยของคอมมิวนิสต์ได้ ปัจจุบันนี้แนวความคิดปรัชญาสารัตถนิยมโค่นแปรหลาย และยังมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาของประเทศต่าง ๆ มาก

ความคิดพื้นฐาน

ปรัชญาสารัตถนิยมมีรากฐานมาจากปรัชญาพื้นฐานสำคัญ คือ กลุ่มจิตนิยม (Idealism) ซึ่งปรัชญากรุปนี้เชื่อว่าจิต (Mind) เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในชีวิตของมนุษย์ โลกที่มนุษย์อาศัยอยู่นี้โดยธรรมชาติแล้วไม่ใช่วัตถุ แต่เป็นเพียงสิ่งจำลองของสิ่งที่มองไม่เห็น หรือโลกแห่งจิต (A world of Mind) ดังนั้น ความรู้หรือความจริงจึงเกิดจากการคิด การหยั่งรู้เป็นสำคัญ³⁶⁹ กับอีกกรุปหนึ่ง คือ กลุ่มวัตถุนิยม (Realism) ปรัชญากรุปนี้เชื่อว่า วัตถุหรือสสาร (Matter) เป็นสิ่งจริงแท้ในตัวของมันเอง ดังนั้น ความรู้หรือความจริงจึงเกิดจากการสัมผัสได้เห็น หรือมีประสบการณ์ (Sense Experience) กับสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นประจำจึงเกิดการเรียนรู้ขึ้น³⁷⁰

ความหมายของการศึกษา

ปรัชญาสารัตถนิยมมีความเชื่อว่า การศึกษาหมายถึงกระบวนการอนุรักษ์และถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนความรู้ ทัศนคติ ค่านิยมของสังคมไปสู่ชุมชนต่อไป เพราะสารัตถของสังคมเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ค้างาม ถูกต้อง ได้รับการเลือกสรรกลั่นกรอง และปรับปรุงแก้ไขมาเป็นอย่างดีแล้ว ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาเป็นระยะเวลาาน

369 ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 48.

370 Dalry, Philosophy Development of Education, (1977), p. 85 อ้างถึงใน ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 53.

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมมีจุดมุ่งหมายอยู่ 2 ระดับ คือ ระดับแรก เป็นความหมายระดับมหภาค (Macro Level) หรือความหมายระดับกว้าง ๆ จุดมุ่งหมายในระดับนี้มุ่งถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญต่อมวลมนุษย์ ทำให้มนุษย์เข้าใจถึงระเบียบแบบแผนของธรรมชาติซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม และอีกระดับหนึ่งเป็นระดับจุลภาค (Micro Level) หรือระดับแคบเฉพาะตัว จุดมุ่งหมายนี้มุ่งที่จะพัฒนาสติปัญญาให้ผู้เรียนเป็นผู้เฉลียวฉลาด และส่งเสริมให้มีระเบียบวินัย มีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียน และการทำงาน ตลอดจนมีความประพฤติที่ดีงาม ³⁷¹ ดังนั้น พอที่จะสรุปถึงจุดมุ่งหมายการศึกษาดังนี้

1. มุ่งที่จะพัฒนาสติปัญญา และคุณวินัยของมนุษย์ให้มีความฉลาด และมีความประพฤติดีงาม ³⁷²
2. ให้การศึกษาเพื่อการเรียนรู้ในเรื่องความเชื่อ ทัศนคติ และค่านิยมของสังคมในอดีตและชาวต่างชาติต่าง ๆ ในอดีตไว้
3. ให้การศึกษาในสิ่งที่เป็นเนื้อหาสาระ อันได้มาจากมรดกทางวัฒนธรรม ด้วยการหาบุรุษถ่ายทอดวัฒนธรรมไปสู่ชนรุ่นต่อไปไม่ให้สูญหายไป ³⁷³

ธรรมชาติมนุษย์

ปรัชญาสารัตถนิยมเชื่อว่าธรรมชาติของมนุษย์ไม่เท่าเทียมกัน ทุกคนต้องมีหน้าที่ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ ต้องเคารพอำนาจและสถาบันของสังคมมนุษย์ไม่ได้มีความดีงามโดยธรรมชาติ การที่จะปรับปรุงมนุษย์และสังคมให้ดีขึ้นจะต้องมีความผูกพันกับสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน มนุษย์จะได้รับการช่วยเหลือ หลุดพ้นจากความเลวร้ายได้ โดยการ

³⁷¹ สักดา ปรากฏประธานพร, ปรัชญาการศึกษาระดับพื้นฐาน, หน้า 84.

³⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

³⁷³ ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 64-65.

เชื่อกันและเคารพในชนบทรรมนิยมประเพณี 374

ญาณวิทยา

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม เน้นการใช้ความคิดเหตุผลในการที่จะนำไปสู่
ความรู้ที่แท้จริง 375

กระบวนการของการศึกษา

กระบวนการของการศึกษาขึ้นอยู่กับผู้สอนเป็นสำคัญ (Teacher-Centered-
Approach) คือ ผู้สอนจะเป็นผู้อธิบายชี้แจงให้ผู้เรียนเข้าใจตามใจ 376 และเป็น
การเน้นทางภาคทฤษฎีมากกว่าการปฏิบัติวิชาที่ผู้สอนส่งเสริมมากที่สุด คือ การรับรู้และ
ความจำ ในการสอนจะคำนึงถึงมาตรฐานทางวิชาการมากกว่าคำนึงถึงความแตกต่าง
ระหว่างบุคคล 377 ดังนั้น กระบวนการของการศึกษาจึงยึดผู้สอนเป็นศูนย์กลาง เน้นเนื้อหา
วิชา ความมีระเบียบวินัย และการฝึกฝนอย่างหนักในกระบวนการเรียน

สถาบันการศึกษา

ปรัชญาสารัตถนิยม สถาบันการศึกษาไม่มีบทบาทในการเป็นผู้นำสังคมมากนัก
แต่สถาบันการศึกษาจะเป็นเครื่องมือของสังคมเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ เข้าใจเรื่องราว

374 ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 78-79.

375 คู่มือในเรื่องนี้ได้จาก Mortimer Smith, The Diminished Mind
(Chicago: Henry Regnery Co., 1954) อ้างถึงใน ศักดา ปรากฏประทานพร,
ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 80-81.

376 ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 68.

377 George F. Kneller, Introduction to the Philosophy of
Education, pp. 56-61. อ้างใน ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษา
เบื้องต้น, หน้า 67-68.

หรือมรดกทางสังคมให้ผู้เรียนรู้จักเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนประเพณี และวัฒนธรรมต่าง ๆ ของสังคมจากสถาบันการศึกษา ในขณะที่เดียวกันก็ให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของวัฒนธรรม และประเพณีเหล่านั้น³⁷⁸ ทั้งนี้ สถาบันการศึกษาจึงเปรียบได้เหมือนกับสถาบัน อนุรักษ์และถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมของสังคม

ผู้บริหาร

การบริหารในปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมยึดแบบอย่าง ยึดมาตรฐาน ยึด ระเบียบวินัย เพื่อให้การเรี้นรู้เนื้อหาเป็นไปอย่างดีและมีประสิทธิภาพ มีการบริหาร ในลักษณะเป็นไปในแนวทางเดียวกัน เป็นการบริหารแบบสั่งงาน แบบรวมอำนาจ (เผด็จการ) และผู้บริหารจะเป็นผู้ตัดสินใจดำเนินการวินิจฉัยปัญหาแต่ผู้เดียว โดยยึด กฎระเบียบ ยึดกฎหมายเป็นหลักสำคัญ³⁷⁹

บทบาทหน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม ผู้สอนจะมีบทบาทสำคัญที่สุด ผู้เรียนจะเป็นผู้ที่ จะต้องเข้าใจตามให้ได้ ผู้สอนกับผู้เรียนจะมีความสัมพันธ์กันเฉพาะในการเรียนการสอน เท่านั้น ไม่มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ผู้สอนจะต้องวางตนเป็น แบบอย่างที่ดีในเรื่องระเบียบวินัย และความประพฤติ และต้องวางตนให้เป็นที่เคารพ ยำเกรงแก่ผู้เรียน

ผู้สอน

ผู้สอนในปรัชญาสารัตถนิยม ถือว่าผู้สอนเป็นบุคคลสำคัญที่สุด เพราะเป็น

³⁷⁸ ไพบูลย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 69.

³⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

ผู้กำหนดทัศนคติ และดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมด และเป็นผู้เลือกว่าสิ่งใด สำคัญไม่สำคัญ สิ่งที่คุณเรียนรู้นั้นถูกต้องหรือไม่ ดังนั้น ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม จึงกำหนดบทบาทของคุณสอนไว้ว่า คุณสอนเป็นผู้รู้เนื้อหาวิชาที่จะสอนดี เป็นผู้กำหนด กิจกรรมการเรียนการสอน ตัดสินใจ และกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ ทรวมทั้งเป็น ผู้นำของห้องเรียนที่ฉลาดรอบรู้ และเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับนักเรียน ดังนั้น ผู้สอนจึง มีบทบาทและความสำคัญอย่างมาก ถ้าผู้สอนดีการศึกษาจะดำเนินไปด้วยดี 380

ผู้เรียน

ผู้เรียนในปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม เป็นผู้รับฟังและทำความเข้าใจใน เนื้อหาสาระต่าง ๆ ที่ผู้สอนกำหนดให้ ผู้เรียนเปรียบเสมือนเป็นภาชนะรองรับความรู้ ที่ผู้สอนถ่ายทอดให้ ความสำคัญของผู้เรียนจึงเป็นไปในลักษณะที่จะต้องเรียนรู้ข้อเท็จจริง และสืบต่อให้ชนรุ่นต่อไป 381 ดังนั้น ผู้สอนจะต้องมีความสามารถในการเล่าเรียน เชื่อมฟังผู้สอน และปัดมันในระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด จึงทำให้ผู้เรียนมีความคิด ริเริ่มเป็นตัวของตัวเองน้อย ไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็น ไม่กล้าแสดงออก คอยแต่ รับฟังอย่างเดียว 382

วิธีสอน

วิธีสอนเน้นการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ผู้สอนเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรม การเรียนรู้ทักษะ เนื้อหาของผู้สอนสำคัญกว่าความสนใจของผู้เรียน และเป็นผู้จัดลำดับ เนื้อหาวิชา 383 ในการเรียนการสอนใช้การบรรยายเนื้อหาวิชาเป็นหลัก การ ถามตอบในชั้นเรียนเป็นการถามตอบ คือ การทำความเข้าใจเป็นใหญ่ไม่ใช่เป็นการ

380 ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 66.

381 บรรจง จันทรส, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 255.

382 ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 69.

383 ศักดา ปรากฏประธานพร, ปรัชญาการศึกษามัธยมศึกษา, หน้า 87.

แลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือโต้แย้ง 384

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม เป็นหลักสูตรที่เน้นเนื้อหา (Subject-matter Oriented) เป็นหลักสำคัญ และมีการจัดไว้ล่วงหน้าอย่างเป็นระบบต่อเนื่องตามขั้นตอนความยากง่าย การจัดหลักสูตรอย่างมีระเบียบแบบแผนจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนการสอน³⁸⁵ นอกจากนี้ หลักสูตรเน้นเนื้อหาที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการกลั่นกรองมาแล้วเป็นอย่างดี ในการทำหลักสูตรจะเป็นหน้าที่ของผู้สอนกับผู้เชี่ยวชาญ และหลักสูตรส่วนใหญ่จะเป็นแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศ

การวัดผลและประเมินผล

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมเชื่อว่าความรู้ที่แท้จริงอยู่ภายนอกตัวผู้เรียนสามารถรับรู้ด้วยจิต การโตมาซึ่งความรู้นั้นเป็นการรับมาโดยกระบวนการฉายทอดจกจำ ดังนั้น การวัดและประเมินผลว่าผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้มากน้อยเพียงใดใช้วิธีการทดสอบความจำในเนื้อหาวิชาที่โตเรียนมาด้วยการประเมินผู้เรียนทางค่านิยม (วิชาการ) เป็นสำคัญ

ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม (Perennialism)

คำว่า นิรันตร หรือ Perennialism หมายถึง สิ่งที่ยั่งยืนตลอดไป ไม่เปลี่ยนแปลง หรือคงอยู่นิรันตร เป็นปรัชญาการศึกษาที่มุ่งสร้างคนให้เป็นคนที่แท้จริง

384 ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 67.

385 ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษามบัพพื้นฐาน, หน้า 86.

สมบูรณ์ด้วยเหตุผลและสติปัญญา และเชื่อว่าการศึกษาควรจะได้สอนถึงสิ่งที่ เป็นนิรันดร ไม่เปลี่ยนแปลง ศิลธรรม และมีจิตใจที่ค้ำอย่างเต็มที่³⁸⁶ ทั้งนี้ ปรชญาการศึกษา ในสัทธินี้ควรจะสอนถึงสิ่งที่ เป็นนิรันดร ไม่เปลี่ยนแปลง³⁸⁷

ความเป็นมา

ปรชญาการศึกษานิรันดรนิยม มีรากฐานมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณที่กำเนิดมา จากลัทธิปรัชญา Philosophia Perennis ของเพลโต (Platot) อริสโตเติล (Aristotle) และนักวิชาการของกรีกโบราณ³⁸⁸ และ เซนต์ โทมัส อะไควนัส (St. Thomas Aquinas) ได้นำมาดัดแปลงประยุกต์เข้ากับหลักคำสอน ของศาสนา

ปรชญานิรันดรนิยมเกิดขึ้นในขณะที่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกกำลังพัฒนา อุตสาหกรรม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี ก่อให้เกิดการแก่งแย่งแข่งขันกัน มีการ เอารัดเอาเปรียบอย่างไร ศิลธรรม ทำให้ระบบครอบครัวเริ่มไม่มั่นคง พ่อแม่มุ่งแต่ หาเงินจนไม่มีเวลาดูแลลูก ลูกขาดความอบอุ่น เยาวชนไม่มีระเบียบวินัย ก่อความ วุ่นวาย และที่สำคัญคือมนุษย์เริ่มเสียความเป็นมนุษย์ไปที่ละน้อย ๆ ให้กับวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี มนุษย์ต้องพึ่งเทคโนโลยีใหม่ ๆ จนกระทั่งกิจกรรมหลายอย่าง ที่ มนุษย์เคยกระทำได้ด้วยตนเองก็ทำไม่ได้ ดังนั้น นักปรชญาและนักการศึกษากลุ่มนี้จึง เสนอปรชญาการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายให้การศึกษาเป็นพาหนะนำมนุษย์ไปสู่อดีตที่มีระเบียบวินัย

386

Robert M. Hutchins, The Higher Learning in American. (New Haven: Yale University Press, 1972), p.66.

387

ไพฑูรย์ สินลาภรัตน์, ปรชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 70.

388

Carter V. Good (ed) Dictionary of Education. 2 nd ed. (New York: McGraw-Hill Book Company, Inc., 1958), p. 387.

อ้างใน ภิญโญ สาร, หลักการบริหารการศึกษา, หน้า 111.

มีความมั่นคง มีจริยธรรม และมีความยุติธรรม³⁸⁹ นักปรัชญาและนักการศึกษาที่เป็นผู้นำของกลุ่มนี้ ได้แก่ โรเบิร์ต เอ็ม ฮันชินส์ (Robert M Hulchins) มอทิเมอร์ เจ แอดเลอร์ (Mortimer J. Adler) และเซอร์ชาร์ค ลิฟวิงสโตน (Sir Richard-Living Stone) ได้รวบรวมหลักการและให้กำเนิดปรัชญาการศึกษานิตินิยม ใน ค.ศ. 1929³⁹⁰

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษานิตินิยมมีรากฐานมาจากปรัชญาพื้นฐานกลุ่มวัตถุนิยมเชิงเหตุผล (Rational Realism) หรือบางครั้งเรียกว่าเป็นพวกโทมัสนิยมใหม่ (Neo-Thomism)³⁹¹ ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ได้แบ่งแนวการศึกษาออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นลักษณะของปรัชญาทั่วไปที่เน้นในเรื่องเหตุผล สติปัญญา ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง แต่อีกลักษณะหนึ่งเกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง เป็นแนวคิดของกลุ่มศาสนากายคาทอลิก (Catholic Church) ที่สัมพันธ์เรื่องศาสนาเข้ากับเหตุผล³⁹² ทั้ง 2 ลักษณะนี้มีความเชื่อพื้นฐานในเรื่องเหตุผลเหมือนกัน จนได้ชื่อว่าเป็นโลกแห่งเหตุผล (A World of Reason) โดยเชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถที่จะใช้ความคิดและเหตุผลมาตัดสินปัญหาต่าง ๆ ได้ ซึ่งความสามารถอันนี้ไม่มีสิ่งที่มีชีวิตอื่น ๆ มนุษย์ได้ใช้ความคิด และเหตุผลอยู่ตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่ และความสามารถในการคิดหาเหตุผลของมนุษย์คิดตัวมาแต่กำเนิด³⁹³

389 สักคา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษานิตินิยมพื้นฐาน, หน้า 94.

390 เรื่องเดียวกัน, หน้า 101.

391 Morris, Philosophy and American School, pp.340-341.

อ้างอิงใน ไพทอร์ย์ สินลาร์ตัน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 70.

392 ไพทอร์ย์ สินลาร์ตัน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 71.

393 กิติมา ปริศิติกุล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 86.

ความหมายของการศึกษา

ปรัชญาการศึกษานิรันตร หมายถึง กระบวนการพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่แท้จริงสมบูรณ์ด้วยเหตุผล และสติปัญญา³⁹⁴ ในการพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้มีคุณธรรม มีเหตุผล และมีสติปัญญา จะต้องอาศัยการดำเนินชีวิตแบบอย่างของอารยธรรมในอดีต มาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาบุคลิกที่เปี่ยมด้วยคุณธรรม ไม่ใช่ถ่ายทอดความรู้ คนที่รู้เรื่องกฎศีลธรรมก็อาจเป็นคนไร้คุณธรรมก็ได้³⁹⁵

ความมุ่งหมายของการศึกษา

ความมุ่งหมายของปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม เพื่อพัฒนาคุณสมบัติ สติปัญญา และเหตุผลในตัวมนุษย์เป็นหลักสำคัญ โดยเน้นคุณธรรมเหนือความรู้

1. มุ่งให้ผู้นับถือปฏิบัติและทำความเข้าใจกับตนเองให้มากที่สุด โดยเฉพาะในเรื่องของเหตุผลและสติปัญญา
2. มุ่งพัฒนาสติปัญญา และเหตุผลในตัวมนุษย์ให้ดีขึ้น สูงขึ้น สมบูรณ์ขึ้น เพื่อความเป็นคนที่สมบูรณ์
3. เมื่อมนุษย์มีเหตุผลกันทุกคน การศึกษาในทุกแห่งทุกสถานที่จึงเหมือนกัน เป็นสากล³⁹⁶

ธรรมชาติของมนุษย์

ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม มีความเห็นว่าโดยธรรมชาติของมนุษย์คือมนุษย์มีความสามารถในการใช้เหตุผล มนุษย์สามารถเข้าถึงความจริงแท้ของโลกนี้ได้ด้วยพลังจิต หรือปัญญา มนุษย์จะต้องใช้ความพยายามอย่างสูง และมนุษย์มีศักยภาพที่จะ

³⁹⁴ ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 71.

³⁹⁵ ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 109.

³⁹⁶ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 107.

กระทำใด 397

ญาณวิทยา

ปรัชญาการศึกษาในทรรศนียม เชื่อว่ามนุษย์จะเรียนรู้ได้ก็ต่อเมื่อพลังความคิดที่อยู่ในจิตได้รับการพัฒนา 398

กระบวนการของการศึกษา

กระบวนการของการศึกษาในปรัชญาการศึกษาในทรรศนียม มีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ โดยวิธีการของการฝึกฝนศักยภาพที่มีอยู่ในตัวของผู้นั้น เป็นสำคัญ 399 กระบวนการเรียนการสอนในปรัชญาสาขานี้ยึดหลักจิตวิทยาว่าควยสมรรถภาพ (Faculty Psychology) เป็นหลัก ซึ่งเชื่อกันว่าส่วนของสมองนั้นทำหน้าที่สำคัญ 3 ประการ คือ คำนเหตุผล (Reason) คำนความจำ (Memory) และคำนความตั้งใจ (Will) คำนเหตุผลนั้นเป็นพื้นฐานสำคัญของสติปัญญา (Intellect) ซึ่งควรจะได้รับการพัฒนาขึ้นให้เต็มโตเต็มที่ 400 ดังนั้น การเรียนการสอนจึงเน้นเหตุผล และสติปัญญาเป็นหลักสำคัญ

สถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษาในปรัชญาการศึกษาในทรรศนียม จะทำหน้าที่ในการพัฒนาสติปัญญา ความมีเหตุผล และประพฤติปฏิบัติตามระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อเตรียมผู้นั้นเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต เพราะเมื่อมนุษย์โตแล้ว สังคมก็จะติดตามไปด้วย

397 สักดา ปรารักษ์ประหามพร, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 75.

398 เรื่องเดียวกัน, หน้า 101.

399 ไพฑูรย์ สินดารักษ์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 75.

400 บรรจง จันทรสา, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 163-164.

ผู้บริหาร

ผู้บริหารในปรัชญาการศึกษาเน้นตรนิมปีคหลักเหตุผล ใ้กฎระเบียบอย่างมีเหตุผล เช่นเดียวกับกฎเกณฑ์ระเบียบมีอยู่จะต้องใช้เหตุผล ไม่ใช่ใช้ตามตัวอักษรเพียงอย่างเดียว และต้องสร้างบรรยากาศอิสระในสถาบันการศึกษา (เสรีภาพทางวิชาการ) และการตัดสินใจของคณะกรรมการเป็นการตัดสินใจด้วยเหตุผลไม่ใช่ใช้เสียงข้างมาก 401

บทบาทหน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน

ปรัชญาการศึกษาเน้นตรนิมปีค ควรที่จะให้ผู้เรียนกับผู้สอนมีความสัมพันธ์กันโดยการอภิปรายใช้เหตุผล สติปัญญาโต้โต้แย้งกัน และคอยช่วยผู้เรียนได้ใช้ความรู้ ความคิด สติปัญญาได้มากที่สุด 402 และร่วมกันจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งเสริมทางด้านศีลธรรม และคุณธรรม

ผู้สอน

ผู้สอนในลัทธิปรัชญาการศึกษาเน้นตรนิมปีค ผู้สอนจะต้องมีความเป็นเลิศทางวิชาการ มีความรอบรู้ และต้องเป็นผู้ใ้ร ศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ และต้องมีโลกทัศน์ที่กว้าง 403 ผู้สอนในลัทธินี้ไม่ใช่ผู้รู้ที่ขนิบขนความรู้ฝ่ายเดียว แต่เป็นผู้เสนอความรู้ ข้อคิด เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้พัฒนาความคิด สติปัญญา ทั้งนี้ ผู้สอนจึงทำหน้าที่จัดกิจกรรม และสร้างบรรยากาศในการเรียนด้วย 404 นอกจากนี้ ผู้สอน

401 ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 76.

402 เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

403 ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 104-105.

404 ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 74.

ยังทำหน้าที่ในการดูแลรักษาระเบียบวินัย โดยการควบคุมความประพฤติและวินัย 405

ผู้เรียน

ปรัชญาการศึกษาในทรรศนียมถือว่าผู้เรียนเป็นผู้มีเหตุผล มีจิตใจบริสุทธิ์ มีความโน้มเอียงไปในทางที่ดีงาม มีสติปัญญา และมีศักยภาพอยู่ในตัวเองแล้ว 406 และผู้เรียนทุกคนย่อมมีวุฒิปัญญาสูงในระดับเดียวกันได้ 407 ดังนั้น การเรียนรู้หรือสติปัญญาจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการฝึกฝนเพื่อพัฒนาสติปัญญาของตนเองให้สูงขึ้นเรื่อย ๆ ภายใต้การแนะนำของผู้สอน

วิธีสอน

ปรัชญาการศึกษาในทรรศนียมเน้นทางเหตุผลและสติปัญญาเป็นหลักสำคัญ ดังนั้นวิธีสอนจึงเป็นวิธีการของการถกเถียง อภิปราย การใช้เหตุผล สติปัญญาโต้แย้งกัน ซึ่งผู้สอนจะทำหน้าที่ในการนำอภิปราย ทั้งประเด็นสำหรับถกเถียง และตั้งปัญหาให้ผู้เรียนตอบหรืออภิปราย คอยช่วยชี้แจง หรือสนับสนุนให้ผู้เรียนได้ใช้ความรู้ ความคิด และสติปัญญาของตนเองให้มากที่สุด 408

หลักสูตร

หลักสูตรปรัชญาการศึกษาในทรรศนียม เป้าหมายเน้นการฝึกฝนให้ผู้เรียนเป็นผู้ที่รู้จักใช้สติปัญญา เหตุผล และความรู้อย่างอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยอำนาจใด ๆ

405 กิติมา ปรีดีทิลก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 87.

406 Jegues Maritain, "Thomist Views on Education." in Modern Philosophic and Education ed. Nelson B. Henry (Chicago, Illinois: National Society for the Study of Education, 1955), p.70.

อ้างอิงใน กิติมา ปรีดีทิลก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 77.

407 ทองปลิว ชมชื่น, ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน, หน้า 148.

408 ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 75.

หรือความไม่มีเหตุผล⁴⁰⁹ ซึ่งจะเน้นคุณธรรมเหนือความรู้ ดังนั้น หลักสูตรที่เหมาะสมกับการจัดการศึกษาตามแนวนี้นี้ คือ หลักสูตรศิลปศาสตร์ (Liberal Arts Curriculum) หรือบางครั้งเรียกว่าเสรีศึกษา (Liberal Education) นั่นเอง เช่น ระดับอุดมศึกษาหลักสูตรตามแนวของปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม คือ หลักสูตรวิชาการศึกษาทั่วไป (General Education) ที่เน้นหนักในเรื่องของสติปัญญา และเหตุผล เพื่อเป้าหมายคือการเป็นคนที่มีสมบูรณ์⁴¹⁰

การวัดผลและการประเมินผล

การวัดและการประเมินผลตามแนวปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม จึงเป็นการวัดความสามารถในการคิด และการใช้เหตุผลมีมากน้อยเพียงใด

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism)

พัฒนาการ หรือ Progressive หมายถึง ก้าวหน้า การเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมเชื่อว่า สภาพที่แท้จริงไม่หยุดนิ่งเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และสิ่งแวดล้อม⁴¹¹ ดังนั้น การจัดการศึกษาต้องปรับปรุงให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น ปรัชญาการศึกษานี้จึงได้ชื่อว่า "แนวทางแห่งความมีอิสระเสรีที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงวัฒนธรรมและสังคม (A Liberal Road to Culture)"⁴¹²

⁴⁰⁹ โฟทเธอร์ สินลาร์ทน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 72.

⁴¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

⁴¹¹ บรรจง จันทรส, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 244.

⁴¹² Theodore Brameld, Philosophies of Education in Cultural Perspective, pp. 90-92. อ้างใน บรรจง จันทรส, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 244.

ความเป็นมา

ปรัชญาการศึกษาที่พัฒนาการนิยมเกิดขึ้นเพื่อต่อต้านแนวคิดและวิธีการศึกษาแบบเดิมที่เน้นแต่เนื้อหา สอนแต่ท่องจำ ทัดชาตโรงเรียนจากสังคม ไม่คำนึงถึงความสนใจของเด็ก และพัฒนาเด็กแต่เพียงสติปัญญาเท่านั้น ทำให้ผู้เรียนขาดความริเริ่มสร้างสรรค์ ไม่มีความมั่นใจในตนเอง และอีกอย่างหนึ่งเพราะความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีใหม่ ๆ ความนิยมในประชาธิปไตย และพัฒนาการใหม่ ๆ ทางจิตวิทยาการเรียนรู้⁴¹³

ผู้ริเริ่มปรัชญาการศึกษาที่พัฒนาการนิยมที่แท้จริง คือ จัง แจค รูสโซ (Jean Jacques Rousseau) นอกจากนี้ ยังมี จอห์น เฮนรี เปสตาลอซซี (John Henry Pestalozzi) และ เฟรดเคอริค ฟร็อบเอล (Frederick Frobel) ซึ่งเป็นผู้มีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาที่พัฒนาการนิยมเป็นพวกแรกของยุโรป⁴¹⁴

ในปี ค.ศ. 1870 ฟรานซิส คัมเบิลยู ปาร์คเกอร์ (Francies W. Parker) ได้เสนอให้มีการปฏิรูประบบโรงเรียนขึ้นใหม่ แต่ยังไม่ได้รับการยอมรับกัน ต่อมา จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้สนใจทำการทดลองเพิ่มเติมจนทั่วโลกได้รู้จักปรัชญาการศึกษาที่พัฒนาการนิยมของเขา ซึ่งมีนักการศึกษาอื่น ๆ ร่วมอยู่ด้วย เช่น วิลเลียม เอช คิลแพททริก (Williams H. Kilpatrick), จอห์น ไชล์ด (John L. Childs) บอย เอช โบค (Boy H. Bode), โฮเรส มานน์ (Horace Mann) และเฮนรี บาร์นาร์ด (Henry Barnard) และได้เขียน School of Tomorrow ซึ่งเป็นงานชิ้นแรก และได้รับการตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1915⁴¹⁵ ต่อมาสหรัฐอเมริกา

⁴¹³ ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 81.

⁴¹⁴ ทองปลิว ชมชื่น, ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน, หน้า 150-152.

⁴¹⁵ George F. Kneller, Introduction to the Philosophy of Education, p. 47.

ได้มีการจัดตั้งสมาคมการศึกษาพัฒนาการ (Progressive Education Association) ขึ้นในปี ค.ศ. 1919 และได้จัดทำหลักสูตรการศึกษาเพื่อชีวิต (The Life-Centered Curriculum) ขึ้นใช้ในโรงเรียนอย่างกว้างขวาง⁴¹⁶ และจอห์น คุย โค้ชกย่องปาร์คเกอร์ (Parker) ว่าเป็นบิดาของปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม⁴¹⁷

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม ก่อตั้งขึ้นมาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (ราว ค.ศ. 1920) นับเป็นปรัชญาการศึกษาที่นำมาใช้อย่างแพร่หลายมากที่สุดในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงการศึกษาระดับมัธยมศึกษาของสหรัฐอเมริกา และฝ่ายโลกเสรีสำหรับวงการศึกษไทยได้ต้อนรับปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (แบบก้าวหน้า) อย่างกระตือรือร้น โดยรู้จักกันในนามว่า "การศึกษาแผนใหม่"⁴¹⁸

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม มีแนวคิดเช่นเดียวกับปรัชญาปฏิบัตินิยม ซึ่งเชื่อว่าชีวิตเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้เสมอตามกาลเวลาและสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบที่มีอิทธิพลสูงที่สุดในการกำหนดรูปแบบของวัฒนธรรมและสังคมนั้นมีใช้ค่านิยม หรือจารีตประเพณีดั้งเดิม หากแต่เป็นการค้นคว้าทดลอง และประสบการณ์ของมนุษย์ที่ได้รับมาจากให้เห็นประจักษ์ และรับรรมมาจากโลกแห่งความเป็นจริง⁴¹⁹ นอกจากนี้ ยังเชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้กำหนดอนาคต โชคชะตาของตนเอง ฉะนั้น มนุษย์ควรจะเน้น

⁴¹⁶ วิทยุ โสธร, หลักการบริหารการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2526), หน้า 103.

⁴¹⁷ Daniel Tamner, and Laurel Tomner, Curriculum Development (New York: Macmillan Publishing, Co., 1975), p.171.

⁴¹⁸ ทองปลิว ชมชื่น, ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน, หน้า 153.

⁴¹⁹ บรรจง จันทรสา, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 244.

ความสำคัญและคุณค่าของแต่ละบุคคลให้มาก⁴²⁰ ดังนั้น การศึกษาในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมจะต้องเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยเมื่อถึงความจำเป็น ฉะนั้น วิธีการทางการศึกษาต้องพยายามปรับปรุงให้สอดคล้องกับกาลเวลาและสภาพที่แวดล้อม การศึกษาไม่ใช่สอนให้คนยึดมั่นในความจริง ความรู้ และค่านิยมที่คงที่ หรือถูกกำหนดไว้ตายตัว หากจะค้นหาทางปรับปรุงการศึกษา เพื่อจะเป็นแนวทางนำไปสู่การค้นพบความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ⁴²¹

ความหมายของการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม เชื่อว่าการศึกษาคือชีวิตไม่ใช่เป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต หมายความว่า การที่จะให้ได้มาซึ่งความรู้ก็โดยการลงมือกระทำจริง ๆ ที่จะก่อให้เกิดประสบการณ์กับผู้เรียน ดังนั้น กิจกรรมการเรียนการสอนจึงมุ่งการพัฒนาทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาไปพร้อม ๆ กัน แล้วสามารถเข้าใจ และหาทางปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข

ความมุ่งหมายของการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม ไม่นิยมการวางจุดมุ่งหมายของการศึกษาไว้ตายตัว เพราะเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีการเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการอยู่เสมอ สิ่งที่มีคุณค่าสำหรับคนหนึ่งในเวลาหนึ่ง อาจจะไม่มียุคค่าสำหรับอีกคนหนึ่งในเวลาหนึ่งก็ได้⁴²²

จุดมุ่งหมายการศึกษาในปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม สรุปได้ว่า

1. มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาไป

⁴²⁰ กิติมา ปรีดีติติก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 88.

⁴²¹ บรรจง จันทรส, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 244.

⁴²² สักดา ปรารักษ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 63.

พร้อม ๆ กัน

2. มุ่งใหญ่เรียนรู้จักปรับตัวเองเข้ากับสังคมได้อย่างมีความสุข
3. มุ่งใหญ่เรียนใคร่เรียนตามความถนัด ความสนใจ และตามความสามารถ
ของผู้เรียน
4. ส่งเสริมประชาธิปไตยทั้งในและนอกห้องเรียน ⁴²³
5. มุ่งใหญ่เรียนรู้จักศึกษาคนควาคายตนเอง
6. มุ่งใหญ่เรียนมีประสบการณ์ในการดำรงชีวิตเป็นหมู่คณะ และรู้จัก
ปกครองตนเอง ⁴²⁴

ธรรมชาติของมนุษย์

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม มีความเชื่อว่ามนุษย์เป็นคนตีมาแต่กำเนิด และมนุษย์ไม่ไ้โค้งหรือลดราคาแต่กำเนิด มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่า ความฉลาดหรืออุปนิสัยอื่น ๆ มนุษย์มาไ้รับภายหลังและจากประสบการณ์ทั้งสิ้น นอกจากนี้ มนุษย์มีอิสระเสรี มีไ้อยู่ไ้ทำการลิขิตของผู้ใด และมีศักยภาพที่จะพัฒนาตัวเองให้ไ้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ⁴²⁵

ญาณวิทยา

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม เชื่อว่าความรู้ที่ตายตัวแน่นอนอันเป็นความจริงสูงสุดนั้นไม่มี ความรู้มีวิวัฒนาการอยู่เสมอ ความรู้ไม่มีค่าในตัวเอง แต่ความรู้ควรจะให้ประโยชน์แก่ผู้รู้ไ้ ความรู้มีหน้าที่ช่วยมนุษย์แก้ปัญหาความรู้ความเป็นสิ่งที่ทุกคนรู้ และเข้าใจไ้ และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด นอกจากนี้ ความรู้

⁴²³ ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 82-83.

⁴²⁴ กิติมา ปรีดีคิลก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 78.

⁴²⁵ ศักกกา ปรารังค์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 54.

จะต้องนำไปใช้ได้จริง ๆ ⁴²⁶

กระบวนการของการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม ถือว่าประสบการณ์และการทดลองมีความสำคัญที่สุดของการเรียนรู้ และการเรียนรู้เป็นเรื่องของการกระทำ (Doing) มากกว่ารู้ (Knowing) และจะต้องให้ผู้นั้นได้รู้จักที่จะแก้ไขปัญหาของตนเอง และสังคมได้ ⁴²⁷ และจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลด้วย

สถาบันการศึกษา

ในปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม เชื่อว่าสถาบันการศึกษา คือ แบบจำลองที่ถึงงามของชีวิตและสังคม ดังนั้น จึงทำหน้าที่เป็นแหล่งเสริมสร้างประสบการณ์ชีวิตจริงให้แก่ผู้เรียน โดยจัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และการดำเนินชีวิตจริง แต่ต้องเหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถแก้ไขปัญหาชีวิตและสังคมได้ดีขึ้น ⁴²⁸ นอกจากนี้ สถาบันการศึกษาจะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความร่วมมือกันสร้างบรรยากาศเป็นประชาธิปไตย เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสันติสุข

ผู้บริหาร

ผู้บริหารจะเป็นผู้ดำเนินงานไปตามข้อตกลงหรือมติของคณะกรรมการของสถาบันการศึกษา และแบ่งความรับผิดชอบกระจายไปที่ผู้สอน และกลุ่มวิชาต่าง ๆ การดำเนินนโยบาย หรือการตัดสินใจเรื่องใดในวงการศึกษาก็ต้องพิจารณาจากข้อมูลหรือเอกสารหลักฐานที่มี และคุณลักษณะที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ⁴²⁹ ดังนั้น ผู้บริหารจะต้องเป็น

⁴²⁶ ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 59.

⁴²⁷ ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 85.

⁴²⁸ ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 64-65.

⁴²⁹ ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 68.

นักประชาธิปไตย ให้อื่นมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมในการบริหารงาน

บทบาทหน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม เชื่อว่าผู้สอนและผู้เรียนร่วมมือกันในการเรียนรู้ และเน้นการทำงานในรูปของประชาธิปไตย ความเสมอภาค และผู้สอนจะต้องจัดกิจกรรมที่สนองความอยากรู้อยากเห็นของผู้เรียน และผู้สอนจะต้องมีความรับผิดชอบที่จะเลือกเพื่อนำประสบการณ์ให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้เรียน พร้อมทั้งยังคอยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ⁴³⁰

ผู้สอน

ผู้สอนในปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม จะต้องมียุคโลกที่ดี เห็นอกเห็นใจ และเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลของเด็กโต⁴³¹ นอกจากนี้ ยังทำหน้าที่คือการเตรียม การแนะนำ และการให้คำปรึกษาเป็นสำคัญ และบทบาทที่สำคัญของผู้สอน คือ จะต้องเป็นผู้กระตุ้น หนุน หนี ให้อื่นเรียนรู้โดยสนใจด้วยตนเอง ใ้เรียนรู้จากประสบการณ์ด้วยตนเอง⁴³² โดยผู้สอนจะต้องวางแผนในกิจกรรมการเรียนรู้มีอะไรบ้าง ผู้สอนจะต้องรู้จักผู้เรียนดีพอ ดังนั้น บทบาทของผู้สอนไม่ใช่เป็นผู้ใช้อำนาจหรือออกคำสั่ง แต่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษา แนะนำแนวทางให้กับผู้เรียน⁴³³

ผู้เรียน

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม ให้ความสำคัญกับตัวผู้เรียนมาก เพราะถือว่าผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ

⁴³⁰ ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 68.

⁴³¹ กิติมา ปริศิติกุล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 79.

⁴³² ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 84.

⁴³³ ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 68.

ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ตรง หรือลงมือกระทำด้วยตนเอง (Learning by Doing) ผู้เรียนมีอิสระที่จะเลือกตัดสินใจด้วยตนเอง มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน มีส่วนที่จะเลือกเนื้อหา และกิจกรรมที่ตนเองสนใจได้มากขึ้น เพื่อให้การเรียนการสอน เป็นไปตามความต้องการ ความเหมาะสมกับความฉับค ความสามารถของผู้เรียน ⁴³⁴

วิธีสอน

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม มุ่งให้ผู้เรียนรวมกลุ่มทำกิจกรรม มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นไปตามความสนใจ ความต้องการอย่างแท้จริง ใช้วิธีการสอนแบบ "แก้ปัญหา" (Problem Solving) นำหลักการทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ หาทางพิจารณาทดลองแก้ปัญหาด้วยตนเอง เห็นความสำคัญของงานที่มีต่อตนเอง ต่อสังคม ดังนั้น กิจกรรมที่ใช้ในการสอนจึงเน้นในเรื่องการสาธิต (Demonstration) การอภิปราย (Discussion) การค้นคว้า (Research) การรายงาน (Report) การประชุม (Conference) การวางแผน (Planning) ซึ่งจะกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้ความสามารถอย่างแท้จริง และได้รับประสบการณ์จริงด้วยตนเอง ⁴³⁵

ในการสอนจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ศักยภาพของผู้เรียน และระมัดระวังไม่ให้เด็กเรียนอ่อน เกิดปมค้อย หรือความอับอาย และในการสอนจะต้องให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ⁴³⁶

หลักสูตร

หลักสูตรในปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม เป็นหลักสูตรแบบประสบการณ์

⁴³⁴ ไพฑูรย์ สินดารักษ์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 84-85.

⁴³⁵ ทองปลิว ชมชื่น, ปรัชญาศึกษานอกระบบโรงเรียน, หน้า 157.

⁴³⁶ เรื่องเดียวกัน.

(Experience Curriculum) หรือหลักสูตรแบบกิจกรรม (Activity Centered Curriculum) ที่เน้นการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังนั้น หลักสูตรจึงต้องจัดให้ผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างเต็มที่ โดยเน้นวิชาที่เสริมสร้างประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับสังคม⁴³⁷ เนื้อหาของหลักสูตรจะต้องไม่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า หลักสูตรที่ดีต้องมุ่งไปที่การเรียนรู้ทุกชนิดที่จะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาในทุกด้าน

การวัดและการประเมินผล

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม เชื่อว่าความรู้เป็นเพียงเครื่องมือที่จะช่วยมนุษย์ในการแก้ปัญหาเท่านั้น การที่จะได้มาซึ่งความรู้นั้นต้องใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์⁴³⁸ ดังนั้น การวัดผลและประเมินผลจะคงถือว่าเนื้อหาวิชาเหล่านั้นสามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีความสามารถในการแก้ปัญหาค่าง ๆ ได้มากน้อยเพียงใด

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)

คำว่า "ปฏิรูป" หรือ Reconstruct หมายถึง การปฏิรูป การบูรณะ หรือการสร้างขึ้นมาใหม่ ดังนั้น ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมจึงมุ่งการปฏิรูปสังคมขึ้นมาใหม่ เพราะถือว่าสังคมในปัจจุบันมีปัญหา ทั้งปัญหาค่านิยม การเมือง สังคม และศิลปวัฒนธรรม เป็นเหตุทำให้ต้องแก้ปัญหาย่อย ๆ ดังนั้น จึงต้องหาทางที่จะสร้างค่านิยมและแบบแผนของสังคมขึ้นมาใหม่⁴³⁹

⁴³⁷ ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 83.

⁴³⁸ ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษามัยพื้นฐาน, หน้า 58-61.

⁴³⁹ Theodore Brameld, Patterns of Education Philosophy, pp, 417-437.

ผู้เรียนไม่ได้เรียนเพื่อมุ่งพัฒนาตนเองเพียงอย่างเดียว แต่ต้องเรียนเพื่อนำความรู้ไปใช้สำหรับพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น จากลักษณะที่กล่าวนี้ทำให้ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมได้ชื่อว่า "แนวทางแห่งการปฏิรูปเพื่อสร้างวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมา" (A Radical Change Toward a New Cultural Design) ⁴⁴¹

ความหมายของการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเชื่อว่า การศึกษาหมายถึงการจัดประสบการณ์ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนนำความรู้ ความคิดมาช่วยแก้ปัญหาสังคมและสร้างสรรค์สังคมใหม่ เพราะปฏิรูปนิยมเชื่อว่า การศึกษามีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างแยกไม่ออก ดังนั้น การศึกษาจึงต้องช่วยผู้เรียนพร้อมที่จะพัฒนาและปรับปรุงสังคมให้ดียิ่งขึ้น ⁴⁴²

ความมุ่งหมายของการศึกษา

ความมุ่งหมายของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม จะต้องมุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์ระบบสังคมใหม่ขึ้นมา ที่จะบรรลุถึงคุณค่าพื้นฐานของวัฒนธรรม และพร้อมกันนั้นก็เหมาะสมกับภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมของโลกยุคใหม่ด้วย ⁴⁴³

จุดมุ่งหมายของการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. การศึกษาจะต้องช่วยแก้ปัญหาของสังคมที่เป็นอยู่
2. การศึกษาต้องเป็นไปเพื่อส่งเสริม พัฒนาสังคมโดยตรง

⁴⁴¹ Theodore Brameld, Philosophies of Education in Cultural Perspection, pp. 75-78.

⁴⁴² ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 121.

⁴⁴³ George F. Kneller, Introduction to the Philosophy of Education, p. 62. อ้างถึงใน ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 122.

3. การศึกษาจะต้องมุ่งสร้างระเบียบใหม่ของสังคมจากพื้นฐานเดิมที่มีอยู่
4. ระเบียบใหม่ที่สร้างขึ้นรวมทั้งวิธีสร้างต้องอยู่บนพื้นฐานของประชาธิปไตย
5. การศึกษาจะต้องให้ผู้นับเรียนเห็นความสำคัญของสังคมควบคู่ไปกับตนเอง⁴⁴⁴

ธรรมชาติของมนุษย์

ธรรมชาติของมนุษย์ในปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม คือ มนุษย์มีความสามารถที่จะสร้างจุดมุ่งหมายให้กับชีวิตอย่างชาญฉลาด มนุษย์สามารถทำให้สิ่งแวดล้อมของตนเองดีขึ้น และมนุษย์เป็นผู้กำหนดอนาคตของตนเอง⁴⁴⁵

ญาณาวิทยา

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเชื่อว่า ความรู้ช่วยมนุษย์ในการแก้ปัญหา และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด⁴⁴⁶

กระบวนการของการศึกษา

กระบวนการของการศึกษาปรัชญาปฏิรูปนิยมคล้ายกับปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม คือ เป็นการเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำด้วยตนเอง โดยใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) วิธีการแบบโครงการ (Project Method) และวิธีการแก้ปัญหา (Problem Solving Method) นอกจากนี้ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมยังต้องอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Method) และวิธีการทางปรัชญา (Philosophical Method) เข้ามาประกอบด้วย เพื่อให้การศึกษามีคุณภาพต่าง ๆ รับผิดชอบ ถูกต้อง และสมบูรณ์ที่สุด⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 89.

⁴⁴⁵ ศักดา ปรารังค์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 119.

⁴⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

⁴⁴⁷ ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 92-93.

สถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษาในปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเชื่อว่า จะต้องสนใจใฝ่หาอนาคต (Future Oriented) และนำทางใหม่เรียนไปพบกับระเบียบสังคมใหม่ โดยการให้การศึกษาคิดค้นความคิดสร้างสรรค์แก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนพร้อมที่จะร่วมวางแผนให้กับสังคมใหม่ นอกจากนี้ สถาบันการศึกษาจะต้องสร้างบรรยากาศแบบประชาธิปไตย ในขณะที่เดียวกันก็ต้องทำงานร่วมกับสมาชิกอื่น ๆ ของสังคมด้วย นั่นคือสถาบันการศึกษาจะต้องเป็นผู้สร้างสังคม ไม่ใช่เป็นผู้ถูกสังคมสร้างขึ้น (The School Must Be the Creator Rather Than The Creature of the Social Order) 448

นอกจากนี้ สถาบันการศึกษาในปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมมีบทบาทจริงจิ่งต่อสังคม มีส่วนรับผิดชอบต่อปัญหาของสังคม รวมทั้งแก้ปัญหาของสังคม และส่งเสริมสนับสนุน รวมทั้งสร้างสังคมใหม่ที่เหมาะสม ถูกต้อง เป็นธรรม และเป็นประชาธิปไตย 449

ผู้บริหาร

การบริหารจะต้องยึดหลักประชาธิปไตย โดยมีผู้สอน ผู้ปกครอง และนักเรียนจะต้องมีบทบาทในการวางนโยบาย และดำเนินการให้มากที่สุด เพราะปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมนี้มีเป้าหมายที่สังคมเป็นหลักสำคัญ และควรให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด วางแผน และดำเนินการให้มากที่สุด 450

บทบาทหน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนผู้เรียน

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม ถือว่าผู้เรียนกับผู้สอนจะต้องร่วมกันแก้ปัญหาและ

448 ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 124-127.

449 ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 93-94.

450 เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

สนใจใฝ่รู้ในเรื่องสังคม เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน และมีส่วนร่วมกันคิด
สร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาสังคม

ผู้สอน

ผู้สอนในปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม จะต้องเป็นนักบุกเบิก นักแก้ปัญหาสนใจ
ใฝ่รู้ในเรื่องของสังคมและปัญหาสังคม และมีทักษะในการรวบรวมสรุปและวิเคราะห์
ปัญหา มีความเป็นประชาธิปไตย ผู้สอนไม่ใช่ผู้ชี้ทางแต่เพียงอย่างเดียว แต่ควร
ให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ⁴⁵¹

ผู้เรียน

ผู้เรียนในปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมนี้ จะต้องเป็นคนที่เห็นประโยชน์ของ
สังคมมากกว่าส่วนตัว เพราะนักเรียนจะได้รับการปลูกฝังให้ตระหนักถึงคุณค่าของสังคม
ให้รู้ถึงวิธีการทำงานร่วมกัน เพื่อเป้าหมายของสังคมในอนาคตตามแนวทางของ
ประชาธิปไตย ⁴⁵² ดังนั้น ผู้เรียนจะต้องเป็นนักคิด แก้ปัญหา เป็นผู้สร้างสังคมใหม่
และสามารถแสดงความคิดเห็นของตนได้อย่างเสรี

วิธีสอน

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมจะมีวิธีการสอนให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเอง ให้
ผู้เรียนได้สัมผัสกับความจริง ทั้งในและนอกห้องเรียน มีการอภิปรายปัญหาต่าง ๆ
ของสังคม โดยให้ผู้เรียนมีเสรีภาพเต็มที่ในการแสดงความคิดเห็น ⁴⁵³

⁴⁵¹ ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 91-92.

⁴⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

⁴⁵³ ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษามับพื้นฐาน, หน้า 125.

หลักสูตร

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมนี้เป็นหลักสูตรแบบแกน (Core Curriculum) และหลักสูตรแบบกระบวนการทางสังคม และการดำรงชีวิต (Social Process and Life Function Curriculum) หลักสูตรนี้จะเน้นในเรื่องสังคมเป็นหลักสำคัญ⁴⁵⁴ ดังนั้น เนื้อหาวิชาต่าง ๆ ที่นำมาสอนจึงเน้นอนาคตเช่นเดียวกับบรรดาความรู้ใหม่ ๆ ในทุกสาขาวิชา จะต้องรวบรวมเอาไว้ในสถานศึกษา และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษาและเรียนรู้ให้มากที่สุด⁴⁵⁵ กลุ่มวิชาที่ได้รับความสนใจจะเป็นกลุ่มวิชาความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจ การเมือง ศิลปะ วิทยาศาสตร์ การศึกษา ความสัมพันธ์ของมนุษย์ วิชาเหล่านี้มีความสัมพันธ์ ตลอดจนเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลักดันทางสังคมและวัฒนธรรม และให้หลักสูตรในระดับอุดมศึกษา จะเน้นการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมและคุณค่าทางสังคมเป็นหลัก⁴⁵⁶

การวัดและการประเมินผล

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเชื่อว่า การศึกษาจะต้องทำให้ผู้เรียนเข้าใจและมุ่งมั่นที่จะสร้างสังคมอุดมคติขึ้นมาให้ได้⁴⁵⁷ เพราะมนุษย์มีความสามารถที่จะทำให้อสังแวดล้อมของตนเองดีขึ้น เป็นผู้กำหนดอนาคตของตนเอง และคุณค่าสูงสุดของมนุษย์

⁴⁵⁴ รุติพงษ์ ชรรฆานุสรณ์, พื้นฐานการศึกษา (ศึกษา 211), หน้า 80.

⁴⁵⁵ วิทยุโณ สาร, หลักการการศึกษา, หน้า 119.

⁴⁵⁶ Theodore Brameld, Toward a Reconstructed Philosophy of Education, pp. 481-501. อ้างใน ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 90-91.

⁴⁵⁷ George F. Kneller, Introduction to the Philosophy of Education, p. 120.

คือ การไขห้วงแห่งการสร้างสรรค์มากที่สุด⁴⁵⁸ ดังนั้น การวัดและประเมินผลจะต้องประเมินว่าเนื้อหาต่าง ๆ ที่เรียนรู้ไปนั้นช่วยพัฒนาคำสั่งความคิดแห่งการสร้างสรรค์ในตัวผู้เรียนมากน้อยเพียงใด

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม (Existentialism)

คำว่า "อัตถิภาวะ" หรือ Existence หมายถึง ความเป็นอยู่ความมีอยู่⁴⁵⁹ เนื่องจากปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมมุ่งเน้นให้ความสนใจที่ตัวมนุษย์ การศึกษาจึงมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเอง มีเสรีภาพ มีความรับผิดชอบในชีวิต และการกระทำของตนเองอย่างแท้จริง⁴⁶⁰

ความเป็นมา

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเป็นปรัชญาการศึกษาแนวใหม่ที่มีต้นกำเนิดมาจากแนวความคิดของ ซอเรน คีร์เคอร์การ์ด (Soren Kier Regard ค.ศ. 1813-1855) ชาวเดนมาร์กได้เสนองานเขียนเพื่อถ่ายทอดความเชื่อเกี่ยวกับเสรีภาพในตัวมนุษย์ และการใช้เสรีภาพเป็นเครื่องดำเนินชีวิต แต่ผลงานและแนวคิดนี้เพิ่งจะได้รับความสนใจ เมื่อ คีร์เคอร์การ์ด ได้เสียชีวิตแล้ว ผลงานของเขาได้ถูกแปลและถ่ายทอดเป็นภาษาต่าง ๆ มากมาย ในปี ค.ศ. 1930 ได้มีการแปลเป็นภาษาอังกฤษ ทำให้แนวความคิดของเขาได้เป็นที่รู้จักกันทั่วไป และเข้ามาเผยแพร่ในยุโรปในรูปแบบต่าง ๆ เช่น บทละคร นวนิยาย และงานเขียนค่านปรัชญา⁴⁶¹ จึงทำให้ปรัชญา

⁴⁵⁸ ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษาระดับพื้นฐาน, หน้า 199.

⁴⁵⁹ กิรติ บุญเจือ, ปรัชญาสหัชอัตถิภาวนิยม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 3.

⁴⁶⁰ บรรจง จันทรส, ปรัชญากับการศึกษา, หน้า 251.

⁴⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

อติถาวรนิยมได้รับการกล่าวขวัญถึงอย่างมาก ในปี ค.ศ. 1950-1965 ได้มีนัก
 ปรัชญาการศึกษา คือ จอร์จ เอฟ เนลเลอร์ (George F. Kneller) และ แวน
 คลิฟ มอร์ริส (Van Cleve Morris) ได้พยายามสร้างเป็นปรัชญาการศึกษา
 อติถาวรนิยมให้สมบูรณ์ขึ้น ถึงแม้ว่าปรัชญาการศึกษาอติถาวรนิยมเพิ่งได้รับความนิยม
 ในช่วงปี ค.ศ. 1950-1965 ก็ตาม ก่อนหน้านี้ได้มีผู้พยายามจัดการศึกษาตามปรัชญา
 นี้มาแล้ว ตั้งแต่ ปี ค.ศ. 1921 ได้แก่ โรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ (Summerhill)
 ของ เอ เอส เนลล์ (A.S. Neill) ในประเทศอังกฤษ และยังคงมีอยู่จนถึง
 ปัจจุบันนี้⁴⁶² ในปัจจุบันนี้แนวคิดก็ได้ขยายวงกว้างออกไปยังประเทศต่าง ๆ ใน
 ประเทศไทยเองก็มีผู้นำแนวคิดนี้มาใช้ในการจัดการศึกษา เช่น ที่โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก
 ในจังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาอติถาวรนิยมสนใจเกี่ยวกับโลกแห่งการดำรงอยู่ได้
 (A World of Existing) เห็นความสำคัญของมนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคล (Indi-
 vidual) เน้นการคงอยู่หรือการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์มากกว่าธรรมชาติของโลกและ
 จักรวาล ดังนั้น จะเห็นว่าปรัชญานี้ให้ความสำคัญแก่อิสระเสรี และความเป็นมนุษย์
 อย่างเต็มที่ ทั้งนี้การศึกษาได้เปรียบเทียบปรัชญาอติถาวรนิยมว่าเป็นแนวทางที่นำ
 ไปสู่การหลุดพ้นจากกรอบแห่งวัฒนธรรมของสังคม⁴⁶³

ความหมายของการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาอติถาวรนิยมเชื่อว่า การศึกษา หมายถึง การส่งเสริมให้
 ผู้เรียนรู้จัก และเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง โดยส่งเสริมให้อิสระแก่ผู้เรียนใน

⁴⁶² บรรจง จันทรส, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 85.

⁴⁶³ ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาศึกษามัยพื้นฐาน, หน้า 135.

การเลือก ตัดสินใจ และรับผิดชอบในการกระทำของตนเอง 464

ความมุ่งหมายของการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมมุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตนเองอย่างเต็มที่ สามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างชาญฉลาด 465

จุดมุ่งหมายของการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนแต่ละคนได้มีโอกาสพัฒนาความรู้ความสามารถของตัวเองอย่างเต็มที่ 466
2. มุ่งให้ผู้เรียนมีเสรีภาพในการเลือกตัดสินใจในแนวทางที่ตนปรารถนา และต้องมีความรับผิดชอบต่อผลการเลือกตัดสินใจของตนเอง 467
3. มุ่งให้ผู้เรียนมีวินัย และคุณธรรมในตนเอง (Self Discipline)

ธรรมชาติของมนุษย์

ปรัชญาอัตถิภาวนิยมเชื่อว่า ธรรมชาติของมนุษย์คือเสรีภาพ มนุษย์ไม่สามารถที่จะเลือกและการตัดสินใจ และจะต้องมีความรับผิดชอบต่อการกระทำในสิ่งที่ตนเลือก ซึ่งก็คือที่สุดสำหรับตนเอง 468 นอกจากนี้ มนุษย์มีความฉลาดที่จะปรับตัวเองให้มีความสัมพันธ์กับสังคมและสิ่งแวดล้อม 469

464 บรรจง จันทรสา, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 87.

465 ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาระดับพื้นฐาน, หน้า 143.

466 กิติมา ปรีดีคิดอก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 66.

467 ทองปลิว ชมชื่น, ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน, หน้า 177.

468 บรรจง จันทรสา, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 87.

469 ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 121.

มนุษย์มีศักยภาพในการกำหนดอนาคตของตนเองและเลือกการกระทำ
ตลอดจนความรับผิดชอบในการกระทำ อันมีผลต่อตนเองและสังคม มนุษย์เป็นผู้กำหนด
แนวทางชีวิต และโชคชะตาของตนเอง 470

ญาณวิทยา

ญาณวิทยาในปรัชญาการศึกษาอรรถิภาวนิยมเชื่อว่า ความรู้เกิดจากพื้นฐาน
การเข้าใจในความเป็นจริงของตัวเอง ซึ่งความรู้อยู่ในลักษณะสภาวะที่เกี่ยวข้อง
สัมพันธ์กับการรับรู้ของบุคคล และสภาพที่สิ่งทั้งหลายในธรรมชาติมีความเป็นจริง 471

กระบวนการของการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาอรรถิภาวนิยมถือว่า กระบวนการศึกษาต้องการให้ผู้เรียน
เป็นตัวของตัวเอง มีเสรีภาพในการเลือก มีความรับผิดชอบด้วยตนเอง 472 ดังนั้น
กระบวนการของการศึกษาจะต้องเริ่มต้นจากผู้เรียนก่อน โดยเรียนรู้จากภายในไปสู่
ภายนอก (Learn from the Inside-Out) 473 ด้วยการส่งเสริมให้ผู้เรียน
เข้าใจวิชาที่จะเรียนอย่างแท้จริงจนสามารถบอกได้ว่า ตนมีความรู้สึกอย่างไรต่อสิ่งที่
ตนเรียนรู้นั้น และจะต้องมีวิธีการกระตุ้นเร้าให้ผู้เรียนตื่นตัว ทั้งทางค่านสติปัญญา
จิตใจ และอารมณ์ 474

470 ทองปลิว ชมชื่น, ปรัชญาการศึกษาแบบโรงเรียน, หน้า 178.

471 ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, ปรัชญาบนเส้นทางของการศึกษา (กรุงเทพ-
มหานคร: ศูนย์หนังสือ มศว., 2530), หน้า 58-59.

472 ทองปลิว ชมชื่น, ปรัชญาการศึกษาแบบโรงเรียน, หน้า 178.

473 Van Cleve Morris, Philosophy and the American
School, p. 392.

474 บรรจง จันทรสา, ปรัชญากับการศึกษา, หน้า 152.

สถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษาตามลัทธิอรรถิภาวนิยม จะต้องทำหน้าที่ในการสร้างคนให้เป็นตัวของตัวเอง ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักเลือก และมีโอกาสเลือกโดยอิสระ (Free Choice) ⁴⁷⁵ และจะต้องสร้างบรรยากาศแห่งเสรีภาพ ทั้งในและนอกห้องเรียน จัดสิ่งแวดล้อมให้ผู้เรียนพอใจที่จะเรียนมากกว่าบังคับให้เรียน และสถาบันการศึกษาจะต้องมุ่งให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง และจุดหมายของชีวิต ⁴⁷⁶

ผู้บริหาร

ผู้บริหารตามปรัชญาการศึกษาอรรถิภาวนิยม จะต้องเห็นความสำคัญของผู้เรียน จัดสภาพแวดล้อมให้ผู้เรียนมีอิสระในการเลือกเรียนได้เต็มที่

บทบาทหน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน

ปรัชญาการศึกษาอรรถิภาวนิยม จะต้องให้อิสระแก่ผู้เรียนในการเลือกตัดสินใจด้วยตนเอง และผู้สอนจะต้องเสนอปัญหาทางสังคมในชั้นเรียนที่ดึงดูดความสนใจของทุกคน ⁴⁷⁷

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษานี้มีความเชื่อว่า ผู้สอนจะต้องให้ความสนใจต่อผู้เรียนเต็มที่ เป็นผู้กระตุ้นและเร้าให้ผู้เรียนสำนึกในตนเอง กระตุ้นให้ผู้เรียนตระหนักในเสรีภาพ การเลือก และการรับผิดชอบในการเลือกการกระทำอย่างเต็มที่ ⁴⁷⁸ นอกจากนี้ผู้สอน

⁴⁷⁵ บรรจง จันทรสฯ, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 252-253.

⁴⁷⁶ ศักดา ปรากฏ์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษามัยพื้นฐาน, หน้า 144.

⁴⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

⁴⁷⁸ บรรจง จันทรสฯ, ปรัชญาการศึกษา, หน้า 255.

จะต้องช่วยให้ผู้เรียนรู้จักแก้ปัญหา และต่อสู้กับความกดดันต่าง ๆ จากภายนอก มีเสรีภาพในการเลือกที่จะดำรงชีวิตด้วยตัวเองมากที่สุด เห็นคุณค่าของเสรีภาพและเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้เรียนอย่างเต็มที่⁴⁷⁹ ดังนั้น ผู้สอนจึงเป็นเพียงผู้ช่วยให้กำลังใจ กระตุ้น และช่วยผู้เรียนอยู่เสมอ

ผู้เรียน

ผู้เรียนมีบทบาทสำคัญที่สุดในการเรียนการสอน ผู้เรียนเป็นผู้มีอิสระเสรีภาพในการเลือกสิ่งที่จะเรียน เลือกแนวทางในการพัฒนาตัวเองด้วยตนเอง⁴⁸⁰ และปรัชญานี้เชื่อว่าสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับตนเองนั้น จะต้องเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับบุคคลอื่นด้วย⁴⁸¹ ดังนั้น ผู้เรียนจะต้องมีวินัย และรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง

วิธีสอน

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเชื่อว่า วิธีสอนจะต้องให้ผู้เรียนสำรวจและค้นหาความสนใจที่แท้จริงของตนเอง แล้วเลือกตามทางที่ตนสนใจ⁴⁸² ในการเรียนการสอนจึงไม่ควรใช้วิธีการถ่ายทอด แต่ควรเป็นวิธีการเสนอแนะและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน⁴⁸³ ดังนั้น วิธีสอนจึงต้องเป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเองมากที่สุด⁴⁸⁴

479 ทองปลิว ชมชื่น, ปรัชญากับการศึกษานอกระบบโรงเรียน, หน้า 182.

480 บรรจง จันทรส, ปรัชญากับการศึกษา, หน้า 255.

481 เรื่องเดียวกัน, หน้า 253.

482 เรื่องเดียวกัน, หน้า 255.

483 ทองปลิว ชมชื่น, ปรัชญากับการศึกษานอกระบบโรงเรียน, หน้า 181.

484 บรรจง จันทรส, ปรัชญากับการศึกษา, หน้า 251-252.

หลักสูตร

หลักสูตรในปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม จะต้องเป็นหลักสูตรวิชาเลือกตามความถนัดและความต้องการของผู้เรียน⁴⁸⁵ ทั้งนี้ หลักสูตรที่ผู้เรียนเลือกแต่ละรายวิชาต่าง ๆ มากมายให้ผู้เรียนเลือกตามความสนใจ เพราะเนื้อหาวิชาที่เรียนเป็นเพียงเครื่องมือให้ผู้เรียนไต่พัฒนาความเป็นตัวของตัวเองเท่านั้น⁴⁸⁶ รายวิชาที่อัตถิภาวนิยมเห็นว่าจะช่วยให้ผู้เรียนหลุดพ้นจากการเป็นหุ่นยนต์ คือ วิชามนุษยศาสตร์ (Humanities) ใค้แก่ วารณคดี ประวัติศาสตร์ ปรัชญา กิจกรรม ศิลปะ เป็นต้น ซึ่งอัตถิภาวนิยมเชื่อว่าวิชาเหล่านี้จะช่วยฝึกค่านิยมสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ค่านิยมอารมณ์ (Emotion) และศีลธรรมจรรรยา (Merals)⁴⁸⁷ และหลักสูตรควรจะเป็นหลักสูตรของกิจกรรมจริง ๆ ผู้เรียนมีอิสระเต็มที่ที่จะเรียนคนเดียว หรือเรียนเป็นกลุ่ม⁴⁸⁸

ปรัชญาอัตถิภาวนิยมไม่ถือว่า วิชาใดสำคัญเป็นพิเศษ แต่ถ้าผู้เรียนเห็นว่า วิชาที่จะช่วยให้รู้จักตนเองได้มาก ให้ความพอใจได้มาก เข้าใจโลก รู้จักชีวิตได้มาก ทำให้ผู้เรียนมีความสุขในสังคม ถือว่าวิชานั้นมีความเหมาะสมกับตนเอง⁴⁸⁹

485 บรรจง จันทรสภา, ปรัชญากับการศึกษา, หน้า 255.

486 ศักดา ปรารงค์ประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 144-145.

487 กิติมา ปรีคิติก, ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1, หน้า 74.

488 ไพฑูรย์ สินดารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 60.

489 ทองปลิว ชมชื่น, ปรัชญากับศึกษานอกระบบโรงเรียน, หน้า 181.

การวัดและประเมินผลการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเชื่อว่า ความรู้คือการเลือกของแต่ละบุคคล (Truth As Existential Choice) ซึ่งจะเกิดความรู้ขึ้นได้โดยการเข้าไปมีส่วนร่วม (Participation) ในสิ่งที่ตนเองต้องการรู้⁴⁹⁰ ดังนั้น การศึกษาจึงมุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองอย่างเต็มที่ รู้จักใช้เสรีภาพในการเลือก มีความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจอย่างเต็มที่⁴⁹¹ เพราะฉะนั้น การวัดผลและประเมินผลจึงมุ่งไปที่เนื้อหาต่าง ๆ ที่เรียนไปสามารถที่จะกระตุ้นให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถ พัฒนาสติปัญญา พัฒนาจิตใจ และพัฒนาอารมณ์ได้มากน้อยเพียงใด

⁴⁹⁰ ศักดา ปรากฏประทานพร, ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน, หน้า 141.

⁴⁹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 143.

ตอนที่ 5

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพุทธปรัชญาการศึกษาของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ มีน้อยมาก ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาการศึกษาลัทธิต่าง ๆ มากกว่า เท่าที่ศึกษา คนควา ปรากฏว่ามีดังนี้

งานวิจัยในประเทศ

ใน พ.ศ. 2520 วิจิตร เกกวิสิษฐ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท" โดยพิจารณาจากธรรมชาติของมนุษย์ นำเอาพุทธปรัชญาในแง่เมตาฟิสิกส์ ญาณวิทยา และ จริยศาสตร์ มาเป็นพื้นฐานกำหนดจุดมุ่งหมาย หลักสูตร และวิธีการเรียนการสอนตามพุทธปรัชญาการศึกษา พบว่าธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ คือ ทุกข์ จุดมุ่งหมายการศึกษา คือ ความหลุดพ้น การหลุดพ้นที่สำคัญของพุทธปรัชญาในคานัจฉิวิทยา คือ วิธีสังเกตจริต ซึ่งตรงกับจิตวิทยา พฤติกรรม และอุปมาต่าง ๆ และการศึกษาคานัจริยะเป็นการศึกษาที่จำเป็นในพุทธปรัชญา นอกจากนี้ เห็นว่าญาณวิทยามีความสำคัญมาก เพราะความรู้ที่ถูกต้อง ย่อมกำจัดอวิชชา ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ได้ และหลักสูตรแบ่งได้สองระดับ คือ ระดับชาวโลก (Secular) และระดับศาสนา (Religions) พุทธปรัชญาไม่มีข้อขัดแย้งในเรื่องหลักสูตร วิธีการเรียนการสอนสมัยปัจจุบัน แต่จะเน้นมาก คือ จริยะ จะต้องคู่กับวิทยาการในหลักสูตร ทั้งนี้ บทบาทของผู้สอนมีความสำคัญมากในการสอน และเป็นแบบอย่างของศิษย์ ผู้สำเร็จตามหลักสูตร เรียกว่า บัณฑิต มีคุณสมบัติเป็นผู้สั่งสมความรู้มีจริยะที่เหมาะสม ถูกต้องในการศึกษา พุท กระทำ บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม และมีทัศนคติเป็นประชาธิปไตย ⁴⁹²

⁴⁹² วิจิตร เกกวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท," หน้า บทคัดย่อ.

พ.ศ. 2527 ชนิตา รัชพลเมือง และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง "แนวโน้มการศึกษาในระบบโรงเรียนในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 6 และ ฉบับที่ 7" ซึ่งเป็นการวิจัยเอกสาร และสอบถามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับ สภาพพื้นฐานของการศึกษาค้นเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ประชากร และคุณภาพชีวิต ความร่วมมือ และความช่วยเหลือจากต่างประเทศ และแนวคิดปรัชญาการศึกษา ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. สภาพพื้นฐานของการศึกษา กำลังพัฒนาไปในรูปแบบสังคมอุตสาหกรรม การเกษตร และมีแนวโน้มเป็นประเทศอุตสาหกรรม แนวคิดปรัชญาการศึกษายังเป็น การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม พุทธปรัชญาประสานแนวคิดทางปรัชญาปฏิรูปนิยมกับ สารีตถนิยม จะเป็นแนวในการจัดการศึกษา
2. สภาพและปัญหาการศึกษา มุ่งแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การขาดเอกภาพ และประสานสัมพันธ์ทางการบริหารการศึกษา
3. แนวโน้มการศึกษาจะมีการปรับแผนทุก 2-3 ปี และในช่วงแผนพัฒนา ฉบับที่ 7 แนวโน้มที่เกิดขึ้นได้มากที่สุด คือ การศึกษาแบบต่อเนื่องตลอดชีวิต และการ กระจายโอกาสความเสมอภาคทางการศึกษา ตลอดจนกระจายอำนาจการบริหารการ ศึกษาไปยังระดับจังหวัด ส่วนหลักสูตรการเรียนการสอนทุกระดับ จะปรับในลักษณะ ผสมผสานเข้ากับวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การพัฒนาชุมชน และพัฒนาคนในค่านิยม จริยธรรม มากขึ้น
4. แนวคิดปรัชญาการศึกษาในอนาคต ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานสังคมวัฒนธรรม ไทย มากกว่าเลียนแบบต่างประเทศ พุทธศาสนาควรมีบทบาทในการจัดการศึกษา มากยิ่งขึ้น สถาบันการศึกษาจะเน้นการปลูกฝังศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรมมากยิ่งขึ้น⁴⁹³

⁴⁹³ ชนิตา รัชพลเมือง และคณะ, "ผลงานการวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" ลำดับที่ 14 เรื่อง แนวโน้มการศึกษาในระบบโรงเรียนในช่วงระยะ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 6-7, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า บทคัดย่อ.

พ.ศ. 2529 ประภาพร อินทร์ค้น ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยล้านนา และสหวิทยาลัยพุทธชินราช" ไขกลุ่มตัวอย่าง 433 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง เพื่อใช้สำรวจปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครู 6 ลัทธิ ได้แก่ สาร์ตดนิยม นิรันตรนิยม พิพัฒนาการนิยม ปฏิรูปนิยม อคติภาวนิยม และพุทธปรัชญา โดยแยกศึกษา 3 ด้าน คือ จุดมุ่งหมายการศึกษา องค์ประกอบของการศึกษา และ กระบวนการเรียนการสอน ผลการวิจัยพบว่า ปรัชญาการศึกษาในระดับประถมโน้มไปทางลัทธิพิพัฒนาการนิยม ระดับมัธยมโน้มไปทางลัทธิอคติภาวนิยม ระดับอุดมศึกษาโน้มไปทางลัทธิปฏิรูปนิยม และระดับอาชีวศึกษาโน้มไปทางลัทธิอคติภาวนิยม เมื่อพิจารณาทุกระดับการศึกษาพบว่า ระดับภาคโน้มไปทางลัทธิพิพัฒนาการนิยม ระดับชาติโน้มไปทางลัทธิพุทธปรัชญา 494

ในปีเดียวกัน มติ แก้วประสพ ได้วิจัยเรื่อง "ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์ และสหวิทยาลัยศรีอยุธยา" ไขกลุ่มตัวอย่าง 484 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เพื่อใช้สำรวจปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครู 6 ลัทธิ คือ สาร์ตดนิยม นิรันตรนิยม พิพัฒนาการนิยม ปฏิรูปนิยม อคติภาวนิยม และพุทธปรัชญาการศึกษา โดยแยกศึกษา 3 ด้าน คือ จุดมุ่งหมายการศึกษา องค์ประกอบของการศึกษา และ กระบวนการเรียนการสอน ผลการวิจัยพบว่า ปรัชญาการศึกษาระดับประถมศึกษาโน้มไปทางลัทธิพิพัฒนาการนิยม ระดับมัธยมศึกษาโน้มไปทางลัทธินิรันตรนิยม ในระดับภาค ส่วนในระดับชาติโน้มไปทางลัทธิพุทธปรัชญาการศึกษา ระดับอุดมศึกษาโน้มไปทางลัทธิปฏิรูปนิยม และระดับอาชีวศึกษาโน้มไปทางลัทธิอคติภาวนิยมในระดับภาค

494 ประภาพร อินทร์ค้น, "ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยล้านนา และสหวิทยาลัยพุทธชินราช." (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสาร์ตดศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า บทคัดย่อ

ส่วนในระบอบชาติ โนม์ไปทางลัทธิพุทธปรัชญาการศึกษา 495

งานวิจัยในต่างประเทศ

พ.ศ. 2527 จุมพล พูลภัทรชีวิน (Chumpol Poolpatarachewin) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์พุทธปรัชญาการศึกษาในประเทศไทย เป็นการวิจัยเชิงปรัชญาที่ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงวิพากษ์ (Critical Content Analysis) เกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษา โดยมีจุดประสงค์หลักเพื่อศึกษาการพัฒนาพุทธปรัชญาการศึกษาในประเทศไทย ตามแนวความคิดของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี อำนวย ทะพิงแก และ จิตรกร ตั้งเกษมสุข ซึ่งการวิจัยได้กล่าวถึงประวัติและสาระสำคัญของพุทธศาสนาวิเคราะห์ให้เห็นความแตกต่างของพุทธศาสนิกายหินยานและมหายาน แล้ววิเคราะห์พุทธปรัชญา ในคานอภิปรัชญา (Metaphysic) ญาณวิทยา (Epistemology) และคุณวิทยา (Axiology) และการประยุกต์ทางการศึกษา ในคานความหมายการศึกษา จุดมุ่งหมายของการศึกษา ผู้เรียน กระบวนการเรียน ผู้สอน กระบวนการสอน และ ทฤษฎีของหลักสูตร งานวิจัยนี้เสนอว่า พุทธศาสนาสามารถศึกษาในระบบปรัชญาได้ ถึงแม้ว่า ยังไม่มีการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ ในคานอภิปรัชญา ญาณวิทยา และ คุณวิทยา พุทธนิยม (Buddhism) ในฐานะที่เป็นปรัชญาการศึกษาให้แนวคิดเชิงปรัชญา และแนวทางปฏิบัติทางการศึกษา สำหรับกระบวนการศึกษา จุดมุ่งหมายของการศึกษา ผู้เรียน และ กระบวนการเรียน ผู้สอน กระบวนการสอน และทฤษฎีของหลักสูตร

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ยกประเด็นปัญหาในการพัฒนาและการนำพุทธปรัชญาไปใช้ในการจัดการศึกษาในประเทศ พร้อมทั้งได้เสนอวิธีที่จะใช้ในการพิจารณาหาทาง

495 มติ แก้วประสพ, "ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์ และสหวิทยาลัยศรีอยุธยา" (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า บทคัดย่อ.

แกไขปัญหาเหล่านั้นไว้ด้วย 496

พ.ศ. 2528 ภัทรภรณ์ สิริกาญจน (Pataraporn Sirikanchana) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับมโนทัศน์ของธรรมะในพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยศึกษาความแนวความคิดที่ได้จากงานเขียนในการอบรม สั่งสอนของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ (Vajiranana) และท่านพุทธทาสภิกขุ (Buddhadasa) ซึ่งทั้งสองท่านเป็นบุคคลที่เป็นที่ยอมรับ และรู้จักกันดีในสังคมไทย จุดประสงค์ของงานวิจัยนี้ เพื่อวิเคราะห์มโนทัศน์ของคำว่า "ธรรมะ" ตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งการวิจัยได้เริ่มด้วยการตั้งประเด็น "ธรรมะ" ว่าเป็นคำที่สำคัญที่สุด และยากที่สุดในพระพุทธศาสนา เพราะคำนี้เป็นหัวใจที่บ่งชี้เนื้อหาสาระ และจุดมุ่งหมายของพุทธนิยม (Buddhism) ดังนั้น จึงเป็นคำที่ ก้ากวม ในการตีความของคำว่า ธรรม ขึ้นอยู่กับบริบทที่นำคำนี้ไปอยู่ ในการวิจัยได้เริ่มด้วยการอธิบายถึงความหมายของคำว่า ธรรมะ ตามความหมายในภาษาบาลี และแนวคิดของนักปรัชญาตะวันตกบางท่าน ก่อนที่จะเน้นถึงความหมายของธรรมตามการรับรู้ของพุทธศาสนิกชนในประเทศไทย ผลจากการวิเคราะห์พบว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณ ได้เจริญรอยตามแนวพุทธฝ่ายเถรวาท (Theravada) โดยอธิบายความหมายของธรรมว่าเป็นแนวปฏิบัติทางจริยธรรม ซึ่งสอดคล้องกับการที่รัฐบาลไทยใช้ศาสนาเป็นเครื่องเสริมสร้างความมั่นคงของชาติ ในขณะที่ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายความหมายของธรรมแตกต่างไปจากวิธีดังกล่าว โดยเน้นในแง่ภววิทยาว่า ธรรมะ ก็คือ ธรรมชาติ (ธรรมชาติ : Dhammajati) เทียบได้กับคำว่า ธรรมคา (ปกติ : Pakati) ปฏิจสมุปบาท และ สุนฺญตา

นอกจากนี้ ยังวิเคราะห์พบว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณ สามารถที่จะดึงดูดใจคนได้ดี เป็นสาวกฝ่ายขวาที่ดีเลิศ เป็นพระนักบริหารและวิชาการที่เผยแพร่ศาสนาอยู่ในเมือง ส่วนท่านพุทธทาสภิกขุก็เปรียบได้เป็นสาวกฝ่ายซ้ายที่ดีเลิศ

496 Chumpol Poolpatarachewin, "An Analysis of Buddhist Philosophy of Education in Thailand." Dissertation Abstracts International 45 (June 1985) : 3575-A.

สามารถดึงดูดใจคนได้ดี เป็นผู้ปฏิบัติธรรม ฝึกสมาธิ ที่ชอบอยู่ตามป่าตามธรรมชาติ
เป็นพระฝ่ายวิปัสณาการ 497

จะเห็นได้ว่า งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในปัจจุบันนี้ ได้มีผู้ให้ความสำคัญและสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับพุทธปรัชญาการศึกษามากยิ่งขึ้น แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มความต้องการที่จะนำพุทธปรัชญาการศึกษาไปใช้ในการจัดการศึกษาในอนาคตมากยิ่งขึ้น

497 Pataraporn Sirikanchana, "The Concept of Dhamma in Thai Buddhism : A Study in the Thought of Vajirañāna and Buddhadasa" Dissertation Abstracts International 46 (June 1986) : 3743 - A.